

A painting of a waterfall cascading down a rocky ledge. In the background, there are several arched openings or windows. A figure is visible in one of the upper arches, and three figures are visible in the lower arches. The scene is set against a backdrop of dense, dark foliage and trees. The overall style is expressive and somewhat abstract, with visible brushstrokes and a rich, textured color palette.

دَرِي رَوِشْت آهِي

آغا سليم

تدريتي روشن آهي

ڌرتي روشن آهي

(ڪهاڻيون)

آغا سليم

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
نبيو وائي محمد، حيدرآباد، سنڌ.

1992ع

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر چاهڻ

ڇپائيندڙ نيو فيلڊس پبليڪيشنس

ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

ڇپيندڙ نيو فيمس پرنٽنگ پريس، هوم

اسٽيڊ هال ڇاڙهي، حيدرآباد.

اپريل 1985ع

پهريون ايڊيشن

جنوري 1992ع

ٻيون ايڊيشن

فتاح هاليپوٽو

ٽائٽل

40 /- رپيا

قيمت

(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

DHARTEE ROSHAN AHAY (Short Stories) By AGHA SALEEM. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed, Hyderabad Sindh. Pakistan. First Edition April 1985. Second Edition January 1992. Price Per Copy Rs.40/-

ٻي لفظ

اڄ کان ويه ايڪويهه سال اڳ، مان، ڪجهه ڏينهن لاءِ،
 حيدرآباد ۾، هڪڙي هوٽل ۾ رهيو هوس. اتي جو ڪجهه
 مون ڏٺو، يا جن ڪردارن سان مليس، انهن جي باري ۾
 مون ”درد جو شهر“ ڪهاڻي لکي. ان کانپوءِ، ٿرت ٿي،
 مون، آسٽريليا ۽ هانگ ڪانگ جي سفر جي پس منظر ۾،
 درد جا رشتا، پل پکيڙڻ ۽ اڪيون آرسيون ڪهاڻيون لکيون.
 ڪهاڻين جي لکڻ ۽ ڇپجڻ جي وچواري وٿي ۾ ويهن
 سالن جو عرصو آهي. انهيءَ عرصي ۾، هنن ڪهاڻين جا
 ڪردار، وقت جي واڌ ۾، ٿڌي پکڙي ويا. سنڌ ۾ نون
 ليکڪن جو نئون نسل پيدا ٿيو جن وٽ نئين ذات، نئون
 ڏانءُ، نوان آدرش، ٻولي ۽ جو پنهنجو واهڻو ۽ پنهنجي
 انفرادي اسٽائيل آهي ۽ انهن جي پيٽ ۾ منهنجون هي
 ڪهاڻيون، ٻولي توڙي طرز احساس جي لحاظ کان، مدي
 خارج آهن. پر مان انهن ڪچين ڦڪين ڪهاڻين مان ڪنهن
 هڪ ڪهاڻيءَ کي به پس اون نٿو ڪيان ڇاڪاڻ جو
 منهنجون هي ڪچيون ڦڪيون ڪهاڻيون، پنهنجي دور
 جي سچائين جون، احساساتي دستاويز آهن ۽ مونکي پلم پايو
 ڪڇ آچيندي لڄ نٿي اچي.

۲۰ جنوري

بي-۲۹

اسٽريٽ ۳۲

ايف-۱-۷

اسلام آباد

فهرست

۹	۱- ترني روشن آهي
۳۵	۲- کڙندا کڻهار
۶۰	۳- درد جو شهر
۱۰۲	۴- شڪست جو آواز
۱۳۱	۵- پل پکيڙڻا
۱۸۶	۶- درد جا رشتا
۲۲۸	۷- اکيون آريون

ڌرتي روشن آهي

هڪڙي اداس شام جو هوءَ واٽ ويندي ملي.
بن چڻ جي شام هئي، پيلي، ميري ۽ گداسي! اهڙين
گدلين شامن ۾ دل تي ڏک جو گدلو سنيور جمبي ويندو آهي
۽ زندگي ۽ جون سمورين تنهائون، محروميون ۽ شڪستون
ياد پونديون آهن. اهڙي ئي پيلي، ميري ۽ گدلي شام جو
هوءَ واٽ ويندي ملي.... مان اڪيلو رستي تي وڃي رهيو
هوس، جو هوءَ مونکي پريان کان ايندي نظر آئي. ويجهو
اچي، مونکي ڏسي، ڏاڍي پنهنجائپ سان مرڪي. مون
هنکي پهرين صفا نه سڃاتو پر پوءِ اوچتو ذهن جي اونڌاهي
آفٽ ٿي منجي مرڪ جي باڪس ڦٽي پئي، ”رضيه!“ مون
چين ۾ پڙهيو ۽ پوءِ ويجهو وڃي حيرت گاذر خوشي ۽ مان
پڇيو مانس، ”تون هتي ڪيئن؟“

”مان نه هتي آهيان، تون ڪٿي آهين؟“

”تنهنجي سامهون بيٺو آهيان.“

منهنجو جواب ٻڌي هوءَ کلڻ لڳي، ”اهو ته مان به
ڏسان ٿي ته منهنجي سامهون بيٺو آهين. نوڪري ڪٿي
اٿئي؟ ڪٿي رهندو آهين؟“

”هتي ڪراچي ۾ بدلي ٿي آهي. سوسائٽي ۾ رهندو
آهيان. تون ڪٿي رهندي آهين، ساڳي واءِ ڏيڏلو. سي-اي ۾؟“

”ساري عمر واء- ڊبليو- سي- ايءَ ۾ رهندس ڇا؟ ناظم آباد
۾ پنهنجو گهر آهي.“

’پنهنجو گهر‘ لفظ هن اهڙي انداز سان اڇاريو، جو مان
سمجهي ويس ته هنجي شادي ٿي وئي آهي ۽ هوءَ مڙس سان
گذ ’پنهنجي گهر‘ ۾ رهندي آهي. منهن مان به هوءَ پريئل
ٿي لڳي. منهن ۽ بت مان سندس ڪڇو ڪنوار پٽو ختم ٿي
ويو هو. هوءَ قدآور هئي ۽ سندس بت اهڙو سهون هو جو
گهمڻ مهل سندس بت بيد جي لڪڻ وانگر لڇڪڻ لڳندو
هو. هينئر سندس بت ماسيرو ٿي ويو هو.

”گهر وڃڻ جي تڪڙ ته نه اٿئي.“

”نه....“

”پوءِ هل ته پر واري هوٽل ۾ ويهي ٿوري دير ڳالهائون

ڪريون.“

”هل....“

اسين ٻئي هوٽل ڏانهن روانا ٿياسين. هوءَ ذري گهٽ
مونسان ڪلهو ڪلهي سان ملائي هلي رهي هئي. هنجي
بت مان ڄاڻل سڃاڻل هڪڪار ٿي آئي. هلندي هلندي هن
جو ڪلهو منهنجي ڪلهي کي چهي ويو ۽ جيءَ ۾ جلت رنگ
وڃي پيا. مون اونھون سامهون ڪئي آسمان ڏانهن نھاريو. آسمان
۾ شفق جا رنگ پيئجي ويا هئا، جن پيلي، ميري ۽ گدلي
شام ڪلڪار ڪري کلي پئي هئي.

”لڳي ٿو ذهني طرح هاڻي بالغ ٿي وئي آهين.“

”ڪيئن....؟“

”ياد اٿئي. هڪ دفعي مون توکي هوٽل ۾ هلڻ لاءِ چيو هو ۽ تو ڏاڍي بي مروتِيءَ سان انڪار ڪيو هو.“
منهنجي ڳالهه جي جواب ۾ هن هڪڙو تهڪ ڏنو ۽ وڌيڪ ڪجهه نه چيائين. مون منهنجي تهڪ جي انداز مان اندازو لڳايو ته هن ماضيءَ جي ڪنهن به ڳالهه کي ورجائڻ فتي چاهيو.

اسين هوٽل ۾ هڪ ٻئي جي آمهون سامهون ٿي ويٺاسين. مون ڪافيءَ جو آرڊر ڏنو ۽ سگريٽ ڊڪاڻي منهنجي منهن ۾ نهارڻ لڳس. ساڳيون اڪيون، ساڳيا وار، ساڳيو روپ، رنگ ۽ روش! هن اڪيون کڻي مونڌانهن نهاريو. اڳ منهنجي نهار ۾ نياپو هوندو هو ۽ اڄ.... هن يڪدم اڪيون جهڪائي ڇڏيون ۽ ان لکي ان وٽندڙ بيچينيءَ سان ڪرسيءَ ۾ پاسو ورايائين ۽ پرس سان کيڏڻ لڳي. مون محسوس ڪيو ته منهنجي نهار کان هن پاڻ بچائڻ ٿي چاهيو. هن وري اڪيون کڻي مونڌانهن نهاريو ۽ ٽڪڙيون ٽڪڙيون اڪيون چنپيائين ۽ پوءِ منهنجو ڌيان هٽائڻ لاءِ پڇيائين، ”زندگي ڪيئن ٿي گذريئي.“

”گهڻا ٻار اٿيئي....؟“ مون منهنجي سوال کي نظرانداز ڪري هن کان سوال پڇيو. منهنجو سوال ٻڌي منهنجي اڪيون ۾ حيرت تري آئي. حيران ٿي پڇيائين، ”تو کي ڪيئن خبر پئي ته منهنجي شادي ٿي آهي ۽ مان ٻارن جي ماءُ آهيان.“
”اڳ توکي ڏسي اڌ ٽڙيل مڪڙي ياد پوندي هئي. هينئر پورو ٽڙيل گل ٿو ياد پوي.“

”ٲنهٲجو اندازو صحيح آهي. منهنجي شادي ٲي آهي
۽ به ٲار آهن. هڪ ڌيءَ، هڪ ٲٽ.“

اوچٲو منهنجي دل ۾ ڏاڍي خود غرضيءَ واري خواهش
جاگي. دل چيو ته منجي شادي ناڪام ٿي هجي. هٲجو
مڙس هٲجي آدرش مطابق نه هجي. هر لحاظ کان مونڪان
گهٽ هجي. هن سان شادي ڪري هن ٲچٲايو هجي ۾ ٲچٲاءِ
جي گهڙين ۾ مونڪي ياد ڪيو هجي.

”شاديءَ کانپوءِ زندگي ڪيئن ٲي گذريئي؟“

منهنجو سوال ٲڌي هٲجو منهن ڏاڙهونءَ گل وانگر
نڙي ٲيو. سهاگ رات کان وٺي ان گهڙيءَ تائين زندگيءَ
جيڪي به خوشيون هٲجي جهوليءَ ۾ وڌيون هيون، سي
سڀ سندس منهن تي جرڪڻ لڳيون. ”ڏاڍي سٺي ٲي گذري.“
سندس آواز مان به خوشيون چلڪڻ لڳيون ۽ منهنجي دل
مان غم ٲيو ٲيو ٲي ٲڻ لڳو. هوءُ شاديءَ کانپوءِ واري
زندگيءَ جي باري ۾ ٲڏائيندي رهي. مڙس جي خوبين ۾
سندس بي ٲناه محبت جو ذڪر ڪندي رهي ۽ مان سگريٽ
دڪائي، دڪندڙ دل سان ماٺ ڪري ٲڏندو رهيس. ٲن چڻ
جي ٲيلي شام. وٽن مان ٲيلا ٲن ٲا چڻ. شام ميراجي جي
ٲڇن جهڙي اداس آهي. دل ٲي چوي ته ڪوٲج وانگر
ڪرڪندا افق ڏانهن اڏامي وڃون، گيت جي گونجار ٲڻجي
سانجهيءَ جي ساهه ۾ سمائجي وڃون.

اسين ٲئي واءِ- ڊبليو- سي- اي جي اڱڻ ۾، وٽن جي
هيٺان ٲئٲج تي ويٺا آهيون. وٽن مان ٲيلا ٲن چڻي منهنجي

جهول ۾ ٿا ڪرن. مونکي هڪڙي انگريزي شاعر جي ست
ٿي ياد پوي. جسم مان چڻن ٿيون خواهشون، پيلن پنن جيان.
نه.... مان سوچان ٿو.... جسم مان ڦٽن ٿيون خواهشون
گڏجن جيان.

درد ڀريا گيت ٿي اسانجا پيارا گيت آهن؛ شايد شيلي
چيو هو:

اڄ خزان آهي ته ڇا ٿي پيو. سڀاڻي ضرور بهار ايندي.
اهو به ته شيلي چيو هو.

دلasi جو دولاڀ! شيلي کي به بهار جي صبح جو انتظار
آهي ۽ اسانکي به بهار جي صبح جو انتظار آهي. اسانجي
جهولي ۾ ٿٽل اميدن، اڻ پورين خواهشن، چنل ۽ پڳل خوابن
جا پيلا سڪل پن آهن. اسين خزان جي صبح جي ڄاڻت
تي بيٺا آهيون.

منهنجي وارن جي چڱن ۾ رات جا ماڪ ڦڙا آهن.
منهنجي پيشانيءَ تي صبح جو ڪرڻو ٿو جر ڪي. مان بهار
جي صبح جي ڄاڻت تي بيٺو آهيان.

هو منهنجي سامهون ويٺي آهي. سهڻي، سڄاهي،
سنهڙي ۽ قدآور. ڊگها ۽ اڻڀا وار، جنکي چوڙي هن ڪلهن
تي وڇائي ڇڏيو آهي. رکي رکي سندس وار ڪنن وٽان
ترڪي، سندس منهن تي جهار ڪري ٿا بيهن ۽ هو ڪنڌ
کي هلڪو لوڏي، وارن کي منهن تان پري ٿي ڪري. مان
هنجي اکين ڏانهن نهاريان ٿو. وڏيون ۽ جرڪندڙ اکيون
جن ۾ هلڪي هلڪي آلاڻ آهي. جن سندس اکين ۾ لڙڪ

لڪل آهن ۽ وسڻ جا وجهه ٿا ڳولھين. هوءَ مرڪي ٿي. سندس مرڪ آلي آلي آهي جهڙي مينهن کانپوءِ نڪرندڙ اس، تيز، ٽڪي روشن ۽ آلي. هوءَ ڇوڪرين جي ڪاليج ۾ پڙهائيندي هئي. حيدرآباد مان ڪراچي بدلي ٿي آئي هئي. پهريون دفعو گهر کان ٻاهر نڪتي هئي ۽ ڪراچي جي رنگن، روشنين ۽ آوازن جي ڪن ۾ ڦاسي پئي هئي. منهنجي ڏورانهين ماسي وٽ رهندي هئي، پر اتي به دل نٿي لڳس. ڪوشش ٿي ڪيائين ته ڪنهن زناني ڪاليج جي هاسٽل ۾ کيس ڪمرو ملي وڃي. هنجي پيڻ سان منهنجي ڄاڻ سڃاڻ هئي ۽ سندس پيڻ کيس مونوٽ وٺي آئي. مون هڪ ٻن دوستن کي فون ڪئي ۽ هنجي مدد ڪرڻ جو واعدو ڪيو. ان کانپوءِ هڪ نه ٻئي ڏينهن ۽ پوءِ روز ڪاليج مان واندي ٿي، سڌي مونوٽ ايندي هئي. ۽ اسين ڪيتري دير نائين ويهي ڳالهين ڪندا هئاسين. هنجي دنيا ننڍڙي ۽ دلچسپيون ڏاڍيون محدود هيون. هنجي هڪڙي پوڙهي ماءُ هئي، ٻه جوان پيئرون ۽ هڪ ننڍو ڀاءُ. پيئرن ۽ ڀاءُ جي پڙهائي ۽ گهر جو سارو بار هنجي مٿان هو. هوءَ هميشه پنهنجي ماءُ، ڀاءُ ۽ پيئرن جون ڳالهين ڪندي هئي. سندس گهريلو ڳالهين ۾ دلچسپي جو اظهار ڪرڻ لاءِ مان ماڻ ڪري، ڏاڍي ڌيان سان، هنجون ڳالهين ٻڌندو هوس. هڪ دفعي سون هنکي کوٽيو ۽ مونکي خبر پئي ته هوءَ ڏاڍي پڙهيل ڳڙهيل هئي، پر ڪڏهن به پنهنجي علمي لياقت جو اظهار ڪرڻ لاءِ 'ذهني اڳرائي' نه ڪندي هئي. آهستي آهستي

ڪاليج جي ٻن چئن ليڪچرار سان هنجي دوستي ٿي ۽
 واء- ٻڌايو- سي- اي ۾ هنڪي رهڻ لاء ڪمرو به ملي ويو.
 هاڻي هنڪي ڳالهين لاء نت نوان موضوع ملي ويسا. ”واھ-
 ٻڌايو- سي- اي- جي انچارج ههڙي آهي. هڪڙي ڏينهن
 مونڪي چيائين، ’ڊرالنگ، ڪڏهن منهنجي ڪمري ۾ به
 ايندي ڪر. شام جو مان هنجي ڪمري ۾ ويس. ڏاڍي
 سڪ سان ملي. هٿ جهلي پنهنجي ڀر ۾ ويهارائين. ڪافي
 ٺاهي کڻي آئي ۽ پوء منهنجي ڀر ۾ ٿي ويئي. الانجي ڇو
 مونڪي هنجي ويجهڙائيءَ کان وحشت ٿيڻ لڳي. الانجي
 ڇو منهنجي ساري بت ۾ سڻاندو ٻوڙي ويو. ڄڻ.... ڄڻ
 مان هنجي سامهون بيوس ۽ لاچار شڪار هيس ۽ هو جهٽ
 هڻي مونڪي شڪار ڪرڻ واري هئي. هن ڪابه اهڙي ڳالهه
 نه ڪئي جنهن مان مان ائين محسوس ڪريان، پر نه به
 مونڪي ائينءَ محسوس ٿيو ۽ مان ڪافيءَ جو ڪوپ اڌ ۾
 ڇڏي يڪدم اٿي بيٺس. هن مونڪي گهڻو ئي روڪيو، پر مان
 ٽڪڙيون وڪون ڪندي ٻاهر نڪري آيس ۽ پنهنجي روم
 ۾ اچي ساه پئم. روم ۾ پهتس ته منهنجو سارو بت پگهر ۾
 شمر هو.“

”انهيءَ ڪسي چوندا اٿيئي لڙبزم. يعني عورت جي
 ۽ جنس پرستي.“

”ني سگهي ٿو....“ روايتي عورت وانگر شرمائڻ جي
 بدران هن ڏاڍي لاپرواهيءَ سان چيو.

”ڇوڪريون پساڻ ۾ هڪ ٻئي سان ائينءَ محبت

ڪنديون آهن، جيئن عورت ۽ مزدور هڪ ٻئي سان محبت ڪندا آهن. گهڻو ڪري سڀني چوڪرين کي بواءِ فرينڊز آهن. روز شام جو سندن بواءِ فرينڊز ايندا آهن ۽ پنهنجي پنهنجي گهر فرينڊ کي گهٽائڻ وٺي ويندا آهن. ڏاڍو غير اخلاقي ماحول آهي.

مون چيو مانس، ”هاڻي پنهنجا اخلاقيات جا درسي ڪتاب بند ڪري ذهن جا روشن دان کولي ڇڏ ته جيئن ڪا تازي هوا ۽ روشني اندر اچي.“

”اوھين انکي خراب ڦٽا سمجهو.“

”منهنجي يا تنهنجي خراب سمجهڻ سان ماڻهو پنهنجي جيئڻ جو ڍنگ مٽائي نه ڇڏيندا. ماڻهو جيئن آهن، جهڙا آهن، پيارا آهن. ۽ جيئن جيئن ٿا، تيئن کين جيئن ڏسو وڃي.“

”پر اخلاقي قدر به ته ڪا شيءِ آهن.“

”تون ۽ مان انساني ذات تي اخلاقي قدرن جا پورا ويهاري نٿا سگهون. ماڻهو ئي ڇڏ ته پيار ماڻهي ۽ پنهنجي جيئڻ جو جواز ٻين جي آهي.“

”پر اهو ڪٿوڙو ۽ مساهرو سمجھ جو پيار آهي.“

”تنهنجو مطلب آهي ته اهو جسماني پيار آهي.“

”ها، بلڪل.“

”مان ان پيار کي جسم جي جسم کي پڪار ٿو سڏيان ۽ جسم جي پڪار پاڻ هڪ جيتري جا گندي سڃاڻي آهي.“

”پر ان سڃاڻيءَ جي به هڪ ته منزل هجي.“

”منهنجو مطلب آهي شادي. ڇا عورت لاءِ پيار جي-
 واپ سهاڳ جي سڀج کان ٿي، بورچي خاني وٽ وڃي ختم
 ٿي ٿئي. مون هڪڙي آرٽسٽ چوڪريءَ سان پيار ڪيو.
 اسانجي شاديءَ جو ڪو امڪان نه هو، جو منهنجي شادي
 ٿيل هئي. تنهن تي چيائين: ان پيار مان ڪهڙو فائدو؟ هو
 آرٽسٽ هئي ۽ مون سمجهيو هو ته هنجي فنڪارانه دل ۾
 رنگ آهن. پر ان ڏينهن مون محسوس ڪيو ته هنجي دل
 انکي حساب هڻي، جنهن ۾ واڌو، ڪاٺو، مٿور ۽ پاڇي
 کانسواءِ ڪو خواب نه هو، ڪو رنگ نه هو! پيار جو فائدو
 پيار پاڻ آهي. پيارجي منزل پيار کانسواءِ ٻي ڪابه ڪانهي.“
 ”منهنجي خيال ۾ عورت ۽ مڙد جي تعلقات لاءِ، ڪٿي
 اهي تعلقات روح جي روح کي پڪار هجن يا جسم جي جسم
 کي پڪار، شاديءَ جي اداري (Institution) کانسواءِ ٻيو
 ڪوبه ادارو ڪونهي.“

”۽ منهنجي خيال ۾ شادي هڪڙو غير فطري ۽ انساني
 سپاءَ جي خلاف ادارو آهي.“

”اها ته انارڪي آهي. سوسائٽيءَ جي سفر ۾ جن ادارن
 اوسر کڏي آهي، اوهين انهن کي ختم ڪرڻ ٿا چاهيو.“

”ختم ڪرڻ نٿو چاهيان. سوسائٽيءَ ۾ رهندي سان
 سماجي ادارن جو احترام ٿو ڪريان ۽ ان احترام جو ثبوت
 اهو آهي ته مون پاڻ شادي ڪئي آهي. مان ته شاديءَ جي
 اداري جي حقيقت ٿو بيان ڪريان.“

”اوهان چيو ته شادي هڪڙو اهڙو ادارو آهي جيڪو

انساني سڀاءَ جي خلاف آهي. مان پڇان ٿي ڪهڙو سڀاءُ؟
 انسان جو حيواني سڀاءُ يا تهذيبي سڀاءُ. فطرت پنهنجي اصلي
 حالت ۾ ان گهڙيل آهي جنهنڪي انسان پنهنجي ضرورتن ۽
 گهرجن آهر گهڙي چلي ان مان پنهنجي دنيا ٺاهي آهي.
 اهڙيءَ طرح انساني فطرت پنهنجي اصلي حالت ۾ حيواني
 آهي جنهنڪي انسان، تهذيب جي سفر ۾، گهڙي چلي، ان
 مان اڄ جي مهذب انسان جو پيڪر تراشيو آهي. شاديءَ
 جو ادارو انسان جي حيواني سڀاءَ جي خلاف نه ٿي سگهي
 ٿو، پر انسان جي تهذيبي سڀاءَ جي خلاف ٿي نٿو سگهي.
 ”مان پنهنجي ڳالهه مڃان ٿو پر...“

”مون اڃا پنهنجي ڳالهه پوري نه ڪئي آهي. اچو ته
 آدم ۽ حوا جو مثال وٺون. منهنجي خيال ۾ آدم ۽ حوا
 پهريان انسان هئا، جن پنهنجي حيواني فطرت جي حڪم
 مڃڻ کان انڪار ڪيو ۽ شاديءَ جي اداري جو بنياد وڌو.“
 ”آدم ۽ حوا جي ڳالهه ڏند ڪٿا کانسواءِ ڪجهه نه
 آهي.“

”ڏند ڪٿائون به ته انساني سڀاءَ، انسان جي خوابن ۽
 آدرشن جو عڪس آهن. اوهين انساني سڀاءَ کي ڇهڻ لاءِ
 ڏند ڪٿائن کي رد ڪري نٿا سگهو.“
 ”ڇڻو تون ڳالهه ڪر.“

”آدم ۽ حوا ٻئي جنت ۾ رهندا هئا. حوا آدم کي
 برغلائيو ۽ ترقي تي اچي هن پنهنجو گهر اڏيو. اهو گهر هن
 ترقيءَ تي انسان جي اڏيل پهرين جنت هئي. اڄ جي حوا

ٲ. هن ٲرتيءَ تي پنهنجي جنت اڏڻ تي چاهي. اوهين پنهنجي
ان آرٽسٽ دوست کي ڏوهه نه ڏيو. هنجي روح ۾ رنگ هئا،
پر انهن رنگن سان هن پنهنجي گهر جي جنت تخليق ڪرڻ
تي چاهي ۽ جيئن ته اوهان هنکي ان تخليق ۾ ڪابه مدد
ڪري نٿي سگهيو، انڪري هوءَ اوهان کان پاسو ڪري
هلي وئي.

”تنهن جي معنيٰ ته مڙد عورت لاءِ مقصد نه آهي، پر
مقصد ماڻڻ جو وسيلو آهي.“

”ٻئي هڪٻئي جا وسيلآ آهن ته جيئن هن ٲرتيءَ تي
فت نيون جنتون تخليق ٿينديون رهن. زندگيءَ جي تجديد
ٿيندي رهي.“

”هائي ان بحث کي ڇڏڻ ٻڌاءِ اڄ واندي آهين.“

”ها. ڇو....؟“

”هل ته ڪنهن سٺي هوٽل ۾ ماني کائون ۽ ڪا سٺي
فلم ڏسون.“

”اوهين مونسان ڊيٽنگ (Dating) ڪرڻ ٿا چاهيو.“

”نه اهڙي ڳالهه نه آهي. مڙهڻي وقت سٺو گذري ويندو.“

”تڏهن اوهين مونکي وقت گذارڻ جو وسيلو ٿا سمجهو.“

”مان جو ڪجهه توکي سمجهان ٿو سو ٻڌائي نٿو

سگهان. ڇاڪاڻ جو احساسن کي زبان نه هوندي آهي.“

منهنجي ڳالهه ٻڌي هوءَ جلدي جلدي اڪيون چٽڻ لڳي

۽ ٻوه ٻئي اڪيون مون ۾ کپائي، گهور پائي مونکي ڏسڻ

لڳي. هنجو هيٺيون چپ ٿورو ٽڙڪيو. هن لفظن کي

چپاڙيندي چيو، ”نه، مان نه هلندس.“
 ”چو...؟“

”مان هوٽلن ۽ سٽيمائن ۾ وڃڻ جي ڦاٿل نه آهيان.“
 مان پائڪي ڏسي ته نٿي سگهيس، پر مونکي پڪ هئي
 ته هنجو جواب ٻڌي منهنجي منهن تي ڏک ۽ ڪاوڙ جو
 گڏيل تاثر اڀري آيو هو جنهنکي مٿان لاءِ مون يڪدم
 سگريٽ ڪڍي ڊڪايو ۽ تڪا تڪا هٿ لڳس.
 ”اوهانکي ڏک ٿيو.“ هن آواز کي نرم بڻائي چڻ مونکي
 پرچائيندي چيو.

”تنهنجو ڇا خيال آهي ته تنهنجو جواب ٻڌي مونکي
 خوشي ٿي هوندي.“

”مان اوهان سان ڪوڙ به ٻالهائي ٿي سگهيس، بهانو
 بڻائي ٿاري به ٿي سگهيس. پر مون ائين نه ڪيو.“
 ”ان لاءِ مان تنهنجو ٿورائتو آهيان.“
 ”اوهين مون تي طنز ٿا ڪريو.“

”مان پڇي سگهان ٿو ته تو انڪار ڇو ڪيو.“

”مان ڦاٿل نه آهيان.“

”تنهنجي خيال ۾ مان ڪنهن وچڙندڙ غير اخلاقي
 بيماريءَ ۾ مبتلا آهيان ۽ جي تون...“

”اها ڳالهه نه آهي. انسان جا ڪي اصول به ٿيندا آهن.“
 ”ڇا اصول احساسن کان مٿاهان آهن.“

”ٻئي جي احساسن جي عزت ڪرڻ لاءِ آخر ڪا حد
 نه مقرر ڪرڻي پوندي.“

”اهي حدون ايتريون سوڙهيون به ته نه هجن جو ٻئي جون معصوم خوشيون گهٽجي مري وڃن. تون مونسان ويهين ٿي، ڳالهائين ٿي. ان مان مونکي خوشي ٿي حاصل ٿئي. تنهنجي اصول مطابق ته توکي ان خوشي ڏيڻ ۽ مونکي ان خوشي ماڻڻ جو حق ڪونهي.“

”توهين ان سڌيءَ طرح اهو چوڻ ٿا چاهيو ته مان اٿي وڃان ۽ وري نه ايندي ڪريان.“

”جي تون ائين ڪندين ته مان توکي هرگز نه جهليندس.“
”ڇڳو ته پوءِ خدا حافظ.“

هوءَ يڪدم اٿي بيٺي ۽ ميز تان پرس کڻي، نڪيون نڪيون وڪون کڻندي ٻاهر هلي وئي.

هوءَ هلي وئي. مون هنجي ياد کي دل سان نيڪالي ڏيئي ڪڍي ڇڏيو. پر شهر دل جي هر رستي، هر موڙ تي هوءَ موجود هئي. سهڻي، سٻاجهي، سنهي، قدآور، ڊگها ۽ اڻيا وار جنکي چوڙي هنن ڪلهن تي وڇائي ڇڏيو هو. سندس وار ڪنن وٽان ترڪي سندس منهن تي جهال ڪري ٿا بيهن. هوءَ ڪنڌکي هلڪو لوڏي وارن کي منهن سان پري ٽسي ڪري. سندس وڏيون جرڪندڙ اکيون جن ۾ هلڪي هلڪي آلاڻ آهي جي سندس اکين ۾ لڙڪ لڪل آهن ۽ وسڻ جا وجه ٿا ڳولهن.... مان احساساتي طرح خانہ بدوش هوس. ڪنهن چانوري ۾ ساهه پئي وري ڪنهن ٻئي چانوري جي تلاش ۾ اڳتي وڌي ويندو هوس. اڄ تائين ڪابه زلف زنجير نه ٻئي هئي پر اڄ پهريون دفعو ڪنهن

جي ياد جي انڊلٽ روح ۾ ونڪ وڌا هئا. شايد انڪري جو
 پهريون دفعو مونکي ڪنهن ڏڪرايو هو. منهنجي خودپرستيءَ
 جي اڏيل ڪوٽ جا برج ٻڌا هئا. جڏهين ڪجهه ٻهي ٿو،
 تڏهن ڪجهه ٺهي به ٿو. ڏڪرائڻ کانپوءِ لا حاصل هستيءَ
 کي حاصل ڪرڻ جي تمنا وڌيڪ شديد ٿي ٿي.... اٺ ڏه
 ڏينهن گذري ويا. انهيءَ وچ ۾ نه هوءَ مونوت آئي نه مان ٺي
 هن وٽ ويس. پنهنجي هٿ هٿان مجبور ٿي مارو وقت
 لا حاصل هستيءَ کي حاصل ڪرڻ جي تمنا ۾ لڄندو رهيس....
 هڪڙي ڏينهن حيدرآباد مان هنجي پيم جي فون آئي.
 رضيه لاءِ ضروري نياپو ڏنائين ۽ ٽاڪيد ڪيائين ته ڪيئن
 به ڪري کيس اهو نياپو پهچايان. مان اهڙيءَ مهل ٺي کيس
 نياپو ڏيڻ لاءِ روانو ٿيس. هوءَ مونکي واهه ٻيليءَ سي-اي.
 جي در وٽ ملي. ڪاليج مان موٽي هئي. هن مونکي اندر
 هلڻ لاءِ چيو پر مون انڪار ڪيو. مان کيس نياپو ڏيئي
 موٽي آيس. ٻئي ڏينهن هوءَ مونسان ملڻ لاءِ آئي. هاڻي هوءَ
 وري اچڻ لڳي. هاڻي وري اسين ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويهي
 ڳالهائون ڪندا هئاسين ۽ ٻئي اها ڪوشش ڪندا هئاسين
 ته ڳالهين ۾ ڪڏهين به گذريل ڳالهين جو ذڪر نه اچي.
 هڪڙي ڏينهن چيائين، ”سڀاڻي کان مان تو وٽ نه ايندس.“
 ”ڇو...؟“

”تون جو مون وٽ نٿو اچين.“

”سڀاڻي ايندس.“

رسميشنسٽ ٻوڙهي، ڪن کان گهڀري ۽ پنهنجو پاڻ
 کان بيمار ٿي لڳي. عينڪ جي ٿلهن شيشن سان بيماريءَ
 مان ٿي هر هڪ ڏانهن نهاريائين. انچارج ڪرڙوڊ، سانوري
 ۽ ماسيري هئي. ٻاٺ ڪري، سونڊ پائي، سامهون ميز تي
 تاس جا پتا رکي، پنهنجو پاڻ سان تاس کيڏي رهي هئي.
 سونڪي ڏسي رسميشنسٽ منهن مٿي ڪري، عينڪ جي
 شيشن مان بيمار نگاهن سان نهاريندي پڇيو. ”ڪنهن سان
 ملڻو اٿو؟“

”رضيه سان.“

”ڪنهن سان؟“

مون وري پنهنجي ڳالهه دهرائي ۽ هن وري پنهنجو
 سوال دهرايو. آخر ڪڪ ٿي، نڙيءَ تي زور ڏيئي ڏاڍيان
 ڇم، ”رضيه سان.“

انچارج تاس جي پتن تان ڪنڌڪڻي موڏانهن نهاريو.
 نهن کان وٺي چوٽيءَ تائين منهنجو جائزو ورتائين ۽ ڏاڍي
 رکي ۽ حاڪماڻي انداز سان چيائين، ”اوھين وڙنگ روم
 ويھو. رضيه کي گهرائي ٿا وٺون.“

وڙنگ روم ۾ هلڪي ۽ هلڪي اوندھ چانيل هئي. فرش
 تي پراڻو قالين ۽ پراڻي طرز جا صوفا رکيل هئا ۽ درن،
 درين تي به پراڻا ڀڙدا لڙڪيل هئا. سامهون واري صوفي تي
 نوجوان ڇوڪري ۽ ڇوڪرو ويٺا هئا. ڇوڪري ان عمر
 جي ٿي لڳي، جنهن ۾ هو ۽ پيار کي ئي زندگي سمجهندي
 آهي، وجود جي سموري سچائيءَ سان پيار ڪندي آهي ۽

ان پيار لاءِ سوڪ لتاڙي، سڀني ليڪا لنگهي وڃي پيار
 پهچندي آهي. هو دنيا جهان کان بي خبر ٿي پنهنجي پرين ۽
 جي ڪلهي تي ڪنڌ رکي ويٺي هئي. مونکي ڏسي ڍڪدم
 سڌي ٿي ويٺي، اڻ وٺندڙ نظرن سان مونڏانهن نهاريائين ۽
 ٿوري دير کانپوءِ منهنجي وجود کي وساري، پرين سان
 ريهان ۾ مشغول ٿي وئي. مان صوفي ٿي ويهي سگريٽ
 ڊڪائي، هيڏانهن هوڏانهن نھاري هنن کي اهو تاثر ڏيڻ جي
 ڪوشش ڪرڻ لڳس ته مان هنن ڏانهن ڪو ڌيان نٿو ڏيان.
 اينري ۾ رضيه به اچي وئي. هنکي نيري رنگ جي ريشمي
 گاؤن پهريل هئي، وار وکريل ۽ اکين ۾ ڪچي ۽ نند جا
 ڪچا خمار! اچڻ سان پر واري صوفي ٿي ويهندي چيائين،
 ”تنهنجو انتظار ڪندي اک لڳي وئي.“

”پير جي مون وسهو نند نه هيريو نيٺ.“

هنجي چپن تي ننڍا ڪڙي مرڪ مڙي آئي. آهستي
 آهستي هنجي نند جا خمار لٿا. وزننگ روم ۾ ڪا چوڪري
 اچي پئي ۽ لنگهي هلي پئي وڃي. رضيه هر هڪ جو تعارف
 ڪرائيندي پئي وڃي. سامهون واري صوفي تي وينل نوجوان
 جوڙي کي ڏسي هو سري منهنجي ويجهو آئي ۽ ڏاڍي
 رازداري سان چيائين، ”هن چوڪري جي عمر ڏس.
 فرسٽ ايئر جي شاگرد آهي ۽ بواءِ فرينڊ ڌاريو اٿين.“
 ”پيار....“

”پيار تي ليڪچرن ڏي، منهنجي ڳالهه ٻڌ. ان چوڪري
 جي بواءِ فرينڊ جي پيٽ هتي رهندي آهي. ڪاري، بي ڊولي

مان هنجي ڳالهه بدن کان وڌيڪ هنجي جسماني ويجهڙائي
 کي محسوس ڪري رهيو هوس. هنجي بدن مان انب جي
 پور جهڙي هڪار ٿي آئي، جيڪا منهنجي جسم جي پور
 پور ۾ پيهندي ٿي وئي. دل چوي پئي اڃان ويجهو اچي....
 اڃان ويجهو.... اڃا....ن.... ويجهو! رضيه جي گتگوءَ جي
 رازدارنه انداز مان هو سمجهي ويا ته اسين هنن جي باري ۾
 ڳالهائي رهيا هئاسين. چوڪري هڪ ٻه دفعا خار مان اسان
 ڏانهن نهاريو ۽ پوءِ ٽپ ڏيئي آئي، پنهنجي بواءِ فريبن کي
 اٿاريائين ۽ سندس ٻانهن ۾ ٻانهن وجهي سونڊ پائي اسان
 ڏانهن نهاريندي پنهنجي بواءِ فريبن سان گڏ ھال مان ٻاهر
 هلي وئي. هاڻي اسين ٻئي اڪيلا ٿياسين. رضيه يڪدم مونکان
 پري سري ويئي. مان هن ڏانهن نهارڻ لڳس. هن ا ڪيون
 کسي سونڌانهن نهاريو. مونکي پاڻ ڏانهن نهاريندو ڏسي
 جلدي جلدي ا ڪيون چنڻ لڳي ۽ پوءِ ا ڪيون جهڪائي
 ڇڏيائين. ايتري ۾ هڪڙو ٻيو ملاقاتي اندر گهڙي آيو.
 سنهون، ڊگهو، وڏا وار، ڪنن جي پاپڙين تـمـائين ڊگهيون
 نوڪون جن ۾ اڇا وار ٿي چمڪيا. منهن تي بي پناه سنجيدگي.
 هنکي کاڌي جي ڊگهي بـشـرت پئي هئي، جيڪا سندس ڊگهي

قد ۽ سنهين بت تي ڏاڍي ٿي ٺهي. اچڻ سان صوفي تي ويٺو ۽ کيسي مان سگريٽ ڪڍي دکيائين ۽ اسان ٻنهي کسي ڏٺو ان ڏٺو ڪري، سامهون پٽ ■ نظرون کپائي، ڏاڍي اعتماد سان سگريٽ جا سوٽا هڻڻ لڳو. هڏ ڪاٺ مان تـ جوان ٿي لڳو پر سندس منهن تي وقت جا پيرا ظاهر ٿي بيٺا هئا. اکين جي هيٺان گهنج ۽ گلن تي ڪارا داغ هئس. هنکي ڏسي رضيه وري سري منهنجي ويجهو آئي ۽ رازدارانه انداز سان چيائين. ”هي منهنجي روم ميٽ فوزيه جو بواہ فرينڊ اٿين.“

”بواہ فرينڊ، ڪن مين فرينڊ“

”ليڪڪ آهي، بازاری نوع جون، جذباتي بخار سان ڀريل ڪهاڻيون لکندو آهي ۽ احساساتي طرح نابالغ ڇوڪرين کي ڦاسائيندو آهي.“

ٿوريءَ دير ۾ رضيه جي روم ميٽ فوزيه به آئي. سهڻي ۽ جوان جمان! فوزيه کي ڏسي هو يڪدم اٿي بيٺو. هڪٻئي کي ڏسي ٻنهي جا منهن بهم ڪرڻ لڳا. فوزيه جي سامهون هو وڌيڪ پوڙهو ٿي لڳو. کلڻ سان سندس منهن تي گهنجن جو چار وچائجي ويو. فوزيه جي منهن تي صبح جي پهرين ڪرڻن تي جڳ مڱ ڪئي ۽ هنجي منهن تي پوياريءَ جا پاڇا ٿي لهرايا. ٻئي هڪ ٻئي جي ڀر ۾ ٿي ويٺا. ٿوري دير ڳالهائون ڪندا رهيا ■ پوءِ اٿي ٻاهر هليا ويا. وري اسانکي لکيلائي نصيب ٿي. وري ڪو ملاقاتي اندر گهڙي آيو ۽ وري اسان ان ملاقاتي ۽ سندس گرل فرينڊ جي باري ۾ ڳالهائڻ

لڳاسين. رات جو ائين لڳي ملاقاتن جي اچ وڃ بند ٿي ۽ اسين اڪيلائي ۾ ڳالهائون ڪرڻ لڳاسين. ڳالهين ۾ خبر ئي ڪانه پئي جو ڏهه ٿي ويا ۽ ڇوڪيدار اچي اطلاع ڏنو ته ٻاهريون دروازو بند ٿيڻ وارو آهي. هو مون کي ٻاهرين دروازي تائين ڇڏڻ لاءِ هلي. هلڻ مهل هو مون کان پريو ٿي هلڻ لڳي ته جيئن بي خياليءَ ۾ منهنجو بت هنجي بت کي چهي نه وڃي. هن منهنجي ۽ پنهنجي وچ ۾ جسماني فاصلو رکڻ تي چاهيو. مون هن سان گڏ هلندي هلندي دل ۾ فيصلو ڪيو ته مان ڪڏهن به هنجي قائم ڪيل ان جسماني فاصلي کي اورانگڻ جي ڪوشش نه ڪندس.

مان روزانو هن سان ملڻ لاءِ ويندو هوس. روزانو رات جو ائين لڳي ڪانپوءِ ملاقاتن جي اچ وڃ بند ٿيندي هئي ۽ اسين اڪيلائيءَ ۾ ڳالهائون ڪندا هئاسين. هڪ ڏينهن هٿ ڏسڻ (Palmistry) جي ڳالهه نڪتي. مون هنجو هٿ ڏسڻ لاءِ سندس هٿ ۾ جهلڻ ٿي چاهيو. هن يڪدم پنهنجو هٿ ڇڪي ورتو ۽ ڊپيل ۽ هيسيل آواز ۾ چيائين، ”مون کي نه چڻهه.“

مان حيران ٿي ويس. مون پنهنجي بي خياليءَ ۾ هنجو هٿ ۾ جهلڻ چاهيو هو، پر هن ان ڳالهه کي ٻيو رنگ ڏيئي ڇڏيو هو.

”مون توکي ڇهڻ نه، پر تنهنجو هٿ ڏسڻ ٿي چاهيو.“
 ”مان سڀ سمجهان ٿي. تون هٿ ڏسڻ جو بهانو بڻائي مون کي ڇهڻ تو چاهين. مان توکي پاڻ ڇهڻ نه ڏيندس.“

من ٻئي هٿ ورائي پٺيءَ پويان لڪائي ڇڏيا. هنجي اکين
۽ منهن ۾ هراس هو. هو ڇا ڪان ٻني هئي؟ منهنجي ڇهه
ڪان يا پنهنجي ئي ڪنهن جذبي، ڪنهن لڪل خواهش ۽
ڪنهن تمنا جي شدت ڪان ٻني هئي.

”تون اڄ وري منهنجي بي عزتي ڪري رهي آهين.“
”ڪجهه به چئين. مان توکي پاڻ ڇهڻ نه ڏيندس نه
ڏيندس.“

پونس اڪن ٿي هن زور ڏيئي چيو، ڄڻ ٻانگي يقين
ڏياري رهي هئي. سندس آواز ڏکي رهيو هو. هن پٺيان
ورايل هٿ اکيان ڪري پنهنجي جهول ۾ رکيا ۽ آڱريون
مروڙڻ لڳي. مان مات ڪري، هنڪي ڏسندو رهيس، ”آخر
تون منهنجا هٿ ڇهڻ ڇو ٿو چاهين؟“

”جهڪا ڳالهه مان چوڻ نٿو چاهيان سا تون مون کان
چوائڻ ٿي چاهين.“

”هه مان تو کان چوائڻ ٿي چاهيان.“

”نه پوءِ ٻڌه مان نه رڳو تنهنجا هٿ ڇهڻ ٿو چاهيان،
پر تنهنجو سنڌ سنڌ ڇهڻ ٿو چاهيان. تنهنجي انگ انگ تي
چپن جي ڇهه جون ڏٺايتون ٻارڻ ٿو چاهيان. هاڻي ٻڌه.“
هو انڪار جي انداز ۾ ڪنڌ ڏوڻيندي رهي. سندس
وار ڪنن وٽان وري سندس منهن تي اچي ويا ۽ هو وارن
جي وٽين مان گهور پائي موڏانهن نهاريندي رهي. مون
آهستيگي سان هن ڏانهن هٿ وڌايو. هو ڪنڌ ڏوڻي ٺاهڪار
ڪندي رهي. مون هن جا ٻئي هٿ، هٿن ۾ جهليا ۽ چڪي

کيس ويجهو آندڻ ۽ سندس هٿن تي پنهنجا ڇپ رکير. هنجي ساري بت مان سيسرات نڪري ويا، ڄڻ هنجي هٿن کي منهنجي ڇپن نه پر ٿانڊن ڇهيو هو. هنجو سارو بت ٽڙڪڻ لڳو، جيئن خزان جو ڀيلوڻن هوا جي جهوٽن سان ڏڪندو، ڪنهندو ۽ ٽڙڪندو آهي. هو ۽ خزان جي ڇڪل پسن وانگر منهنجي جهول ۾ اچي ڪري ها، پر ان وقت ٻاهران پيرن جو آواز آيو. اسين ٻئي چرڪي، پاڻ سنڀالي هڪٻئي کان پريرو ٿي ويٺاسين. ڇوڪيڊار اچي ٻڌايو ته ڏهه ٿي ويا آهن ۽ ٻاهريون در بند ٿيڻ وارو آهي. هو ۽ مونکي در تائين ڇڏڻ هلي. هلي مهل وري هو ۽ مونکان پريرو ٿي هلي لڳي. اڃان هنکي منهنجي ڇههءَ جو چرڪ هو!

ان ڏينهن کانپوءِ هن ۽ منهنجي وچ مان جسماني دوريون ڪنهن حد تائين ختم ٿي ويون هيون. پر تڏهين به مان هنجي ويجهو ٿيڻ جي ڪوشش ڪندو هوس ته هو ۽ ٽپ ڏيئي پري ٿي ويهندي هئي. پري ٿي ويهندو هوس ته ڪنهن رازدارانه ڳالهه ٻڌائڻ جو بهانو بڻائي پاڻ منهنجي ويجهو ايندي هئي، ايترو ويجهو، جو مان هنجي بدن مان سندس جوين جي ڪڇي ڪناري بوه به سونگهي سگهندو هوس. مان هنکي ڇهڻ جي ڪندو هوس ته چرڪندي هئي، پر سا گهي وقت سندس سنڌ سنڌ ڇههءَ لاءِ آتو هوندو هو. ڪيترا دفعا دل چيو ته هنکي ٻاهر وٺي هلاڻ ۽ هڪ ئي وڪ ۾ اسان سڀئي دوريون اورانگي ڇڏيون، پر مونکي هميشه اهو ڊپ رهندو هو ته ڪٿي هو ۽ انڪار نه ڪري ڇڏي انڪري

مون هنڪي ڪڏهن به ٻاهر هلڻ لاءِ نه چيو. ورتنگ روم ۾ ملاقاتي اچي ويهندا هئا ته بچين ٿي ويندي هئي. چاهيندي هئي ته سڀ اٿي وڃن ۽ اسين اڪيلا ٿيون. اڪيلا ٿيندا هئاسين ته سندس سنڌ سنڌ جهڙا ڪان پيو چرڪندو هو. جهندو هيومانس ته انڪار ۾ ڪنڌ پئي ڏوئيندي هئي پر سندس انگ انگ اقرار ٿي ويندو هو. ورتنگ روم ۾ مهمان وڌي ويندا هئا ته اسين ٻاهر اچي لان ۾، وٽن جي هيٺان بئچ تي ويهندا هئاسين. ڪڏهن ڪڏهن هو ڪلندي ڪلندي اداس ٿي ويندي هئي ۽ اهڙي مهل مونڪي ائين لڳندو هو، ڇڻ هو منهنجي هوندي به. ونڪان دور هئي، ايترو دور جو مان ڪڏهن به هٿ ڊگهيري هنجو پلٽ ڇهي نه سگهندس. ٻن ڇڻ جي هڪڙي پيلي ۽ اداس شام جو اسان خزان ۾ سڪل وٽن جي هيٺان ويٺا هئاسين، ان ڏينهن هو ڏاڍي اداس هئي. مون اداسائيءَ جو سبب پڇيومانس ته چيائين، ”اڄڪلهه هڪڙو ڏک پريو ناول ٿي پڙهان. ناول جي ڪهاڻي اهڙي چوڪريءَ جي ڪهاڻي آهي جيڪا هڪڙي شادي شده مڙس سان پيار ٿي ڪري.“

”ڪهاڻيءَ جو انجام ڇا ٿو ٿئي؟“

”اڃان انجام نائين نه پهتي آهيان.“ ۽ اهڙيءَ مهل وٽ مان ٻه پيلا ٻن ڇڻي هنجي جهولي ۾ ڪرياهن هن ڪنڌ ڪڻي خزان ۾ سڪل وٽن ڏانهن ڏٺو ۽ چيائين، ”خزان جا گيت ٿي اسانجا گيت آهن، شايد شيلي چيو هو.“

”اڄ خزان آهي ته ڇا ٿي پيو، سڀاڻي ته ضرور بهار

ايندي. اهو به ته شيلي چيو هو.“
 ”دلاسي جو دولاڻ! شيلي کي به بهار جي صبح جو
 انتظار هو. ۽ اسانکي به بهار جي صبح جو انتظار آهي.
 اسانجي جهول ۾ ٿل اميدن، اڻپورين خواهشن، چنل پگھل
 خوابن جا پيلا سڪل پڻ آهن. اسين صدين کان خزان جي
 صبح جي ڄاڻڻ تي بيٺا آهيون.“

”نهنجو هٿ منهنجي هٿ ۾ آهي. منهنجي وارن جي
 ڇڪڻ ۾ رات جي ماڪ جا ڦڙا آهن. منهنجي پيشاني تي
 صبح جو ڪرڻو ٿو جرڪي. مان بهار جي صبح جي ڄاڻڻ
 تي بيٺو آهيان.“

هن اکيون کڻي موڏانهن نهاريو. هنجي اکين ۾ خزان
 جي شام جا پاڇا هئا. هڪي هڪي آلاڻ هئي، جن سندس
 اکين ۾ لڙڪ لڪل هئا. وسڻ جا وجهه ٿي گولهيائون.
 آهستي آهستي هنجي اداسي ختم ٿي ۽ هو ساڳي طرح
 کليل، ڳالهائڻ ۽ ٿهڪ ڏيڻ لڳي.

هڪ دفعي، ڪنهن ڪم سانگي، مونکي ڪراچي کان
 ٻاهر وڃڻو پيو. مان بيمگ کڻي سڌو هن وٽ آيس. ان ڏينهن
 ورتنگ روم ۾ ملاقاتين جي ڏاڍي رش هئي. اسانکي اڪيلائي
 ۾ ڳالهائڻ جو موقعو ئي نه مليو. ريل جو وقت ٿي ويو
 مون اٿڻ جي ڪئي ته ويهاري ڇڏيائين. ائين ۾ رڊلون
 ٽڪري ويون. آخر ائين لڳي ڪاٺپوءِ مس مس اسانکي اڪيلائي
 نصيب ٿي. اڪيلا ٿياسين ته هو وري چرڪي مونکان پري
 ٿي ويئي. مون هن ڏانهن نهاريو. منهنجي نهار جي جواب

۾ هوءَ ٺاهڪار ۾ ڪنڌ ڌوئڻ لڳي. مون اڻي هٿ وڌائي
هنڪي ٻانهن کان جهليو. هوءَ سا گهي طرح ڪنڌ ڌوئي ٺاهڪار
ڪندي رهي. سا گهي طرح هنجڙا چڙيل ۽ وڪريل وار وري
هنجي منهن تي جهال ڪري بيٺا. سا گهيءَ طرح هوءَ وارن
جي وٿين مان ڊنل ۽ هراسيل نگاهن سان موڏانهن ٺهارڻ
لڳي. مون جيئن ئي هنڪي ٻانهن کان جهليو، هوءَ پنهنجو
پاڻ ڇڪجي منهنجي ڇاتيءَ سان اچي لڳي ۽ منهنجي ٻانهن
۾ هنجوسارو بت ائين ٿي ڦٽڪيو جيئن ڇي ڄار ۾ ڦٽڪندي
آهي. مون هنڪي پنهنجي سيني کان ڀرپور ڪري، ٻنهي هٿن
۾ سندس منهن کي جهلي سندس اکين کي چڍيو ۽ چين کي
چمڻ چاهيم ته هڪ کان هڪ کي ڏانهن نڪري وٺي ۽ پاڻ
ڇڏائي صوفي تي ڪروندڙي ٿي ويندي ۽ پنهنجي ڳوڏن تي
مٿو رکي روئڻ لڳي.

ڏهن ڏينهن کانپوءِ آءٌ موٽي آيس. اندر ۾ رضيه سان ملڻ
جي ارڇ هئي. مون تارڪري هنڪي پنهنجي اچڻ جو اطلاع
به ڏيئي ڇڏيو هو. استيشن تان لهي سڌو هن سان ملڻ لاءِ
ويس. وزنگ روم ۾ سامهون واري صوفي تي اها چوڪري
۽ چوڪرو ويٺا هئا. پاسي واري صوفي تي رضيه جي روم
ميٽ فوريه ۽ سندس ليکڪ دوست ويٺو هو. اسان ڪڏهن
به هڪ ٻئي سان نه ڳالهائيو هو، پر تڏهن به اسانجي وچ ۾
هڪڙو بي نام ناتو پيدا ٿي ويو هو. گهڻن ڏينهن کانپوءِ آيو
هوس. مون محسوس ڪيو ته هو اکين ٿي اکين ۾ منهنجي

آجيان ڪري رهيا هئا. مان صوفي تي ويهي، سگريٽ ڏکائي،
 رضيه جو انتظار ڪرڻ لڳس. ٿوري دير کانپوءِ نوڪر مون تي
 آيو. چيائين ته رضيه ڪمري ۾ ڪانهين. مونکي هنجي
 ڪالهه تي يقين ئي نه آيو. رضيه ڪمري ۾ نه هجي ها ته
 رسپشنسٽ يا انچارج مونکي ٻاهر ئي ٻڌائي ڇڏي ها. مون
 هنکي پنهنجي اچڻ جو اطلاع به ڏنو هو. هنکي ضروري ڪم
 سان ٻاهر وڃڻو به پوي ها ته منهنجي لاءِ نياپو ضرور ڇڏي
 وڃي ها. مون نوڪر جي منهن ۾ نهاريو. مونکي محسوس
 ٿيو ڄڻ هو مونکان ڪجهه لڪائي رهيو هو. مون رضيه جي
 روم ميٽ فوڙيه ڏانهن نهاريو ۽ مونکي ائين لڳو ڄڻ هنجون
 اڪيون ڇڻي رهيون هيون ته رضيه ڪمري ۾ ويئي آهي.
 مان اڃان هاڻي هنکي ڪمري ۾ ڇڏي آئي آهيان. مان
 پڪدم اٿيس. ڪاؤنٽر وٽ اچي انچارج کان پڇيرم ته، ”رضيه
 ڪٿي آهي.“

”پنهنجي روم ۾ ويئي آهي.“ هن تاس جي ڀٽن تان
 نظرون هٽائڻ کانسواءِ چيو.

”نوڪر چويٿو ته هوءَ روم ۾ ڪانهين.“

”نه پوءِ سمجهو ته ڪانهين.“

مون اڪهتي وڌي، در وٽ استول تي ويٺل نوڪر کي
 ڪچي ۽ کان جهليو، ”رضيه ڪٿي آهي تون مون سان ڪوڙ
 ٿو ڳالهائين.“

نوڪر ٻڃي ويو، ”صاحب جي... صاحب جي. منهنجو
 ڪهڙو ڏوهه؟ جيئن بيگم صاحب چيو، تيئن مون اوهانکي

ٲڏايو.

دل کي ڪنهن مٿ ۾ ٻيڪوڙيو ۽ انڊر ٽي انڊر ڪا
شيءَ لڌڻ، ٻڃڻ ۽ ٻورا ٻورا ٿيڻ لڳي. تڏهن اهو
سچ هو ته رضيه پنهنجي ڪمري ۾ ويٺي هئي ۽ مون سان
ملڻ نٿي چاهيائين. چوٽي ملڻ چاهيائين؟ مون چاڪيو هو؟
شايد ان ڏينهن واري آخري ملاقات ۾ مون کان ڪا غلطي
ٿي هئي. پر ان ڏينهن جو ڪجهه ٿيو هو. جو ڪجهه مون
ڪيو هو. رضيه به اهو ئي ڪجهه ٿي چاهيو. هن مون کي ان
ڪري گهڻي دير تائين ترسائي ڇڏيو هو جو اسان کي
اڪيلائڻي نه ملي هئي ۽ پوءِ جڏهن اڪيلائڻا هٿسڻ تڏهن
هن ٺاهڪار ۽ ڪنڌ ڏوٽي مون کي ان ڳالهه جي دعوت ڏني
هئي ته مان هن کي ڇهان، سندس سنڌ مان اهڙي صدا
آئي هئي. مون هن کي هٿ کان جهليو هو ته هو پاڻ
ڇڪجي اچي منهنجي ڇاتيءَ سان لڳي هئي. پوءِ اڄ هن
مون سان اها روش ڇو اختيار ڪئي هئي. ڇو...ڇو...ڇو؟
مون اڪيون کڻي سامهون ٺهاريو. سامهون وٺڻ جي هيٺان
اها بئنج پٽي هئي، جنهن تي ويهي مون هنجو هٿ، هٿ ۾
جهليو هو. منهنجي وارن جي چڱن ۾ ماڪ ڦڙا هئا، پيشانيءَ
تي صبح جون پهريون ڪرڻون ٿي جر ڪيو ۽ مان بهار جي
صبح جي چائنٺ تي بيٺو هوس ۽ اڄ ...

رضيه ڪافيءَ جو آخري ڍڪ پي، ڪوپ خالي ڪيو
۽ چيائين، ”ڪنهن ڏينهن اڄ ته پنهنجي مڙس سان ملايانءَ.

منهنجو مڙس....“ ۽ وري هو ۽ پنهنجي مڙس جي تعريف جا
 ڍڪ ڀرڻ لڳي. هن جهٽ پلاڪ لاءِ به ڪنڌ ڦيري انهن
 ماڳن ۽ انهن ٿاڪن ڏانهن نهارڻ نٿي چاهيو، جتي “ٿڪ”
 پئڻ لاءِ هن به چار گهڙيون گهاريون هيون، “هاڻي هل نه
 هلون. دير ٿي ٿئي. منهنجا ٻار منهنجو انتظار ڪندا هوندا.”
 هن پرس ڪڍندي چيو، مون پيري کي سڏي بل ڏنو ۽ اٿي
 هوڻل کان ٻاهر نڪري آياسين. هوڻل جي پاسي کان،
 فٽ پاٽ تي، گل وڪڻڻ وارو ويٺو هو. مون هن کان به
 گلدستا ورتا. تيسٽائين هن ٽيڪسي بيهاري ۽ ٽيڪسي ۽
 ٿي ويئي. مون اڳتي وڌي هنکي ٻئي گلدستا ڏنا ۽ چيو،
 “تنهنجي ٻنهي ٻارن لاءِ، ته جيئن هو به هن دنيا ۾ نت نئون
 جنتون تخليق ڪن.” هن خوشيءَ ۾ بهڪندي، هٿ وڌائي
 گلدستا ورتا ۽ سڀني سان لاڻي ڇڏيائين. هن ڪجهه چوڻ
 چاهيو پر چئي نه سگهي. مون ڏٺو ته هنجي چپن تي مرڪ
 ٽڙيل هئي، پر هنجي اکين ۾ آڻا هئي، جن هنجي وڏين ۾
 جرڪندڙ اکين ۾ لڙڪ لڪل هئا ۽ وسڻ جا وجهه ٿي
 ڪونهيائون. ٽيڪسي هلي، هن هٿ لوڏي الوداع چيو ۽
 پوءِ ٽيڪسي جي پوئين شيشي مان هٿ لوڏيندي رهي....
 ٽيڪسي اکين کان غائب ٿي وئي. مون اڳيون ڪڏي آسمان
 ڏانهن نهاريو. آسمان تي ڪارا ڪڪر ڇانيل هئا ۽ ساري
 ڪائنات تي رات جي اونداهي پکڙيل هئي.... مون نظرون
 جهڪائي سامهون نهاريو. هر طرف روشني ئي روشني هئي.
 اڳيون ڇهينينڙ نيون سائينز، ڪيرڊارائين جهڙيون اميريت

لائيٽز ۽ ڪارن جون ٽرڪنڊڙ وهندڙ روشنيون! ڪائنات
ڪيتري اونڊاهي هئي ۱ انسان جي ٲرتي ڪيتري روشن
هئي!

ڪٽڙدا ڪٽڙهار

گهوڙو هڪ ئي ٽال سان سڙڪ تي ڊوڙندو ٿي ويو.
گهوڙي جي سَنِين ۽ گهنگهرن جي آواز کان سواءِ هر طرف
سانت لڳي پئي هئي. وڻ به جن مراقي ۾ هئا. رشيد ڪنڌ
ڪڍي آسمان ڏانهن نهاريو. آسمان ڪيترو نه روشن هو. ٿيڙو،
ڪتيون ۽ هوءَ اچي ڪير جهڙي ليڪ، جهڙي رات جي
سينڌا شهرن ۾ ڪٿان آيا ٿيڙو ۽ ڪٿان آيون ڪتيون؟
وڏا وڏا بلب ته به اٿا اونداهي. هتي ته اونداهه به جرڪي رهي
هئي. آسمان جو روشن هو!

رشيد اڄ ڏهن ٻارهن سالن کان پوءِ پنهنجي ماسيءَ جي
گهر وڃي رهيو هو. هنجو ذري گهٽ سارو ننڍ پڻ ان گهٽ
۾ گذريو هو. هنڪي هتان جي هر هڪ شيءِ پنهنجي لڳي
رهي هئي. ساڳي ننڍڙي اسٽيشن، جنهن تي هو ماءُ سان
گڏ اچي لهندو هو. اسٽيشن کان ٻاهر ماسيءَ جن جو ٿانگو
بيٺو هوندو هو، جنهن تي چڙهي هو گهٽ روانا ٿيندا هئا.
ساڳيا گهوڙي جي سَنِين ۽ گهنگهرن جا آواز، ساڳيا وڻ.
ٿڻ، سڀ ڪجهه ساڳيو هو. ستن ملن کان پوءِ ٿانگو ڪڇي
۾ لهندو هو. ڪڇي رستي جي ڪپي پاسي ماسڙ جو وڏو باغ
هو، جنهن مان هو ننڍ پڻ ۾، ڏينهن تتي جو، باغائيءَ کان
لڪي، انٿڙيون پٽيندو ۽ انبن جي وڻن مان طوطن جا ٻچا
چورائيندو هو. عائش ڪي آئي ڏيندو هو. باغ کان ٿورو

ا ڪپرو هندن جي مڙهي هئي ۽ ان کان اڳتي ڳوٺ جي مسجد،
جنهن ۾ نم جو وڏو وڻ پيٺل هو. مسجد جي آس پاس ڳوٺاڻن
جا ڪڪاوان گهر هئا ۽ انهن کان اڳتي ماسٽر جي وڏي
شاهي حويلي هئي. ان حويلي ۾ هن پنهنجي ننڍ پڻ جو
گهڻو حصو عائش سان راند کيڏندي گذاريو هو. عائش ۽
هو هڪ ٻئي کي ڏاڍو پياريندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن
اجائي ڳالهه تي هو عائش سان وڙهي پوندو هو ۽ عائش
ڪانئس ڪاوڙجي ويندي هئي ته هو کيس راضي ڪرڻ لاءِ
ماسٽر جي باغ مان طوطن جا ٻچا لاهي آڻي ڏيندو هو ۽ هو
ڪاوڙ وساري طوطن جي ٻچن سان ڳالهائون ڪرڻ لڳندي هئي.
”منو طوطا، ڪٿي کائيندين؟“ ۽ منو جا ٻچا ٿيئون
.... ٿيئون ... ٿيئون ڪندا هئا. عائش خوش ٿي هن ڏانهن
نهاريندي هئي ۽ اهڙي ريت هو سرچي ويندا هئا. رات
ٿيندي هئي ته ٻئي اچي ماسي جو پاسو وٺندا هئا.
”ماسي آ ڪاٺي ٻڌاء.“

ماس ته سنجهي جو ئي سمهي پوندي هئي. ماسي کي
هوندو هو سنڌن جو سور، ننڊ ايندي ڪانه هيس. سو وقت
ڪاٺ لاءِ هنن کي آ ڪاٺي ٻڌائڻ شروع ڪندي هئي.
”ابا، هڪڙو هو بادشاهه، بادشاهه پاڻ الله پر هو زمين
جي ٽڪري جو بادشاهه“

ماسي جي هر آ ڪاٺي ائين شروع ٿيندي ۽ هر آ ڪاٺي
۾ گلن کان هلڪي شهزاديءَ کي ديوکڻي وڃي ڪوٺڙ ۾
آند ڪندو هو. شهزادا ڏونگرڌاري، شهزاديءَ تائين پهچندا

هئا، ڪي پنڊ پهن ٿي ويندا هئا ۽ ڪي ڪوٽ ڪيرائي شهزاديءَ کي واپس وٺي ايندا هئا. ڪيتريون نه پرائيون هيون اهي آکاڻيون، پر ڪيتريون نه سچيون. اڄ به ڪلن کان هلڪيون شهزاديون ڪوٽن ۾ قيد هيون. انهن آکاڻين ۽ اڄوڪين حقيقتن ۾ فرق رکڻو ايترو هو ته اڄ ڪوبه شهزادو ڪوٽ ڪيرائي نٿي سگهيو. سڀ شهزادا پنڊ پهن هئا.

ٿانگي واري لغام کي هلڪي ست ڏني، گهوڙي وڪ وڌائي ڇڏي. گهنگهرن ۽ سنبن جا آواز تيز ٿي ويا.

هڪ پيري هو مئٽرڪ جو امتحان ڏيئي ماءُ سان گڏ ماسيءَ سان ملڻ لاءِ آيو هو ۽ الائي گهوڙيءَ ڳالهه تان ڪاوڙجي هن عائشه کي چنڊن کان جهليو هو. عائشه جون اکيون جهڪي ويون هيون ۽ هن سندس هٿ هٽائيندي، جهيٽي آواز ۾ چيو هو، ”ڇڏ ته امان نه ڏسي وٺي.“

هن چرڪ پري عائشه ڏانهن ڏٺو هو. عائشه جا ڪاڙها ڪاڙها گل ٿانڀن جيان پري پيا هئا، سندس اکيون ڪنهن ان اکي بوجهه کان جهڪي آيون هيون. ان گهوڙيءَ هنکي خبر پئي هئي ته هنجي سامهون ويٺل عائشه اها عائشه نه هئي، جنهن سان گوڏو ڪوڏي ۽ ملائي هو آڏيءَ رات تائين ماسيءَ کان آکاڻيون ٻڌندو هو، جنهن سان هو وڙهندو ۽ پرچندو هو. ان ڪهڙيءَ ۾ هو آلي وانگر پڙڪو ڏيئي اُڀري آئي هئي. اڃانگ ڏيئي هو ننڍپڻ جون حدون ٽپي آئي هئي. هنجي ٻرندڙ گلن ۽ جهڪيل اکين کي ڏسي اوچتو ئي اوچتو هنجي وجود ۾ هڪڙو سورج طلوع ٿي ويو،

جهنجي گرم گرم ڪرڻ سندس شريائن ۾ ڊوڙندڙ خون کي
اٻاري ڇڏيو. دل هڪ نئين رفتار سان ٽڙڪڻ لڳس. هو
پنهنجو پاڻ کان هراسجي اُٿي کڙو ٿيو ۽ تڪيون تڪيون وڪون
ڪڻندو ٻاهر هليو ويو. سارو ڏينهن هو پري پري پنين ۾
جهنگن ۾ رلندو رهيو. ان ڏينهن هنکي وڻ لڻ، پڪين جي
لات سج جي گرم گرم ڪرڻ جو چاهاءُ سڀ ڪجهه بدليل
ٿي لڳو. جن ساري ڪائنات اگهور فند مان ڇرڪ پري
جاگي پئي هئي.

رشيد کي زندگيءَ ۾ پهريون دفعو خبر پئي هئي ته
عائشه ۽ هنجي وڃڻ وڌيون وڇوٽيون اچي ويسون هيون.
ماسيءَ جي حويلي تمام وڏي هئي. ايتري وڏي جو انجي
ديوارن آڏو هو ڪين جهڙو هو. هنجي ماءُ حيدرآباد کان
ڪوھ لتاڙي ماسيءَ سان ماڻ ايندي هئي، پر ماسي ۽ عائشه
ڪڏهن به هنن جي گهر نه آيون هيون. شايد انڪري جو
هنن جو گهر ماسيءَ جي حويلي ۾ جيڏو نه هو. ۽ ٽي هنن
وت ماسيءَ جيڏا نوڪر ڇاڪر هئا. يا شايد انڪري جو
هنجي ماءُ رن زال هئي. هو يتيم هو. ڪوڪڻ ڪمان واري
ڪونه هو. ماسي هنن کي آن پاڻ، ڪپڙو لٽو، پنسا ڏوڪڙ
ڏيندي هئي. هو ماسيءَ جا محتاج هئا. انڪري ٽي ماسي
هنن وٽ نه ايندي هئي. هن پنهنجي ماءُ کان پڇيو، ”اماڻ“
ماسي ۽ عائشه اسانجي گهر ڇو ڪونه اينديون آهن؟“
”ابا، تنهنجي ماسڙ جي خاندان جون عورتون حويلي
کان ٻاهر ڪونه نڪرنديون آهن.“

جي ماسي جن ٻاهر نه نڪرنديون آهن ته پوءِ هنجي ماءُ ڇو هر روز ماسي جن وٽ ڀڳي بيٺي هوندي هئي؟ هو گهر موٽيو ته هنجي هينئڙي جي چوڪڻي ۾ جهڪيل نين ۽ ٿانڊن جيان ٻرندڙ گلن واري مورت مڙهيل هئي ۽ ذهن ۾ ڪيئي سوال اُڀري رهيا هئا.

حيدرآباد اچي هن ڀڄ ڊڪ ڪري هڪڙي معمولي نوڪري هٿ ڪئي ۽ ڏينهن رات هڪ ڪري پڙهڻ کي لڳي ويو. آخر ايم. اي پاس ڪري ورتائين ۽ هڪڙي خانگي ڪاليج ۾ وڃي ليڪچرار ٿيو. هڪڙي ڏينهن مائٽس چيس، ”اها هينئر حير سان ڪٿڻ ڪمائڻ وارو ٿيو آهين، مان به اچي نمر پيڙي ٿي آهيان. تنهنجا موڙ ڏسڻ جي آس اٿس.“ موڙن جي ٺالي سان هن جون اکيون جهڪي پنهنجي هينئڙي جي چوڪڻي ۾ مڙهيل تصوير تي وڃي کنيون ۽ ڪنهن جهيٺي آواز ۾ سندس ڪن ۾ چيو، ”ڇڏ ته امان نه ڏسي وٺي.“

”امان، جي هڪڙي هنڌان شادي ڪرائين ته اڄ تو ڪيان.“

”ابا، ٻڌاء ڪٿان ڪرڻ ٿو چاهين؟“

”امان ماسي وارن وٽان.“

پٽ جي ڳالهه ٻڌي ماءُ وسفي ۽ پنهنجي وٺي.

”ڇو امان، ماٺ ٿي وٺين؟“

”پٽ ماسنهن جن وٽان سنگ ٿئي ته منهنجون اکيون

ٽڙيون، پر هو ڏيندا ڪونه.“

”ڇو ڪونه ڏيندا؟“

”اها، تنهنجي ماسي وارا پنهنجي ذات کان ٻاهر سڱ ڪونه ڏيندا آهن.“

”پر امان، اسان ڪو ڌاريا ٿوريئي آهيون. اسان به ته هنن جا پنهنجا آهيون.“

”پنهنجا ته آهيون پٽ، پر هو به ذات وارا آهن اسين به ذات وارا آهيون. هو رڳو اماڻجي ذات وارن کان سڱ وٺندا آهن ڏيندا ڪونهن.“

”امان تون چئي ته ڏسين. هيٺر زمانو بدلجي ويو آهي. اڄڪلهه ماڻهو ذات کي نٿا ڏسن، پر تعليم کي ٿا ڏسن، وڏي ڳالهه ته ماسٽر ڪوچٽ زميندار ٿوريئي آهي. هو پاڻ پڙهيل آهي. تعليم جو قدر اٿس. هو ٿوريئي انهن اجاين رسمن کي مڃيندو هوندو.“

ماڻس به هنجي چوڻ تي کڻي رواني ٿي. ڀيڻ سان صلاح ڪيائين ڀيڻ چيس، ”ڏيندو ڪونه، اجايو ٿي پنهنجو وات وڇائين.“ پر پڪل پير کي هرڪو پٿر هڻي، سو هن به رئيس کي حويلي ۽ سڏايو ۽ ڳالهه مٿان ڳالهه ڪيڏيائين عاڻيه جي سڱ جي، رئيس جي ته ڄڻ پڳ اچي پٽ پئي. باه ٿي ويو. ”ماڻي پهريون پنهنجي حيثيت سڃاڻ، پوءِ اهڙا وڻ وٽان ڪڍو. ڀيڻيان منهنجي ٽڪرن تي پلجي، منهنجي ئي پڳ ۾ ٿا هٿ وجهو.“ رئيس اهڙي ته جهيوي لائس جو برقعو چنڊي کڻي مٿي تي رکيائين. لڙڪ جهل ٿي نه ڏيس. موٽي آئي ته پٽ کي ڏسڻ سان اچي اوچنگارن ۾ چٽي،

پاراما ڏيندي چيائين، ”ابا شل نه اهڙي پرڻي پوئتي جو ماءُ جسي هن عمر ۾ بي عزتي ڪرائي اٿي.“ ۽ پوءِ سربستي ڳالهه ڪري ٻڌايائينس. ماءُ جي ڳالهه ٻڌي هو باه ٿي ويو پر ڪجهه به ڪري نه سگهيو. ايترو سو ڪيائين جو وري ماسيءَ جي چائنٽ نه ٿيو ۽ نه ماءُ کي ڪڏهن ڇڏيائين.

ماسر جي ڪنهن ڏاڍي جيان گات اوچو ڪري پينل حوالي سان هن گهڻوئي سڀني سهايو پر ڪجهه به ڪري نه سگهيو. ٽي دفعا سي-ايس-پي جو امتحان ڏنائين. هڪ دفعو فيل ٿي پيو ۽ ٻه دفعا پاس ته ٿيو. پر نمبر اهڙو آيس جو نوڪريءَ ۾ ڪڇي نه سگهيو. پوءِ ساڻو ٿي پيو. هڪ ڪجهه هارائي بازي اونڌي ڪري ڇڏيائين. دنيا کي نياڳي ذهني رهبانيت اختيار ڪيائين ۽ ڪتابن ۾ پناه ورتائين. پهرين هن تاريخ پڙهڻ شروع ڪئي. پر کيس تاريخ وڏو ڪوس گهر لڳي، جنهن ۾ انساني رت ۽ انساني گريل سڙيل ماس جي ڌڻ ۾ سندس ساه ٻوسائجڻ لڳو. يڪدم تاريخ کسي ڦٽو ڪري هن ادب ۽ شاعريءَ ۾ پناه ورتي هن يورپ کان پنهنجو ذهني سفر شروع ڪيو ۽ ايشيا لتاڙي هو شاه سائين جي ڪاڪ ڪنديءَ اچي پيو، جتي هن سون ورنن سوڍين کي روپي رانديون ڪندي ڏٺو. ان ساري ذهني سفر کان پوءِ هو ان نتيجي تي اچي پهتو ته زندگي ڏاڍي بي معنيٰ ۽ بي مقصد آهي. شڪسپيئر جي چوڻي ته زندگي ديواني جو خواب آهي، بي وقوف جي ٻڌايل ڪهاڻي آهي. اجائي بي معنيٰ! ڏالسناءِ سچ چيو هو ته زندگيءَ جي سموري هچ هچان

جو انجام صرف ۾ وال زمين آهي جنهن ۾ کيس دفن ڪيو
وڃي ٿو. ۾ وال زمين ۽ ۾ وال ڪفن جو ڪپڙو ئي ته زندگي ۾
جي حاصلات آهي. موت اهڙو دروازو آهي جنهن مان لنگهي
انسان ابدي - ڪون ۽ ازلي سونهن سان هم ڪنار ٿئي ٿو.
جڏهن زندگي بي معنيٰ آهي ته پوءِ هيءَ هج هجان ڇا لاءِ؟

ڏهه ٻارهن سال گذري ويا ان وچ ۾ عائشه جي شادي
ٻه ٽي ۽ هوءَ بيوهه به ٿي، پر هنکي ڪو ڏک ڪونه ٿيو.
سڀ ڏک ۽ سک عارضي آهن. ۽ هو انهن عارضي ڏکن سکن
کان نرواڻ حاصل ڪري چڪو هو.

هڪڙي ڏينهن ماضيءَ جو خط آيو ته هوءَ سخت بيمار
هئي ۽ مرڻ کان اڳ پنهنجي پيڻ ۽ پائي جي جو منهن ڏسڻ
ٿي چاهيائين. ۾ ڏينهن مس گذريا ته ماضيءَ جو ٻيو خط آيو.
لکيو هئائين 'تيسين ماه نه ٺڪرندم جيسين پنهنجا اباڻا
اکين نه ڏسندس.' مائس ته پيڻ جي بيماريءَ جو ٻڌي روئڻ
لڳي هنجي هان و کي به جهڙي اچي وئي ۽ هو سڀ ويڇا
وساري پويون ٻالهون پئي ۽ پويان اڇلائي ماءُ کي وٺي
ماضيءَ سان ملڻ لاءِ روانو ٿيو. اڄ هو ڏهن پنڌرهن سالن
کانپوءِ ماضيءَ جي گهٽ وڃي رهيو هو.

گهوڙي هٽڪار ڪئي ته ساري ڪائنات ڪنبي وئي.
هن چرڪ پري سامهون نهاريو. سامهون ماسٽر جي باغ جا
وڻ نظر اچي رهيا هئا. گهوڙو پڪي تان لهي ڪڇي ۾ هلڻ
لڳو ۽ پوءِ اجڙيل مڙهي ۽ مسجد کان تيندو حويليءَ جي

در تي اچي بيٺو. هو ٽانگي تان لٿو ۽ سهارو ڏيئي ماءُ کي لائائين. جيئن ئي اڳ ۾ پير پاتائون ته ماسي هنن کي ڏسي کٽي کٽ تان ٽپو ڏنو، ”اڙي منهنجا اباڻا اچي ويا، اڙي الله مارو ملايم.“ جيئن ئي اتساه سان هن وڪا گهٽي وڌائي ته ڦيرائي کائي اچي پٽ تي ڦهڪو ڪيائين. رشيد ماءُ دانهن ڪري ڊوڙي وڃي مٿان ڪرڻس ۽ پاڪر ۾ پري آٿارڻ لڳس، پر ماسي هڃي ته اٿي، ساه جو پڪيئڙو نه هڃرو خالي ڇڏي عرش تي اڏامي ويو هو.

هنجي اک کلي ته ٻانگ جا آواز سندس ڪن پيا، هو چپ چاپ کٽ تي ليٽي آواز ٻڌڻ لڳو. ٻانگ جا ٻول فضا ۾ ترڻ لڳا. جهڙا پاڻي ۽ ۾ هنج! پوءِ هوريان هوريان فضا ۾ جذب ٿي ويا، ٿوري دير لاه ۾ طرف سانت چانئجي وئي ۽ پوءِ ڄڻ سانت ساه کڻڻ لڳي ڪائنات جهونگارڻ لڳي. پر واري وڻ جي ٿاريءَ تي ڪنهن جهنگلي پکيءَ لات لنوڻ شروع ڪئي. هيٺ ڀر واري وٿاڻ ۾ ڪاڪي رمونءَ مينهن ٿي ڏڏي ۽ بالٽيءَ ۾ پوندڙ ڪير جي گوهن جو آواز ٿي آيو، پريان کان بيل گاڏين جو رينگٽ ۽ اٺن جي چڙن جا آواز ٿي آيا. ’چوڌاري چڙا ٻُرن پيلين جا‘ ڪائنات جا هي سڀئي آهنگ ۽ آهتون الائي ڪهڙي پيلائي جا چڙا پري رهيا آهن؟

ماسيءَ کي فوت ٿئي اڃ به مهينا ٿي ويا هئا، پر اڃ به

سارو ماحول ماتمي هو. مائس ۽ عائشہ روئي روئي هچ ٿي-
 ٻيون هيون. ٿوري دير ماٺ ٿي ڪيائون ته وري ماسي ۽
 جي ڪا ڳالهه هانءَ سي تري ٿي آين. وري اهي لڙڪ،
 سڌڪا ۽ اوچنگارون. هاڻي روئڻ سان ڇا ورنڊو، موت جا
 مسافر واپس ٿوريئي ورنڊا آهن، زندگي ته ديواني جو خواب
 آهي، جهٽ پلڪ لاه اک ٻوٽي، ڏکڻ سڪن، رشتن ناتن جا
 خواب ڏنا ۽ پوءِ اک کلي ته موت سامهون پيو آهي.
 زندگيءَ جي ازلي ۽ ابدي حقيقت! روح جو سائيه ته موت
 کانپوءِ ئي شروع ٿئي ٿو هتي ته روح جهڙو پجري ۾ پڪي.
 پر جڏهن پڪي پڇرو پڇي اڏامي ٿو وڃي، اک چنپ جي
 نند پوري ٿي ٿي وڃي، تڏهن لڙڪن جا بند ڇو پڇي ٿا
 پون. هن جذبن هاڻي پاڻ وهيئي دل کي ڪير سمجهائي!

هنڪي هتي آئي به مهينا ٿي ويا هئا، پر ان عرصي ۾ هن
 هڪ دفعو به عائشہ کي ڪونه ڏٺو هو. پهرين ڏينهن جڏهن
 ماسي اوچتو ڦيرائي کائي ڪري پئي هئي، تڏهن عائشہ دانهن
 ڪري اچي ماءُ جي مٿان ڪري هئي، پر تڏهن به هن عائشہ
 کي ڪونه ڏٺو هو. هن حويلي ۽ پير پائڻ سان اڪيون
 جهڪائي ڇڏيون هيون ۽ ماسي کي پاڪر ۾ کڻي، کٽ
 تي لپتائي هو جهڪيل نيٺن مان لڙڪ ڳاڙيندڙ ٻاهر نڪري
 وڌو هو ۽ اوطاق ۾ رئيس سان ماسي جي وفات جي ڳالهه
 ڪئي هئائين. پوءِ ته حويلي ۾ مهمان اچي مڙيا هئا ۽ هو
 اوطاق جي مٿئين حصي ۾ رهڻ لڳو هو.

عائشہ جي شادي سندس سوٽ سان ٿي هئي. رڳو سڀني

ٲٲ جو اولاد ڪونه هو. ٲاڻيٲي ڪي ڌيءَ جو سڱ ڏيئي
 ڪيس گهر. ڄاڏو بڻايو هٽائين. عائشه جي هٿن ۾ ٲيرن جي
 ٲرين تان اڃا مينڊيءَ جو رنگ به جهڪو ڪونه ٿيو، اڃان
 سندس بدن مان سهاڳ جي سڳند به نه اڏائي جو مڙس جي
 جيب اٽلي ٲئي ۾ هو مري ويو. ويچارِي ماسيءَ ڪي پنهنجا
 ڏک ٿورا هئا جو ڌرت ڌيءَ جي ڏهاڳ جو ڏک به ڏيئي
 ڇڏيس. شادي ڪري جهڻن حواليءَ ۾ ٲير ٲاتو هٽائين ته
 وري پنهنجا اباڻا ڪڪ ڏسڻ نصيب نه ٿيا هيس. شروعاتي
 ڏينهن ۾ رئيس گهڻو خيال رکندو هيس، پر پوءِ جهڙي ٲيرن
 مان لٿل جتي. ويچارِي ماسيءَ ساري جمار رکها ڏک ڏنا
 زندگي آهي به ته ڏکڻ جي مائٽر. هرڪو انسان زندگيءَ جي
 سولي ڪلهن تي کڻي چنگهندو، ڪنڊن ۾ ٲير پتون ڪندو،
 موت جو سفر ڪندو ٿو رهي، ۾ پوءِ جڏهن موت جي منزل
 تي پهچي ٿو تڏهن سٺ ڏيئي ان سوليءَ کي لاهي ڦٽو ٿو
 ڪري. پوءِ ته سڪ ٿي سڪ آهي. چڱو ٿيو جو ماسيءَ جو
 سفر جلد پورو ٿيو. نه ته اڃا الائي ڪهڙا ڪهڙا ڏک ڏسڻا
 پونس ها.... هينئر آسمان ۾ افق وٽ هلڪي هلڪي جهڙ
 ۾ شفق جا رنگ اوتجي ويا هئا. ڪنهن ان ڏنل رنگريز
 هلڪي هلڪي جهڙ ۾ چٽسالي ڪري ڇڏي هئي. ۽ شفق
 جا رنگ شاه جي ٻيٽ جيان ٿڙي ٻيا هئا. ائين آهن انگيا،
 جنس سي چنيءَ ڇٽ.

هو جڏهن هتي آيو هو ته. هتان جي آهسته خرام ۽

پرسڪون زندگيءَ کي ڏسي هن سوچيو هو: شهر جي زندگيءَ ۾ ڪا زندگي آهي. دونھائيل دليون. ڪوڙ سان ڪوڙھيل روح. ننڊ جي گورين جي ڪوڙي ننڊ ۽ ڪوڙا سڀنا. پر ڪوٺ جي زندگيءَ ۾ جيئرو جا ڪندو سڀنو آهي. ننڊا ڪڙي ۽ آهسته خرام زندگيءَ. ڄڻ ڪا جذبن ۾ چور جوائڙي ننڊ جي ڪيپ ۾ ٽلي رهي هجي. هر طرف سک، سانت ۽ سکون. ڪوٺ کان ٻاهر پروڪس جي هڪڙي پاسي ساوا ساوا ڪيت جهڙا شاه جا بيت. ٻئي پاسي ٽلاءَ ۾ بينل ڪنول جهڙا ڪنوارا هئا.

هڪڙي ڪڪائين هوٽل ۾ ڪوٺاڻا لميٽ ۽ چانهن پي رهيا هئا. چنڊر ۽ جيوئي ۽ جا گئل ۽ پراڻا رڪارڊ ٻڌي رهيا هئا. هڪڙو ڪوٺاڻو پنهنجي بيل گاڏيءَ جي سرائي گهڙي رهيو هو ۽ جهونگاري رهيو هو. ڪيتري نه خوشحالي ۽ قناعت! ننڍڙيون ننڍڙيون خوشيون.... پر ٿورا ڏينهن مس گذريا ته هو زندگيءَ جي ان آهسته خرامي ۽ سکون کان بيمار ٿيڻ لڳو. وقت نه گذريو ٿي نٿي. سج آسمان ۾ اٽڪي بيهي رهندو هو ۽ سارو ڏينهن ڌرتيءَ تي باهه جا آلا ۽ لڪن جا لڪن وائيندو هو. رات ٿيندي هئي ته وري گهٽ شروع ٿيندي هئي. ڏيڏرن جي ٿان ٿان، مچرن جي پون پون. ٻارن جو روج رڙو، ڪتن جو پونڪاڻ. گرمي، ٻوسٽ ۽ پڪهر جي ڌپ! وقت گذارڻ جو ڪو وسيلو نه هو. ساري ڪوٺ ۾ رکو هڪڙو پڙهيل ماڻهو هو، جنهن سان هو ڪالهائي سگهندو هو. اهو هو هتان جو سنڌي ماسٽر، هن

زندگيءَ ۾ پهريون ماستر ڏٺو هو جيڪو پنهنجي سماجي رتبي کان شرمسار نه هو. اڳيان پٺيان ڪو هوس ڪونه، ماڻي رئيس وٽ کائيندو هو. جيڪو پگهار ملندو هوس انجا ڪتاب وٺي ايندو هو. هنجي اکين ۾ عجب اوجا ڪا هئا. زندگيءَ لاءِ ڪهڙا ڏک ڏٺا هوس، جو سندس اکيون ڏيڍ ۽ سڀني لاءِ سگنديون هيون. هنجي ڳالهين ۾ اهڙي ڪٽاڻ هئي، جيڪا گهڻو ڪري انهن ماڻهن جي زبان ۾ اچي ويندي آهي جيڪي زندگيءَ ۾ ڪو اوچو مقام ماڻڻ جا خواب ڏسندا آهن. ۽ هو هار کائي گم نامي جي زندگي گذاريندا آهن. ماستر جون ڳالهيون هنڪي اصل ڪونه وٺنديون هيون. جي هو حيدرآباد ۾ هجي ها ته شايد هن سان ڳالهائي به ڪونه ها. پر هتي هو سارو ڏينهن ماستر جون ڳالهيون ٻڌندو هو. سندس ذهني ننڍڙائيءَ تي دل ٿي دل ۾ کلندو هو. هڪڙي ڏينهن ماستر چيو، ”مان ماستر آهيان، پر سچ پچو ته تعليم جي خلاف آهيان. ڪامور شاهي، غلاميءَ جو حرامي ٻار آهي. اسان وڏا وڏا اسڪول، ڪاليج ۽ يونيورسٽيون قائم ڪري ان حرامي ٻار کي پالي نپائي کيس نٺ نون ۽ زهريلن هٿيارن سان هٿياربندي ڪري رهيا آهيون. اسان جڏهن پنهنجو رت ست ڏيئي ٻار کي پڙهاڻيندا آهيون ۽ ٻار پڙهي عملي زندگيءَ ۾ پير رکندو آهي ته اسين ڏاڍا خوش ٿيندا آهيون. هڪ ته انڪري جو ٻار پنهنجي پيرن تي بيٺو ۽ هيٺ نه رڳو هو پنهنجو ٻار پاڻ کڻي سگهندو، پر اسانجو به ڪجهه ٻار هڪوڪرائيندو ۽ ٻيو انڪري خوش

ٿيندا آهيون ته قوم جي هڪڙي فرد کي پڙهائي، مهذب ۽ سٺو شهري بڻائي اسان قوم جي خدمت ڪئي. پر اها خوشي ڪيڏو نه وڏو ڪوڙ ۽ خود فريري آهي. ڇاڪاڻ ته اسانکي خبر آهي ته اسان ٻار کي پڙهائي قوم جي خدمت نه ڪئي، پر هڪڙو ٻيو ڪامورو پيدا ڪيو، جيڪو اسانجي غريب ۽ ڏٽريل عوام جو رت چوسيندو، پنهنجي بوت جي کڙين سان هنن کي چمپائيندو. سچ پچو ته جڏهن مان ڪنهن ڪاموري کي آڪٽر ۽ کڙيون کڙڪائي گهمندو ڏسندو آهيان ته هن مون کي هنجي بوت جي کڙين جي کڙڪي مان لائي گهمڻ مظلومن جون دانهون ٻڌڻ ۽ اينديون آهن.

ماسٽر جي ڳالهه ٻڌي هو ڪلي ويٺو ۽ چيائين، ”ماسٽر صاحب اوهانجو مطلب آهي ته اسان پنهنجي ساري قوم کي جاهل رکون ۽ انسان جيڪو تاريخ جا هيڏا ظلم سهي مس مس مهذب ٿيو آهي، تنهنکي وحشي بنائي ڇڏيون.“

”منهنجو مطلب اهو نه آهي“، ماسٽر ورائيو، ”منهنجو مطلب صرف اهو آهي ته قوم جي ٻارن کي تعليم ڏيارڻ کان اڳ ملڪ مان پئسي جي گوڙ کي ختم ڪيو. پورهئي پورهيت جو احترام ڪريو تعليم جي سرشتي کي ڦوٽي پوئي اچو آجرو ڪيو ماسٽرن جي هٿن مان لڪڻ کسي مشعلون ڏيو ۽ پنهنجي ٻارن کي اسڪول موڪليو. باقي رهي مهذب انسان جي ڳالهه، ان لاءِ عرض ڪندس ته انسان مهذب ڪونه ٿيو آهي پر پاڻ وڌيڪ وحشي ٿي پيو آهي. اوائلي زماني ۾ هو پنهنجي وحشت جو اظهار لٽ ٻائي،

ڪهاڙي ۽ ترار سان ڪندو هو، پرهينئر هو پنهنجي وحشت جو اظهار ائٽم بم سان ٿو ڪري.“

”ادا قون ۽ مان وچولي ذهن ۽ محدود قوتن جا مالڪ آهيون. انڪري تنهنجا ۽ منهنجا خيال ٻين جي خيالن ۽ نظرين جا پڙاڏا آهن. تون ۽ مان حواسن جي زندگي ٿا گذاريون ۽ حواس انڌا، ٻوڙا، کونڪا ۽ ڪوڙا آهن. ٻڌاءِ اسانجا ڪيترا جذبا آهن، جنجي اظهار کان اسانجي زبان عاجز آهي. هن ڪائنات جا ڪيترا مٺا آواز ۽ رنگ آهن جيڪي اسانجا انڌا ۽ ٻوڙا حواس ٻڌي ۽ ڏسي نٿا سگهن. اسان مان ڪو ڪو انسان حواسن جون حدون لتاڙي، اهو جمالياتي تجربو حاصل ڪري سگهندو آهي، جنهن مان ’ان الحق‘ ۽ توريٽ جي آيت ’راڳن جو راڳ‘ جا سر ڦٽندا آهن. پر تون ۽ مان اها ڳالهه ڪڏهن به سمجهي نه سگهنداسين. انڪري جو اسان ڏاڍا معمولي، ننڍا ۽ حواسن جا غلام آهيون.“

”مونکي انهن ماڻهن لاءِ احترام آهي، جيڪي حواسن جون حدون لتاڙي سگهندا آهن. پر مونکي انهن معمولي، ننڍڙن، غير اهم ۽ حواسن جي غلام پورهيتن لاءِ به احترام آهي، جنجي پورهئي تي پلجي هو ان لائق ٿي سگهندا آهن جو حواسن جون حدون لتاڙي سگهن.“

”نعري بازي!“ رشيد ٽوڪ زني سان ڪلندي چيو، ”اها نعري بازي اسانجي پروهنگندا واري دور جو سڀ کان وڏو فيشن آهي.“

”اوهان منهنجي ذهن جي نديڙ ٿي ۽ تي ٺولي ڪري سگهو ٿا، انڪري جو اوهان ڪڏهن به عام ماڻهو ۽ جي سطح تي لهي زندگي ۽ جا عذاب ڪونه سٺا آهن. اوهان ڏاهپ جا وڏا وڏا ڪتاب پڙهي پنهنجي حواسن، ذهن ۽ روح جي تهذيب ڪرڻ ۽ ايترا ته مصروف آهيو، جو اوهان ڪڏهن سوچيو به ڪونهي ته اوهانجي اردگرد رهندڙ عام ماڻهو ڪيئن ٿا جيئن ۽ جيئن لاء ڪهڙا ڪهڙا جتن ٿا ڪن ۽ جيڪڏهن ڪو مون جهڙي نديڙي ذهن وارو ماڻهو اوهانجو ان طرف ڌيان ٿو ڇڪائي ته اوهان طنز به مرڪ سان انکي نعري بازي ٿا سڏيو. اهو انڪري آهي، جو اوهين پنهنجي ذهن جا طاق بند ڪري ويٺا آهيو ۽ رومن ۽ بليڪ آؤٽ ڪري ڇڏيو اٿو. سچ پچ جي هڪ وار اوهانجي ذهن جو ڪو طاق پتجي وڃي ۽ اوهين زندگي ۽ کي سندس سموري ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ سميت ڏسي وٺو ته جيڪر ڏاهپ جا سمورا ڪتاب ساڙي ڇڏيو ڇاڪاڻ ته اهي سڀئي ڪتاب عام ماڻهو جي ان ڄاڻائي ۽ ڏکڻ ڏولون تي ڏنل آهن.“

رشيد هنکي هڪ جواب نه ڏنو. طنز پري ماڻ کڻي اختيار ڪيائين. جڏهن ماسٽر هليو ويو، تڏهن هن سوچيو: ته جي هي ويچارو ماسٽر، ماسٽر جي بدران ته بیدار ۽ صوبیدار هجي ها تڏهن هنجي سوچڻ ۽ محسوس ڪرڻ جو اندازو ڪهڙو هجي ها. اڄ به هنکي زندگي ۽ جون سموريون سهولتون ڏنيون وڃن، سندس ان پوريون ۽ اڃايل تمنائون پوريون ڪيون وڃن تڏهن هنجو عام ماڻهو ڏانهن رويو

ڪهڙو ٿيندو. هنجو هڪڙو دوست هو، وڏو انقلابي شاعر هو، پر جڏهن دولتمند ٿي ويو تڏهن اهڙي زندگي گهارڻ لڳو، جيڪا سندس شاعري ۽ نظرين تي ٺولي هئي — ويچارو ماستر!

بئي دفعي وري ماستر اچي بحث ۾ ڇڙيو. سا ڪيئن اوکاهيل ڳالهين. رشيد چيس، ”ادا تون اها رستي ۾ آهين. وڌيڪ پڙهندين ته زندگي ۽ ڪي سمجهڻ جي منزل ملند ۽ زندگي ڏاڍي بي معنيٰ آهي. ڏک سڀ عارضي آهن. زندگي ڏک ۽ گذري ٿي وڃي ته سک ۾ به. زندگي ۽ جي هر وات ٺهر وٽ وڃي ختم ٿي ٿئي. ٽالسٽاءِ سچ چيو هو ته انسان ڪي هن دنيا ۾ صرف به وال زمين گهرجي جنهن ۾ کيس دفن ڪري سگهجي.“

”توهان چيخوف پڙهيو آهي. ان ڏينهن مون چيخوف جي ڪهاڻين جو ترجمو پڙهيو هو. هڪڙي ڪهاڻي ۾ لکيو اٿئين ته واقعي ٽالسٽاءِ سچ چيو هو ته انسان کي صرف به وال زمين گهرجي. پر اها نڌهين جڏهين هو مري وڃي. باقي جيسين انسان جيئرو آهي تيسين هنکي ايتري زمين گهرجي جنهن تي هو گهر اڏائي سگهي، جنهنکي ڪهڙي هو اناج اپائي سگهي، جنهن تي اسپتال ۽ اسڪول تعمير ٿي سگهن. انسان کي به وال زمين نه پر هي پورو ملڪ، پوري ڌرتي ۽ پوري ڪائنات گهرجي.“

”انسان کي پوري ڪائنات ڏيارڻ لاءِ تون ڇا ڪري رهيو آهين؟“ رشيد مذاق ڏاڻيندي پڇيس.

”ڪجهه نه، مان ڪري به ڇا ٿو سگهان. مان رڳو ٻارن کي اهڙي تعليم ڏهڻي رهيو آهيان جنهنجو اسڪولي تعليم ۽ درسي ڪتابن سان ڪو واسطو ڪونهي ۽ ان ڏينهن جو انتظار ڪري رهيو آهيان، جڏهن اسانجو ڪونه ڪو نسل، هٿن ۽ مشعلون کڻي، جهومندو، فچندو، ڪڏندو ايندو. سندن مشعلن سان سارو جهان روشن ٿي ويندو ۽ جتي جتي اسانجا لڙڪ ڪريا آهن اتان اتان ڪٿتهار ڪڙندا.“

هڪڙي ڏينهن هنجي اک دير سان کلي. اٿيو ته طبيعت موکي هوس. ڪنهن شيءِ ۾ دل ڪانه ٿي لڳس. ڪتاب پڙهڻ ويٺو ته ڪتاب ۾ به دل ڪانه لڳس. اڳيون بند ڪري وري سمهڻ جي ڪوشش ڪيائين، پر ننڊ جو نه وقت ٿي ڪونه هو. ڪهڙي ڏٺائين، ٻارهن ٿي ويا هئا، سوچيائين ته اسڪول ۾ وڃي ماستر سان به چار ڳالهيون ڪريان پر پوءِ خيال مٽائي ڇڏيائين ۽ چنگهون سهائڻ لاءِ پريان واري واه جو رخ ڪيائين. اڄ گرمي به گرمي هئي، پر نه به هو واه جي ڪڙ ڏانهن روانو ٿيو. ڪوٺ کان ٿورو ٻاهر پهتو ته پريان عورتن ۽ مڙدن کي رونبو ڪندي ڏٺائين. مٿان سج جي باهه، هيٺان ڪوسو پاڻي، لونءِ لونءِ لهسائيندڙ لڪه، سنڌ سنڌ سائيندڙ ڪندڙ پورهيو. ڪاريون، ڪوچهيون ۽ گدليون عورتون، لڪه ۽ لوسائيل ڪمزور هائيون پر ساهه جي سگهه اهڙي جو ڏونگر ڌاري وجهن. لڙڪندڙ مڪل ڇاتيون، بي ڊولا بدن. هن افسانن ۾ پڙهيو ۽ فلمن ۾ ڏٺو هو ته رونبي

۽ لاڀاري وقت، ڪلڪ جي سونن سنگن جهڙيون سوڍيون،
 لوهي لڱن وارن جوانن سان گڏجي ڪيت ڳائينديون هيون.
 پاڻياريون چيلھ تي ڊلار ڪي ڊيل جيان ٽلنديون هيون. سندن
 ڪندن جهڙن جرڪندڙ ڳالھن تي پگھر جا ڦڙا ائين لڳندا
 هئا، جهڙا ٽانڊن تي ماڪ ڦڙا نوجوان چنگ وڄائيندا هئا
 ۽ جوائڙيون ڪاريهر وانگر ڪر ڪشي ائين جهومنديون
 هيون، جو سندن چاٽيون چلي پونديون هيون. پر هتي ته
 ڪجهه به ڪونه هو. سڀ ڪوڙهه دنيا جي ساري جمالياتي
 شاعري هنن پورهيت عورتن جي بدصورتيءَ آڏو ڪيتري نه
 بي معنيٰ هئي. ڇا اڄ تائين ڪو اهڙو ڪاليداس پيدا نه ٿيو
 آهي جنهن هنن ڪارن ڪوجهن ۽ پورهيت شڪستلائن جا
 ڊراما لکيا هجن!

هو آس ۾ سڙندو اچي واه جي ڪپڙ تي ويٺو. سارو
 بدن پگھر ۾ شمر ٿي ويس. واه جي ٻنهي ڪنارن تي ٺاري
 ۽ سرهن جا ساوا ساوا ۽ گهاٽا وڻ بيٺا هئا، جنجي ٿڌي ڇانو
 هنجي سنڌ سنڌ ڪي سڪون ڏيئي ڇڏيو ۽ هو ٻئي ڀير
 ٻائيءَ ۽ وجهي واه جي ڪناري تي ويهي رهيو. الاڻي گهڻي
 دير تائين ويٺو رهيو. الاڻي جو سندس سارو بدن ٿڪ ۾ لٽي
 رهيو هو، جن ڪارن ڪو هن جو سفر ڪري ساڻو ٿي پيو
 هو. جڏهن واپس موٽيو ته اوڻاڻ ڏانهن وڃڻ جي ٻدران سڌو
 حويلي ڏانهن هليو ويو ۽ ڪمري ۾ گهڙي ڪٽ تي لپي
 پيو. سندس بدن ٿڪ ۽ چور ٿي پيو هو. سنڌ سنڌ ۾ جن
 ٻاهه ٿي هريس ۽ اکين مان ٻاهه جا آلا ٿي نڪتس، ”ڇو

ابا طبيعت ته ٿيڪ اٿئي ٿي؟“ ماڻس پڇيو. هن جواب ڏيڻ
چاهيو پر ماڻ ڪيو ڪيو رهيو. ماڻس اچي مٿي تي هٿ
رکيس ته دانهن نڪري ويس.

”آئي منيس! ٻڌڻي جي ويرن کي ته بغار آهي. عاشق
ڏي! ڪا انٻڙي گهر ۽ اٿئي. پاڻي کسي گهوٽي پياربان.
پايان ٿي پاڻي جي ويرن کي ڏينهن لڳي ويو آهي.“

ماءُ جو آواز دور ٿيندو ويو ۽ هنجي اڪن تي ننڊ جا
کپ ڇڙهندا ويا. پورا ٻه ڏينهن هو ننڊ ۽ جاگڻ واري
ڪيفيتن جي وچ ۾ لڙڪندو رهيو. جاگ ٻه ننڊا ڪڙي. چن
سندس حواسن کي ڪوهيڙو وڪوڙي ويو هو ۽ ان ڪوهيڙي
۾ هلڪا هلڪا آواز پيرن ۽ هٿن جي ترين کي هلڪا هلڪا
چاه ۽ نرڙ تي ٿڌاڻ، سڪجه جهڙو خواب، ٿڌل ۽ منجهل.
تارون سڪل، نڙي ۽ ڪنڊا ۽ سارو بدن پگهر ۾ شهر.
پاڻي! پاڻي!

اڌ رات جو هنجي اک کلي. سامهون نه جو وڏو وڻ
جهڙو ڪارو دٻيٽ، پر ۾ ويٺو ڪو هنڪي پڪو هٿي رهيو
هو. هو ڪٿي هو، هن پنهنجا حواس سنڀاليا ۽ پنهنجي پر
۾ نهارياڻين. ”عائشه...!“ هنجي روح ريه ڪئي ۽ سندس
”سند“ سند ۽ صدا بڻجي ڪونهڻ لڳي. ”عائشه... عائشه“

اڄ ڪيترن صدين، ڪيترن زمانن کانپوءِ هن عائشه کي
ڏٺو هو. ان عرصي ۾ هو ڪيتري نه بدلجي وئي هئي. ڇا
ته حالت ئي وئي هيس. جهڙي جهريل مسمت، جنهنجا
ڪونگرا ڪري پيا هجن، محراب ڊهي پيا هجن ۽ جنهن

ڪڏهن ڪو نمازي نه آيو هجي، ڪڏهن ڪنهن ڏيئو نه ٻاريو هجي. هنجون اکيون عائش ۾ کڻي ويون ۽ وقت چڻ ساه منجهائي بهي رهيو، ۽ پوءِ وقت وٺي پٽي ڊوڙ پانمي. هو ۽ عائش راند کيڏي رهيا هئا. گوڏو گوڏي ۾ ملائي ماسي کان آکاڻي ٻڌي رهيا هئا. هڪڙي گلن کان هلاڪي شهزادي کي ڏيو ۽ کڻي ويو هو ۽ شهزادو هنڪي آزاد ڪرائڻ لاءِ نڪتو هو. هينئر اها گلن کان هلاڪي شهزادي هنجي سامهون ويئي هئي، ۽ هو جنجيرن ۾ جڪڙيل بند پهن هو. ”عائش!“ هنجي چين مان مرئينگ آواز نڪتو. جهٽ ٻلاڪ لاءِ جهڪيل ٻلاڪون مٿي ڪڇيون ۽ وري جهڪي ويون. هن هٿ وڌائي عائش جي هٿ کي جهليو ۽ آهستي آهستي چڪي چين تائين آندو. هٿ ۾ آيل هٿ ڏڪيو، ڪنيو، ٽڙڪيو ۽ چين تائين پهچڻ کان اڳ هنجي هٿ مان ڪسڪي ويو. هن پنهنجو خالي هٿ ٿي کڻي چين تي رکيو ۽ اڪيون ٻوٽيائين ته لڙڪ سندس اکين مان لڙي پيا.

ٿانگو هڪ ئي رفتار سان ٻڪي سڙڪ تي ڊوڙندو ٿي ويو. گهوڙي جي سڀن ۽ گهنگهرن جي آواز کان سواءِ هر طرف سانت لڳي پئي هئي. اڄ به آسمان روشن هو. پر اڄ ستارا سڌا ڀري رهيا هئا. سانت سسڪي رهي هئي ۽ وڻ موٽن ۾ منهن وجهي روئي رهيا هئا. اڄ هو ماءُ کي وٺي حيدرآباد واپس وڃي رهيو هو. کوٽ ۾ گهاريل، ڏينهن ڪيئن اک چنپ ۾ گذري ويا. ان رات کانپوءِ هن وري عائش کي

ڪونه ڏٺو. صبح جو سوڀر هو اوطاق ۾ اچي رهيو ۽ وري
حويلي ۾ پير نه پاتائين. اڃ واپس وڙڻ وقت هو ماستر سان
وڃي مليو هو.

موڪلائڻ مهل ماستر سان پاڪر پائي مليو هو ۽ پوءِ
ماستر جي اوجاگيل اکين ۾ نهاريو هٿائين ته اتي هنڪي
ماستر جا خواب لڙڪن ۾ پٺل نظر آيا هئا. ماستر کان
موڪلائي هو حويلي ۾ جي در وٽ اچي بيٺو. مائس ماڻهو
موڪلي اندر سڌايس پر ته هو اندر نه ويو. آخر مائس
عائشه کان موڪلائي لڙڪ اگهندي ٿانگي ۾ اچي ويئي.
گهنگهرن جو چمڪو ٿيو. ٿانگو هليو. مسجد، مڙهي ۽ ماسٽر
جي باغ کان ٿيندو هڪي ۽ سڙڪ تي اچي چڙهيو. هن ڪنڌ
ورائي آخري دفعو گهوٽ ڏانهن نهاريو. پريان ماسٽر جي باغ
جا ڪارا ڪارا وڻ نظر اچي رهيا هئا. هنجي ڪنن ۾ آواز
اچڻ لڳا.

’منو طوطا ڪٿي ڪاٽيندين؟‘ طوطن جا ٻچا ٿيون....
ٿيون.... ٿيون ڪرڻ لڳا. عائشه خوش ٿي هن ڏانهن نهاريو.
هن هٿ وڌائي عائشه جي هٿ کي جهليو ۽ آهستي آهستي
چڪي چپن تائين آندو هٿ ۾ آيل هٿ ڏڪيو، ڪنڀو ۽
چپن تائين پهچڻ کان اڳ هنجي هٿ مان ڪسڪي ويو. هن
پنهنجو خالي هٿ ٿي کڻي چپن تي رکيو ۽ اکيون ٻوٽي
چڏيائين ته ٻه لڙڪ سندس اکين مان لڙي پيا. هو هيٺ ٻه
روئي رهيو هو. سندس ماءُ به پيڻ کي ياد ڪري روئي رهي

هٲي. ساري ڪاٺٺات ٿڌڪي رهي هٲي. هن پنهنجو هٲ چين
ٺان هٲائي لڙڪ اگهيا ۽ سوچيائين: الائي ماسٽر جو خواب
ڪڏهن پورو ٿيندو ۽ الائي ڪڏهن اسانجي لڙڪن سان
ڪٺهار ڪٽنداء.

درد جو شهر

هيءَ هڪڙي هوٽل جي ڪهاڻي آهي!
جنهن هوٽل جي مان اوهانکي ڪهاڻي ٻڌائڻ وارو
آهيان سو ڪٿي ڪونهي، پر شايد هر هنڌ آهي. شهر جي
هر وڏي چوواڻي ۽ هر وڏي رستي تي آهي. اوهين ڪڏهن
ڪنهن چوواڻي يا ڪنهن وڏي رستي تان لنگهندي، ڪنڌ
کڻي ڏسندا ته اوهانکي هڪڙي عاليشان عمارت نظر ايندي
جنهنجي پيشانيءَ تي لکيل هوندو:

’فلائو هوٽل، طعام ۽ قيام جو اعليٰ بندوبست،‘

ان فلاڻي هوٽل جي دروازي تي هڪڙو فولادي بدن
وارو چوڪيدار ويٺل هوندو، جنهنجي رڪ جهڙي چيهره
اوهانکي ڏسي پيڙهي ٿي ويندي ۽ هو جهڪي، سلام ڪري
اوهانکي هوٽل جي مئنيجر وٽ وٺي ويندو. مئنيجر جي صورت
سهڻي، وڻندڙ ۽ مهمان نواز هوندي. سندس ڪپڙا اڇا، آجرا،
قيمتي ۽ بي داغ هوندا. اوهانکي ڏسڻ سان هنجي چين تي
مرڪ اچي ويندي. هنجي ان مرڪ کي خوشيءَ جي علامت
نه سمجهجو، ڇاڪاڻ ته ڪڏهن نه مرڪ خوشيءَ جو اظهار
ڪندي آهي ۽ نه اڙڪ ڏکڻ جو. جي هنجو هانءُ ڏکڻ سان
ڦٽيو پيو هوندو ته به اوهانکي ڏسي هو ضرور مرڪندو ۽
ڏاڍي نورٽ، نهٺائي ۽ مروت سان اوهان کان پڇندو، ”سائين،
اوهانکي ڪمرو گهرجي؟“

پر اوهانڪي نه ڪمرو گهرجي ۽ نه هنڌ کٽولو. ڇاڪاڻ جو اوهان گهر گهات وارا آهيو ۽ مان بي گهر آهيان. مونکي ڪمري جي ٻه گهرج آهي ته هنڌ کٽولي هي به. انڪري مان فلاڻي هوٽل جي ٦٦ نمبر ڪمري ۾ رهندو آهيان ۽ ان ڪمري ۾ ويهي اوهان گهر گهات وارن کي هن فلاڻي هوٽل، هن بي گهرن جي بستي ۽ جي ڪهاڻي ٻڌائي رهيو آهيان.

ٻين هوٽلن جيان هن هوٽل جي عمارت به وڏي ۽ عاليشان آهي عمارت جي ٻاهرين حصي ۾ دڪان ٺهيل آهن، جن مان هڪڙو واشنگ واري جو دڪان آهي ۽ هڪڙو حجام جو. واشنگ وارو هوٽل جي رهواسين جا ڪنا ۽ غليظ ڪپڙا ڌوئي اهڙا ته صاف ڪري ڇڏيندو آهي جو انهن جي پهرڻ سان سندن داغدار ۽ غليظ شخصيت به اچي آجري ٿي هوندي آهي ۽ حجام چڱي پلي مسافر جي ائين حجامت لاهي ڇڏيندو آهي، جيئن اسين هڪ ٻئي جي حجامت لاهيندا ۽ مٿا ڪوڙيندا آهيون! هڪڙي دڪان ۾ ڊاڪٽر جي اسپتال آهي جيڪو اسانجي روح جي ڪوڙهه ۽ ضمير جي اڌ رنگ کسي ڇٽائڻ جي بدران ننڊ جون گوريون ڏيندو آهي. هڪڙي دڪان ۾ وري هوسٽ آفيس جي برانچ آهي، جنهنجي دروازي تي پوسٽ جو ڳاڙهو دٻو لڙڪيل هوندو آهي، جيڪو وڇڙيلن کي ڀرت جا پيغام پهچائيندو آهي. عمارت جي آخري ڇيڙي وٽ پان واري جي ماڻهڻي آهي، جنهن ۾ سارو ڏينهن ريڊيو تي فلمي گانا ۽ 'ايسپرو تسي پروسو ڪريو....' وغيره جهڙا

اشتهار نشر ٿيندا رهندا آهن. مانڊڻي جي ڀر ۾ موجي ويهندو آهي، جيڪو پراڻن ٻوٽن کي پالش ڪري ائين ڄمڪائيندو آهي جيئن.... جيئن.... (ڪا تشبيهه ذهن ۾ نٿي اچي) موجي ۾ جي ڀر ۾ هر روز نيل مالش وارا ڇوڪرا اچي ويهندا آهن. هوٽل جي دروازي وٽ هڪڙو ڇيڙهالي بدن وارو سواتي پٺاڻ ڇوڪيدار ويٺل هوندو آهي. دروازي سان بلڪل لڳ مٺيچر جي آفيس آهي. هوٽل جو مٺيچر اهڙو نه، نازڪ نفيس ۾ سهڻو آهي جو کيس ڏسڻ سان ائين محسوس ٿيندو آهي، ڄڻ ڪا خوبصورت ۾ نازڪ بدن ڇوڪري مڙدانا ڪپڙا پائي ويٺي هجي. هو ڏاڍو شرميلو آهي ۽ هر وقت سندس سنهڙن ۽ سهڻن ڇيڙن تي شرميلي مرڪ هوندي آهي. ڳالهائڻ مهل ائين شرمائي، اڪيون هيٺ ڪري ڳالهائيندو آهي جو چڱن پلن صوفين کي معرفت جي منزل جا نشان ملي ويندا آهن. هو هميشه شرمائي، حيا ۾ اڪيون هيٺ ڪري صوفي منش مسافرن کي اڏارا پئسا وٺندو آهي ۽ ڪڏهن به موٽائي نه ڏيندو آهي.

مٺيچر جي آفيس کان پوءِ هوٽل جا ڪمرا شروع ٿي وڃن ٿا. هر ڪمره ڪائنات آهي ۽ هر مسافر جي پري جا ڳنڍي ڪهاڻي. هوٽل جا ڪل چاهٽ (۶۶) ڪمرا آهن ۽ منهنجو ڪمره سڀني ڪمرن کان ڌار ڇهين ماڙ تي آهي. ڀر ۾ ٻيو ڪو ڪمره ڪونهي. اڳيان وڏو پٿر آهي، جيڪو پنجين ماڙ وارن جي ڇت ۾ منهنجي ڪمري جو اڱڻ آهي. ان پٿر کي ڇوڌاري ننڍي پٽ جو پلوڙو ڏنل آهي. شام جو

ڪرسيءَ تي ويهي سگريٽ پيئندو آهيان ته ساري هوٽل کي
 ڏسي سگهندو آهيان. بلندين تان بهي دنيا کي ڏسڻ ۾ به
 عجيب مزو آهي. وڏا وڏا قداور ۽ جاننا جواڻ هيٺين ۽ مٿس
 ۾ گهمندا آهن ته ائين لڳندو اٿس جيئن چامڙا پيا گهمن.
 ڪمري جون دريون وري اهڙيون آهن جو دريءَ جو هڪڙو
 طاق به پئندو آهيان ته ساري هوٽل، هوٽل جي هڪڙي
 هڪڙي ڪمري ۽ هڪڙي هڪڙي مسافر کي ڏسي سگهندو
 آهيان. ٻين جي ذاتي زندگيءَ ۾ ليئا پائي هروڀرو خاميون
 گولپندو آهيان ۽ ٻين جون خاميون ڏسي پنهنجي خامين جو
 جواز ملي ويندو اٿس ۽ پنهنجي اخلاقي برتريءَ جو عجيب
 راحت بخش احساس ٿيندو اٿس. انڪري سارو ڏينهن ٻين
 مسافرن جي ڪمرن ۾ ليئا پيو پائيندو آهيان. ٻاهرين دنيا
 ۾ هزارين نقاب پائي گهمندڙ انسان جڏهن پنهنجي ڪمرن
 ۾ اڪيلا هوندا آهن ۽ پنهنجي ئي آهون سامهون ٿيندا
 آهن تڏهن پنهنجو هڪ نقاب لاهي ڪلي ۽ ٽنگيندا ويندا
 آهن ۽ مان سندن اصلي روپ ڏسي ڊجي ويندو آهيان. اصل
 ۾ اسان جون اکيون ڪوڙ سان ابتريون ته هري ويون آهن
 جو سچ جي صورت ڏسي ڊجي ويندا آهيون. انهن درين مان
 بيرن کي سڏڻ وارين گهٽڻن جا آواز ٻڌي سگهندو آهيان ته
 بيرن کي 'جي صاحب، حاضر صاحب، آيو صاحب' چوندا،
 بجليءَ تي هلندڙ بوتلن جيان پيچندو ڊڪندو، ڏاڪيون
 لهندو چڙهندو به ڏسي سگهندو آهيان. ڪڏهن ڪڏهن رات
 جي ڀوئين ٻاهر جي ماڪ پينل خاموشيءَ ۾ چوڙين جي نغمن،

لهڪڙن جي ترنم، رسڻ ۽ ريجھائڻ، هائوڪار ۽ ناڪار واري ڪيفيتن ۾ ٿيندڙ گفتگو جا هلڪا هلڪا آواز به ٻڌي سگهندو آهيان. ڪڏهن ڪڏهن آڌي رات جو ڪو مسافر نشي ۽ بدمست ٿي اوچتو ڪنهن ڪمري جو دروازو کوليندو آهي ته.... مان اوهان کي ڪڏهن نه ٻڌائيندس ته دروازو کليل کانپوءِ مان ڇا ڏسندو آهيان. گهڻا دروازا اهڙا ٿيندا آهن جن جو بند رهڻ ئي بهتر آهي. ڇاڪاڻ ته جڏهن اهي دروازا کلندا آهن ته اکيون به کلي وينديون آهن ۽ جڏهن اکيون کلنديون آهن ته زبان به کلي ويندي آهي ۽ جڏهن زبان کلندي آهي تڏهن....

هن هٽل ۾ ٽن قسمن جا مسافر رهندا آهن. هڪ اهي جيڪي مون جيان بي گهر آهن ۽ ڪمرن جي ماهوار مساواڙ پري رهندا آهن. اهڙن مسافرن کي بي گهريءَ جي ناتي پاڻ ۾ اهڙو نه ڪندي ڇڏيو آهي جو سڀئي پنهنجو پاڻ کي هڪ ئي ڪٽنب جا پاڻي سمجهندا آهن. ٻيا اهي مسافر آهن جيڪي ڪنهن ڪم ڪار سانگي ڏورانهن هنڌن تان ايندا آهن ۽ هٽل ۾ چار راتيون گذاري، ڪم ڪار لاهي واپس هليا ويندا آهن. اهڙن مسافرن کي اسين پنهنجا مهمان سمجهندا آهيون ۽ ساڻن ميزباني وارو ورثاءِ ڪندا آهيون. ٽيان اهي مسافر آهن، جيڪي صرف عياشيءَ لاءِ ايندا آهن. اهڙن مسافرن ۾ گهڻو ڪري انجنييري کاتي جا ٺيڪيدار، وڏيرا ۽ سرڪاري کاتن جا ڪامورا هوندا آهن. جن کي

پنهنجي ڪامورا شاهي ۽ مان حاصل ڪيل دولت جو صحيح استعمال شراب ۽ ڪباب ٿي سمجهندو آهي. هو ساري ساري رات شراب پيئندا آهن، چئن ڪتن جيان عورتن جو ماس پيئندا آهن. هسٽريائي تهڪ ڏيندا آهن ۽ رڙيون ڪندا آهن. هنن کي ائين ڪندو ڏسي اسان، شرقي تهذيب ۽ اخلاق تي ماتم ڪندا آهيون، ڇاڪاڻ جو اسين ڪامورا نه آهيون ۽ ڪامورا شاهي ۽ جون اهڙيون موجون مائي نٿا سگهون.

مسافرن جيان بيرن جو گهر گهٽ به هي هون ٿي آهي. سڀئي پيرا هڪڙي وڏي هال ۾ رهندا آهن. سارو ڏينهن گهٽتي ۽ جي آواز تي ڏاڪڻيون لهندا چڙهندا آهن ۽ رات جو ٿڪ ۾ ساڻا ٿي يا ته چرس پيئندا آهن يا تيل مالش ڪرائيندا آهن. هتي هنن جو ڪو گهر گهٽ ڪونهي، ڪو مٺ مائٽ ڪونهي ۽ ڪا اهڙي نگاهه ڪانهي جيڪا سندن انتظار ۾ هر گهڙي ۽ در ڏانهن ڪهندي هجي ۽ ڪا اهڙي توتلي زبان ڪانهي جيڪا کين گهر ۾ ايندو ڏسي چوندي هجي، 'بابل' اچي ويو بابل' اچي ويو.

مسافر هنن کي الھ دين جي چراغ وارو ديو سمجهندا آهن، جيڪو گهٽتي ۽ کي ڇهن سان نروار ٿيندو آهي ۽ هر هڪ گهرج پوري ڪري ڏيندو آهي، هنن جي نگاهه ايتري ته تيز آهي جو اوهان کي ڏسڻ سان هو اوهانجي کيسي جي حالت، سماجي رتبو، شخصيت جون ڪمزوريون پرکي وٺندا. اوهين ڪهڙا به اڃا ڪپڙا پائي اچو، پر هو هڪ ئي نگاهه سان اوهانجي اندر جي ساري ڪارنهن ڏسي وٺندا.

هوٽل کي گهر گهات سمجهي رهڻ وارن سان هڪ ته مان آهيان. مان اوهان کي پنهنجي باري ۾ ڇا ٻڌايان. هڪڙو گرم نام ۽ ٻي گهر ليکڪ آهيان ۽ جيئري جا ڪندي زندگيءَ کان پڇي پنهنجي ذهن ۾ بن پاس اختيار ڪيو اٿم. پنهنجي ٻڌل زندگيءَ جي ڌڙي تي ويهي ڌوڙ ۾ اونڌا سڌا ليڪا ڪڍندو آهيان ۽ انهن ليڪن کي پنهنجي زندگيءَ جي حاصلات سمجهندو آهيان. ڌڪا ٽاپا کائي ايم. اي پاس ڪيم ۽ هينئر هڪڙي خانگي ڪاليج ۾ پڙهائيندو آهيان. پڙهائڻ جو پيشو انڪري اختيار ڪونه ڪيو اٿم جو مان ان پيشي کي مقدس ٿو سمجهان، پر انڪري اختيار ڪيو اٿم جو ڪامورو بڻجي نه سگهيس ۽ هينئر پنهنجي پيشي ۽ سماجي رتبي کان شرمسار آهيان.

ٻيو هڪڙو صحافي رهندو آهي. قد جو ننڍو، بت جو ڀريل ۽ رنگ جو سانورو آهي. هڪڙي مقامي اخبار ۾ نوڪري ڪندو آهي. ٽي سو رپيا پگهار مس ملندو هوندس، پر سندس رهڻي ڪرڻي اهڙي آهي، ڇڻ هو به هن ڪامورا شاهي دور جي ڪنهن اهڙي سرڪاري کاتي ۾ ڪامورو آهي، جتي پگهار وڻ جي ضرورت ئي ڪانه پوندي آهي. هن وٽ هڪڙو نئون اسڪوٽر آهي ۽ شهر جي پسگردائيءَ واري ڪالونيءَ ۾ بنگلو ٺهرائي رهيو آهي. هو وڏن وڏن رشوتي آفيسرن سان اٿندو ويهندو آهي. ماڻهن کان پئسا وٺي انهن آفيسرن کان سندن ڪم ڪڍائيندو آهي. هن کي شهر جي سڀني ساقي خانن، جوا جي لڪڙين ۽ پرائيوٽ هلندڙ عورتن

جي اڏي تان ماهوار ڀڻسا ملندا آهن. انهن سڀني ڪالهين هوندي به هو ڏاڍي معصوميت سان چوندو آهي، ”محافط جا پنهنجا اصول ۽ قدر ٿيندا آهن ۽ صحافي انهن اصولن ۽ قدرن جو رکوال ٿيندو آهي.“

ٻيو هڪڙو سلھ جو مريض رهندو آهي. سنهڙو، سهڻو جوان ڄمائن! هنجي ساري سونهن ۽ جوانيءَ کي سلھ جا جيوڙا کائي ويا آهن ۽ هو هڏن جي مٺ وڃي بچيو آهي. جواني ۽ جوين جي ڏينهن ۽ هو موت جي سفر جي تياري ڪري رهيو آهي. هر روز شام جو، پنهنجي ڪمري جي اڳيان آرام ڪرسي وڄائي ويهندو آهي ۽ دور افق ڏانهن نهاريندو رهندو آهي. افق جي هن پار به ته هڪڙو جهان آهي. جنهن ۾ هر روز شام جو سج ٽٻي هڻي ڪم ٿئي ويندو آهي. جتي جنت آهي، حورون آهن، سک آهي. جتي سلھ جو ڪو جيوڙو ڪونهي، ڪو درد ڪونهي، ڪو رنج ۽ غم ڪونهي، پر هيءَ ڏکڻ ۽ دردن سان ڀريل ٲرتي ايتري پياري ڇو آهي. ڇو روح افق جي هن پار واري جهان ڏانهن آڏامڻ جا سانباها ڪرڻ مهل رڙيون ۽ رانهاٽ ڪندو آهي. هن وٽ به ته ڪي خواب هوندا. هنجي دل به ته چاهيندي هوندي ته ڪا اهڙي پياري هنج هجي جنهن ۽ مٿو رکي هو زندگيءَ جا ڏنپ سهڻائي سگهي. سهڻيون ۽ پياريون آڱريون هجن، جيڪي پيار سان سندس پيشانيءَ تان ڏکڻ جي ڏوڙ آگهن. هن لاءِ ته زندگي هڪڙو وڏو ۽ پراڻو ڦٽ آهي ۽ زندگيءَ جي ساري سونهن، روپ ۽ رنگ ان ڦٽ مان ٿمندڙ

رت جو رنگ آهي. شفق جا رنگ، گلاب جا ڳاڙها گل ۽
ڪناريءَ جي گلن تي ڳاڙهاڻ جي بهار، سڀ رت جا ئي ته
رنگ آهن!

مون ٻڌو آهي ته هو پنهنجي دولت مند ۽ بيمه ماءُ جو
سڪيلڊو پٽ آهي. اڃان ننڍو ئي هو ته پئس مري ويو.
چاچو پائيندو هوس جڏهن جوان ٿيو ته چاچهنس پنهنجي
سهڻي ۽ سلڇڻي نياڻيءَ جو سڱ آچيس. ٻه چار سال گذريا
ته هنڪي سلهه ٿي پئي. هن ان بيماريءَ ڏانهن ڪو ڌيان نه
ڏنو ۽ سلهه جي جيوڙن سندس ٻنهي ڦڦڙن کي ڦٽي وڌو ۽
هو اچي ڪٽ داخل ٿيو. چاچهنس پنهنجي سهڻي ۽ سلڇڻي
نياڻيءَ جي سڱ ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيس. پيار، دوستي،
محبت، مٽي مائٽي ۽ ٻيا سهڻا سهڻا ۽ پيارا پيارا رشتا ڪيڏا
نه وڏا ڪوڙ آهن. سچ ته صرف سلهه جو جيوڙو آهي جيڪو
انهن ڪوڙن تي چڙهيل نقابن کي ٽڪي کائي ٿو ڇڏي ۽
ڪوڙ نانگو ٿي نروار ٿو ٿئي.

هوٽل جو مالڪ به هتي ئي رهندو آهي. هو ريتائرد
پيڊار آهي. پئس مختيارڪار وٽ يقينوالو هو ۽ پيڊاريءَ
کان سواءِ هن هوٽل جو مالڪ آهي. هو پاڻ شڪل جو بچڙو
آهي، پر سندس ٻار ڏاڍا سهڻا آهن. ساري زندگي پئسن جو
حساب ڪندي ڪندي هنجي دل وائڻي جي اهڙي بندي
بڻجي وئي آهي جنهن ۾ ڪٽ، ونڊ ۽ جوڙ کانسواءِ ٻيو
هڪ اکر به لکيل نه هجي. هر انسان جي دل جي ڪنهن
ڪنڊ ۾ ڪنهن نه ڪنهن حسين تصور جو چنڊ ضرور کڙيل

هوندو آهي. پر اوهين هنجي روح جا سڀئي روشنڌان کولي ڏسو، سندس دل جا سڀئي طاق پتي ڏسو. اوهانکي هر هڪ طاق ۽ هر هڪ روشنڌان پٺيان دولت جا ڍير نظر ايندا ۽ وڌيڪ دولت حاصل ڪرڻ جا هن ڪٺ پنهنجي وه ۾ وٽ کڏيندا نظر ايندا. ڪنهن هڪ طاق جي هن پار به ڪنهن حسين تمنا جي ڪنوار، ڪنهن حسين تصور جو چنڊ ڪنهن حسين ياد جو ڏيئو نظر نه ايندو. هر طرف زهريلي اونده ۽ ڦوڪون ڏيندڙ هن ڪٺ کانسواءِ ڪجهه به نظر نه ايندو.

صبح ٿيندي آهي ته هڪڙو اخبار وارو چوڪرو هر هڪ ڪمري اڳيان هوڪا ڏيندو لنگهندو آهي.

’پڙهو، اڄ جي خبر پڙهو، انڌي عشق

جو انڌو ڪارنامو. هڪڙي عورت مڙس

کي زهر ڏيئي عاشق سان ڀڄي وئي‘

ان چوڪري جي عمر اٺ ڏهه سال مس آهي ۽ سندس رڳن ۾ ڊوڙندڙ خون اڃان جواني جو اهو جوالا نه بڻيو آهي، جيڪو انڌي عشق کان انڌا ڪارناما انجام ڏياريندو آهي، پر ته به هنکي عشق جي انڌ جي خبر آهي کيس مسافرن جي ان هلڪي جنسي مسرت جي به خبر آهي جيڪا هنن کي اهڙين خبرن مان حاصل ٿيندي آهي ۽ هو سندس اخبارون خريد ڪندا آهن.

رات ٿيندي آهي ته تيل مالش واري چوڪري جا هوڪا گونجندا آهن. ’تيل مالش، تيل مالش‘

اهي چوڪرا به ته ڪنهن ماءُ جو خواب، ڪنهن تخليق جو درد ۽ ڪنهن درد جي دوا هوندا. سندن مامتا ماريل

ماء کين وهنجاري سهنجاري، تيل ڦليل ڪري، اکڙين ۾
 سرمون وجهي، هٿن ۾ ڪتاب ڏيئي اسڪول موڪليو هوندو.
 ڪنهن هنن کان اهي ڪتاب ڦري ورتا آهن ۽ سندن هٿن ۾
 تيل مالش جون شيشيون ۽ انڌي عشق جي انڌي ڪارنامي
 واري اخبار ڏيئي ڇڏي آهي.

اهي چوڪرا جيئريون جا گنديون ڪهاڻيون آهن ۽
 جي مان اوهانکي انهن چوڪرن جون ڪهاڻيون ٻڌائڻ
 شروع ڪندس ته پوءِ فلاڻي هوٽل جي ۶۶ نمبر ڪمري جي
 هيءَ ڪهاڻي الف ليلي جو داستان بڻجي ويندي ۽ اوهين
 الف ليلي وارا اهي بادشاهه ته آهيو جنهنکي ڪهاڻين ٻڌڻ جو
 ڏاڍو شوق هو ۽ جيڪو هر رات نئين ڪهاڻي ٻڌندو هو. پر
 مان الف ليلي واري اها راڻي نه آهيان، جيڪا اوهانکي
 بادشاهن ۽ سندن جهازن ۾ جون سهڻيون ۽ ڪوڙيون
 ڪهاڻيون ٻڌائي جيئن دان حاصل ڪري. مان ته اوهانکي
 انهن ٻارن جون آکاڻيون ٻڌائيندس، جيڪي آهن ته گلن
 جهڙا ٻارڙا پر جيڪي ڦان جيان نجي نه سگهيا. جنجي هٿن
 ۾ ڪتابن جي بدران تيل جون شيشيون ۽ اخبارون آهن،
 ۽ اوهين اهي پونءِ سان ڀريل، گنديون، ڪنيون ۽ ڪوڙهيل
 ڪهاڻيون ٻڌي مونکي جيئن دان ڏيڻ بدران مارائي ڇڏيندا.
 انڪري جو سچ هميشه سوليءَ تي لڙڪيو آهي.

جڏهن ڦٽيون لهنديون آهن يا ڪڙڪون پڇنديون آهن
 تڏهن هن هوٽل جي هڪڙي هڪڙي ڪمري ۾ بهار اچي
 ويندي آهي. ڪنهن ڪمري ۾ تهڪڙن جا گل ٿڌا آهن

تہ ڪنهن ۾ چوڙين جي هلڪي جهنگار جا گونچ! ٻن ٽن
 بيرن کي رڳو اهو ڪم سونپيل هوندو آهي تہ هو مسافرن
 لاءِ شراب ڪباب جو بندوبست ڪن. هوٽل جو مالڪ بہ
 چار عورتون هوٽل ۾ آڻي رهائيندو آهي، جن جي صبح سان
 الائنٽ ٿيندي آهي. يعني اڃ رات فلاڻي، فلاڻي ڪمري
 ۾ ويندي. هڪڙي دفعي چار عورتون اچي رهيون. انهن ۾
 هڪڙي ڏاڍي سهڻي هئي. نالو هيس زهري، هونئن تہ انگ
 انگ سهڻو هيس، پر سندس اکيون ڏاڍيون سهڻيون هيون.
 وڏيون، ڪاريون ۽ چيرويون. جهڙيون ڪٽاريون! جيڏانهن
 ڪنڊيون هيون ڪوس ڪنڊيون وينديون هيون. هڪڙو
 چتون پالمو هٿائين ۽ سارو ڏينهن چتون ۽ سان ويٺي ڳالهائين
 ڪندي هئي.

”مٺو پٽ طوطو. گلبن ڦلن پوندو.“

هن هوٽل ۾ مان پنهنجي اکين سان ماڻهن کي مڃون
 ماڻهندو ڏسندو آهيان، پر ڪا سوج ماڻي نہ سگهندو آهيان.
 انگري نہ تہ مان ڪو شريف ماڻهو آهيان، پر انگري جو
 سان هڪڙو معمولي ليڪ آهيان. مون وٽ دولت جي
 ڀيرن جي بدران جذبن جا پنڊار آهن ۽ هن دنيا ۾ کوٽو
 سڪو تہ هلي سگهيتو، پر سچو جذبو نٿو هلي سگهي. پگهار
 ملندو آهي تہ هوٽل جو ماني ڇانهن ۽ ڪمري جي مسواڙ
 جو بل ڏيندو آهيان. سگريٽ واري کي پئسا ڏيندو آهيان
 ۽ باقي جيڪي پئسا بچندا آهن تن مان زندگي ۽ جون معمولي
 گهرجون پوريون ڪندو آهيان. هڪڙي دفعي پگهار مليو

تہ اندر ۛ ڪھڙي حيواني ۛ وحشي خواهش جا ڪي پئي تہ انهن پئسن مان زندگي ۛ جون موجون ماڻيان. اها خواهش ايتري تہ شديد ۛ زبردست هئي جو سڌو وڃي مٽيجر وٽ پهتس ۛ گذريل مهيني جو بل ڏيڻ بدران زهريءَ جي الائمنٽ ڪرايم. مٽيجر چرڪ ڀري، حيرت وڃان مونڌانهن نهاريو. سندس سهڻن ۛ شرميلي اکين ۾ هوٽل جو حساب لکيل هو، چڱي ۛ دير تائين هو اکين ئي اکين ۾ مونکي هوٽل جو حساب سمجهاڻيندو رهيو، پر پوءِ منهنجي چهري تي منهنجي حيواني ۛ وحشي خواهش جو اولڙو ڏسي شرمائجي ويو ۛ اکيون جهڪائي پئسا وٺي رکي ڇڏيائين.

ڪمري ۾ اچي مان ان ڪهڙي ۛ جا سڀنا ڏسڻ لڳس، جڏهن منهنجي اها وحشي خواهش پوري ٿيندي ۛ زهري منهنجي ويران زندگي ۾ بهار بڻجي ايندي. منهنجي مجبور خواهشن جا گل ٽڙندا ۛ جن جي سڳند ۛ سندن سندن مرهو ٿي ويندم. ڪهڙي سهڻي جملي سان مونکي هنجو آڌرڀا ڪرڻ گهرجي ۛ پوءِ ساڻس گفتگو ڪرڻ مهل ڪهڙا ڪهڙا سهڻا جملا استعمال ڪرڻ گهرجن. پر منهنجي ان بدحواسيءَ جو ڇا ٿيندو جيڪا ڪنهن جوان ۛ خوبصورت عورت کي ڏسي مون تي چائنجي ويندي آهي. سارو ڏينهن اهڙن خيالن جو چار آڻيندو رهيس ۛ بي چيني ۛ بي آراميءَ سان رات جو انتظار ڪندو رهيس. آخر رات پنهنجا ڀڙڙا پڪيڙيا، ستارن اکيون ٽمڪايون ۛ اها ڪهڙي اچي وئي، جڏهن زهريءَ منهنجي ڪمري ۾ پير پاتو. هنکي ڏسڻ سان مون تي بدحواسي

ڇانهجي وٺي ۽ ڏاڍو اهمقائو سوال پڇيومانس، ”اچي وٺين؟“
 ”ڏسين ته ٿو ته اچي وٺي آهيان.“ هن بي نمازيءَ سان
 چيو ۽ ڪريءَ تي ٺٺي ويئي.

”اڪيون ته ڏسن ٿيون ته تون اچي وٺي آهين پر دل
 الائي ڇو نٿي مڃي.“

”پئسا ڀريا اٿئي. پوءِ دل ڇو نٿي مڃي.“
 ”اصل ۾ پئسن سان خريد ڪيل خوشي ايتري ته ڪوڙي
 هوندي آهي جو انجو يقين ئي نه ايندو آهي.“
 ”پوءِ ڪنهن ڇيءَ ته ڪوڙي خوشي خريد ڪر.“
 ”دل چمو. ٻيو ڪير چونڌو.“

هن سگريٽ ڪڍي دکايو ۽ ماٺ ڪري سگريٽ جا
 سوتا هٿ لڳي. مون اٿي بتي وسائي ڇڏي.
 ”ڇو هٿ سان ئي ٿو بتي وسائين.“
 ”انڪري جو تنهنجي چهري جي نور جي سامهون
 بلب بي نور ٿو لڳي.“

”اوهو...“ هن ڀرون نراڙ ڏانهن چڪي، ڪنڌ ڪسي
 هاڻوڪار جي انداز ۾ هلڪو لوڏي اکر تي زور ڏيئي اهڙي
 ريت اکر آچاريو جن تنهنجي ڳالهه جو مذاق اڏائي رهي
 هجي. مون شرم ڀرڇاڻڻ لاءِ اٿي بتي ٻاري ۽ ماٺ ڪري
 پڪ ٿڪ سندس اکين ۾ نهارڻ لڳس.

”يڪو تنهنجي منهن ۾ ڇا ٿو ڏسين؟“
 ”تنهنجي اکڙين ۾ انهن ڪٽارين ڪي ٿو ڏسان، جن
 سان تون روز ڪوس ڪندي آهين.“

”گالهائڻ جو ڏاڍو چالاڪ ٿو لڳين.“

”چالاڪيءَ جي ان ۾ ڪهڙي گالهه آهي. ان ۾ ڪوڙ نه ڪونهي ته تنهنجون اڪيون ڪهندڙ ڪٽاريون آهن. تنهنجي سونهن کي ڏسي سوچيان ٿو ته توکي ته راڻي ٿيڻ گهربو هو.“

”هينئر راڻي نه آهيان ڇا. هينئر به ته پنهنجي دل جي راڻي آهيان.“

”توکي ته ڪنهن گهر جي راڻي ٿيڻ کپندو هو پر تون....“

”پر مان ته رنڊي آهيان. ائين ئي.“

”جي تون رنڊي آهين ته ان ۾ تنهنجو ڪهڙو ڏوهه آهي مونکي پڪ آهي ته حالتن هتان مجبور ٿي سو اهو ڏندا اختيار ڪيو هوندو.“

”حالتن مونکي مجبور ڪونه بڻايو آهي. مان پئداڻشي رنڊي آهيان.“

”مجان ٿو ته تون پئداڻشي رنڊي آهين. پر ڇا تنهنجي دل نه چاهيندي هوندي ته تنهنجو به هڪڙو گهر هجي جنهنجي اڱڻ ۾ ويهي تون ٻار کي لولي ڏين.“

”هاڻي مٿو نه ڪاءُ. اٿي بتي وساءِ ته سمهون.“ ۽ منهنجي گالهه کي اڌ ۾ ڪٽيندي چيو.

”تون بيمشڪ سمهه. مان نه سمهندس. مان ته ساري رات تنهنجي سونهن ڏسندو رهندس.“

”جيڪي پئسا خرچا اٿيئي آهي وصول نه ڪندين ڇا؟“

”آهي ته تڏهن ئي وصول ٿي ويا جڏهن تـسو منهنجي
ڪمري ۾ پير پاتو.“

”جيڪا تنهنجي مرضي.“

”هڪڙي ڳالهه پڇانءِ.“

”پڇ.“

”تون ڪڏهن ڪنهن سان محبت ڪئي آهي.“

”ڇو نه ڪئي اٿم. مونکي سهڻن ڪپڙن، زيورن ۽

پنهنجي چتونءَ سان پيار آهي.“

”يلا ڪنهن مڙد سان محبت ڪئي اٿئي.“

”مڙد ان لائق آهي سهين جو ان سان محبت ڪجي.“

”اوهو....“ مون به ڀرون نراڙ ڏانهن چڱي، ڪنڌ

کي ڇاڻوڪارجي انداز ۾ هلاڪو لوڏي، اکرني زور ڏيئي.

هنجي اهل ڪئي. هو ۽ مرڪي ويئي.

اسين ساري رات ڳالهائون ڪندا رهياسين. مان هنجي

سونهن جي تعريف ڪندو رهيس ۽ هوءُ پنهنجي سونهن جي

تعريف ٻڌي مرڪندي رهي. تانجو هوائن ۾ خنڪي رچجي

وئي ۽ پرهه ڦٽڻ لڳي. افق وٽ رات جي سيني مان سوجهرو

اٿڻ ڦٽي وهڻ لڳو، جيئن حبشي عورت جي سيني مان اچي

اچي ٿڄ! جڏهن هر طرف سوجهرو ٿي ويو تڏهن هوءُ هلي وئي.

ٻي رات به مون هنکي سڏايو ۽ پرهه ڦٽي ۽ تائين ساڻس

ڳالهائون ڪندو رهيس، ٽين رات به مون هنکي سڏايو ۽

اسان صبح تائين ڳالهائون ڪندا رهياسين. چوٿين رات آئي

ته پاڻ سان اونڊاهي ۽ اڪلائي به ڪنيون آئي. تن راتين ۾

آهي سو رهيا خرچ ٿي ويا هئا، باقي پنجاه رهيا بچيا هئا، جز مان نه ويهه. بنجويهه رهيا خرچ ڪري چڪو هوس ۽ باقي بچيل نيسن مان سارو مهينو گذارڻو هو ۽ هوئل جو ۽ سگرينٽر جو بل ڏيڻو هو. پر مونکي ڪنهن ڳالهه جو اونو ڪونه هو. رڳو اسڪلائي ۽ جو احساس هيم. ان ڏينهن پهريون دفعه مونکي پنهنجي غريبي ۽ جو ڏکوئيندڙ احساس ٿيو. ڪال رات هن ساڳي ڪمري ۾ زهري جي چهري جي چانڊاڻ کڙيل هئي. سندس سنڌ سنڌ مان سرهاڻ ٿي آئي ۽ اڄ... اوچتو ڪنهنجي پيرن جو آواز آيو. اڪيون کڻي نهاريه سامهون زهري بيٺي هئي.

”زهري تون...؟“ يڪدم وٺي کٽ تان ٽپ ڏنم.

”چو نه اچان ها ڇا، چئين ته کڻي موٽي وڃان.“

مون هنکي ڪو جواب نه ڏنو. رڳو احمق جيان واڌ

ڦاڙي هنکي ڏسندو رهيس.

”ائين تارا ڦاڙي چو ٿو ڏسين؟“

مون وري به کيس ڪو جواب نه ڏنو. آهسته آهسته

حيرت ختم ٿي ۽ پڪ ٿيم ته زهري منهنجي سامهون بيا

آهي. جيئن نه چانڊوڪي ۽ ۾ وير چڙهندي آهي ۽ ڪنارا

جي اڇايل واريءَ تي وڇائجي ويندي آهي، ائين منهنجي

اندر ۾ به خوشيءَ جي وير چڙهي ۽ وجود جي واريءَ ۾

ڪڪ هڪ ذري تي وڇائجي وئي. ”چا واقعي تون آ

آمين؟“ خوشيءَ ۾ وڇڙيون ٿي ٿڙيم.

”چو اڄ به منهنجي اچڻ جو يقين نٿو اچيني ڇا.“

”ڪيئن يقين ايندم. تون ته منهنجو اهو خواب آهين
جنهنجي ڪا تعبير ڪانهي. اها تمنا آهين جنهنجي ڪا
ڪمپل ڪانهي ۽ اها خواهش آهين....“

”هائي بس. ڪر. اجايون ڳالهيون ڪري مٿو نه ڪاڻ،
من سگريٽ ڪڍي دکايو ۽ سوٽو هڻندي چيائين، ”اڄ رات
ڇو نه گهراي؟“

”پئسا ڳپي ويا، انڪري ڪونه گهرايو مان.“

”ڇا ڪندو آهين؟“

”ڪاليج ۾ پڙهائيندو آهيان.“

”پگهار گهڻو ملندو اٿيئي.“

”چوندا آهن ته عورت کان عمر ۽ مرد کان پگهار نه
ڇڄي. پر خير مان نوڪري ٻڌايان ٿو، ساڍا ٽي سو رپيا پگهار
ملندو آهي.“

”ساڍن ٽن سون مان ٽي سو رپيا ته مان وٺي وٺي مان.
ساقِي پنجاه رپيا بچيا هوندا، پنجاه رپين ۾ مهينو ڪيئن
گذا. ٻڌين؟“

”ٻڌو ڪونه اٿيئي ته دائي دائي تي ڪاٺي واري جونالو
ڇڏيل همدو آهي. جن دائن تي منهنجو نالو لکيل هوندو
سي ٽي ٻڌسي.“

هن پتون ڪولمو سڙ سڙ جا ٽي نوٽ ڪڪڙي موٽائين
وڌائيندي چيائين، ”اچي وٺ.“

”ڇو؟“

”ٽي راتيون تون رڳو مونسان ڳالهيون ڪندو رهيو
آهين، ۽ مان صرف ڳالهائڻ جا پئسا نه وٺندي آهيان.“

”زهري تون پئسا موٽائي منهنجي غربت تي ٺٺولي
ڪري رهي آهين.“

”ٺٺوليءَ جي ان ۾ ڪهڙي ڳالهه آهي.“
”تون ٻين کان پئسا وٺندي آهين. ڇا مان ان لائق نه
نه آهيان جو تون مون کان پئسا وٺين.“
”نه اها ڳالهه نه آهي.“

”ڪن تون مون کي غريب سمجهي منهنجي غريبيءَ تي
تس ڪاڏي مون کي پئسا موٽائي ڏئي رهي آهين.“
”تون ڳالهه ڇو نه ٿو سمجهين.“

”مان ڪجهه به سمجهڻ نٿو چاهيان. مهرباني ڪري
پئسا ڀارڻ وٺ رک.“

”بيعتا تههجي مرضي.“ هن پئسا موٽائي ٻٽون ۾
ڍڪي ۽ ڌاري ۾ اڻ وٺندڙ خاموشي ڇانئجي وئي.
ان رات نه اسان پرهه ڦٽي ۽ ٽائين ڳالهائون ڪندا رهياسين.
ان رات سارو وقت منهنجي هانءَ ۾ ڪنڊو ڇپندو رهيو ۽
هوءَ ائين ڪلي ڪلي ڳالهائيندي رهي ڄڻ مون کي پرڄاڻي
رهي عجيبي.

ان ڏينهن صبح جو ڪراچيءَ هليو ويس ۽ هڪڙي
دوست کان پئسا وٺي ٻئي ڏينهن موٽي آيس. سڌو مئنيجر
جي آفيس ۾ وڃي ڪانٽس هوٽل جي بل جي رقم ڀڄيم. مئنيجر
معنيٰ خيز ۽ شرميلي مرڪه خان مونڙنهن ٺهاريو ۽ چيائين،
”اوهان جو بل ادا ٿي چڪو آهي.“

”مون ته بل ادا ڪونه ڪيو آهي.“

”اوهان ته ڪونه ڪيو آهي، پر اوهانجو بل ادا ٿي چڪو آهي.“ هن پنهنجي مرڪ کي وڌيڪ معنيٰ خيز بڻائيندي چيو: ”مونکي ائين محسوس ٿيو ڄڻ هنجي مرڪ منهنجو مذاق اڏائي رهي هئي.“

”اوهان چئو ڇا تاءِ مون جڏهن بل ادا ڪونه ڪيو آهي ته پوءِ منهنجو بل ادا ڪيئن ٿي ويو؟“

”اوهانجو بل زهريءَ ادا ڪري ڇڏيو آهي.“

هنجا لفظ وڃ جيان منهنجي هانءَ تي ڪريا ۽ ساري هستيءَ کي پيسر ڪري ڇڏيائون. ائين محسوس ٿيڻ لڳم ڄڻ وچ چوڌائي تي پيو آهيان. ماڻهن جا انبوهه مون تي ٺٽوليون ڪري رهيا آهن. مون مٽيجر ڏانهن نهاريو. هنجي چين تي ساڳي مرڪ هئي. هنجي مرڪ مونکي ڪپر جيان کائڻ لڳي. ساري بدن ۾ زهر پرجي ويو. مرڻينگ عزت. نفس ڪار بهر جيان ڪروڙ ۾ ڪرڪنيون. سارو بدن باهه ۾ جلڻ لڳو. ڪاوڙ ۾ ڏڪندو، ڪنبندو، ڏاڪڻ جا ڏاڪا ٽپندو زهريءَ جي ڪمري ۾ وڃي پهتس. زهري چتونءَ سان ويٺي ڳالهائون ڪري رهي هئي مونکي ڏسي مرڪي، پر پوءِ منهنجي چهر تي ڪاوڙ ۾ ٻرندو ڏسي سندس مرڪ غائب ٿي ويئي. حيران ٿي پڇيائين، ”ڇا ڳالهه آهي؟“

”تو هي ڇا ڪيو آهي؟“

”ڇا ڪيو اٿم!“

”مونکي ذليل ۽ خوار ڪري پڇين ٿي ته ڇا ڪيو

اٿس. تو منهنجو هوٽل جو بل ڇو پرونو؟ ڇا اهو ٻڌائڻ لاءِ ته تون امير آهين ۽ مان مفلس آهيان ۽ تون مونکي پاڻي سگهين ٿي. ڪن کولي ٻڌي ڇڏو. مان مفاس آهيان، غريب آهيان، پر عزت جي ڪمائي کائان نٿو. سو وانگر پيشو نٿو ڪريان. سمجهيئو.”

منهنجي ڳالهه ٻڌي منهنجي منهن ٿي ويو ۽ مان ڏکندو ڪمندو جيئن ئي پنهنجي ڪمري ڏانهن وڻڻ لڳس ته ائين محسوس ٿيم ڄڻ هڪ هڪ پير من جو ٿي ويو آهي. نڙيءَ ۾ ڪا شيءِ اچي اٽڪي ۽ ساهه منجهڻ، گهٽجڻ ۽ ٻوسائجڻ لڳو. سارو بت پگهر ۾ شم ٿي ويو. بت جون سڀئي رڳون ۽ شريانيون تنبوري جي تارن جيان اهڙيون ته ڇڪجي سيٽجي ويون جو ائين ٿي محسوس ٿيم ته جي هڪ وڪ به وڌايم ته ساري بدن جون رڳون ۽ شريانيون ڪڇن ڌاڳن جيان ڇڪجي ٿئي پوندم. جيئن نيئن ڪري زهريءَ جي ڪمري کان ٻاهر پير پاتم. ٽاپڙندو پنهنجي ڪمري ۾ پهتس. ”ڇڱو ٿيو جو ذليل ڪيومانس. وڏي آئي آهي مونکي هالڻ واري! غريب آهيان ته ان جي معنيٰ اها ڪانهي نه. مونکي عزت ڪانهي. هن کان وڌيڪ عزت وارو آهيان. ٽڪي جي رنڊي پاڻڪي سمجهي اٿي ڇا ٿي. منهنجي بي عزتي ڪيائين ۽ مان ڇڏي ڏيانس. ڇڱو ٿيو جو بيمعزتو ڪيومانس.... پر هن مونکي بي عزتو ڪرڻ لاءِ ته ائين ڪونه ڪيو هو.... هن ته پنهنجو پمارڊيڪارڻ لاءِ منهنجا پئسا پريا هئا. سندس پمار جو ڇڱو آجرو ٿيندو.“ اوچتو ڪنهن ازغامي

هٿ هانءَ کي کٽي جهلمو ۽ سارو ست وسامجي ويو. پوءِ ته هوش ٿي نه رهيو. جڏهن هوش آيو ته پنهنجو پاڻکي زهري جي هنج ۾ منهن لڪائي رهندو ڏٺو.

”مونکي معاف ڪر زهري مون توسان ڏاڍو ذليل ورتاءُ ڪيو آهي ان وقت مونکي الائي ڇا ٿي ويو هو. مان هوش ۾ ٿي نه هيس. زهري مونکي توسان محبت آهي، ايتري محبت جو مان تولا آسمان ڌاري سگهان ٿو. هو ٿل جي ڇهين ماڙ تان ٿيو ڏيئي سگهان ٿو. مونکي خبر آهي ته مان غريب آهيان ۽ تون امير آهين. مان زمين جو ذرو آهيان ۽ تون آسمان جو چنڊ آهين، پر ته به مونکي توسان محبت آهي. جي مان توکي حاصل ڪري نه سگهيس ته به توسان محبت ڪندو رهندس. زندگي جڏهن به ڪو نئون ويٺل وهائيندي. ڪنهن نئين ظلم جو زنجير پيرين پارائيندي ۽ مان ڏکڻ ۾ ڦٽڪڻ ۽ لڇڻ لڳندس تڏهن تنهنجي ياد جي هنج ۾ منهن لڪائي رهندس ۽ نوکي سڏڙا ڪندس. تون به جڏهن ڏاڍي خوش هجين. زندگيءَ جون موجون ماڻي رهي هجين. ٿوڪ ڇيڙن سان جهٽيل هجڻي تڏهن مونکي به ڏاڍا ڪڄانه ۽ سمجهانه ته ڪو غريب، مفلس ۽ نادار انسان توکي ياد ڪري رهيو آهي. تنهنجي مهربان ياد جي هنج ۾ منهن لڪائي روئي رهيو آهي.“

”بس ڪر. خدا جي واسطي بس ڪر. تون پاڻ ته چرڊو آهين پر مونکي به چرڊو ڪري ڇڏيندين.“

پوءِ ته اچي لڙڪو هن شروع ٿيا. جڏهن ٿي اٽل ڏٺائين

تيمڻ تي اندر ڦاٽو.

زهرِي پنهنجو سامان کڻي منهنجي ڪمري ۾ هلي آئي
 ۽ اسين ٻئي گڏ رهڻ لڳاسين. اسان زبان سان ته هڪ ٻئي سان
 گڏ رهڻ جو واعدو نه ڪيو، پر اسانجي هاءِ ۾ پيارجون
 جيڪي ڏيائون هري پيون هيون تن جي روشني ۾ اسانجي
 روحن هميشه لاءِ هڪ ٻئي سان رهڻ جا واعدا ڪري ڇڏيا
 ۽ مان ڀاتال ۾ پيل انسان، افلاڪ اورانگهي عرش جي فرش
 تي وڃي لڻيس. پيرن ۾ ستارن جا ڪنول هيم. هنج ۾ چنڊ
 هو ۽ وارن جون چڳون ماڪ ڦڙن ۾ پيل هيم. زهرِيءَ جي
 زندگيءَ ۾ عجيب ڦيرو اچي ويو. سندس روح ۾ جسم پيار
 ۾ ايترو ته رهجي ويا جو سندس سنڌ سنڌ مان پيار ڦاٽ کائي
 وهي پيو ۽ منهنجي ٺوٺ، ازل کان اڃايل ۽ برٺ زندگي
 سيراب ٿي وئي. هنجي وڏن، سياه سهڻن اڪڙين ۾ خوابن جو
 جهان آباد ٿي ويو. پيار ۾ سندس انگ انگ ائين ٽڙي پيو
 جو کيس ڏسڻ سان ائين محسوس ٿيندو هيم جهڙو هوءَ اهڙي
 اڻ ڇهيل البيلي ڪناري آهي، جنهنڪي جي مون هٿ به
 لاٿو ته شرم ۾ وڪوڙجي سڪڙجي پنهنجي ڪنوارپڻي جي
 هزار حجابن ۾ لڪي ويندي ۾ مان کيس ڳولي نه سگهندس.
 هنجو پيار ايترو ته اٿاءِ ۽ بي پناه هو جو منهنجي هستي ان
 جي وسعتن ۽ اونهاين ۾ غرق ٿي وئي. رات جي اونداهيءَ
 ۾، ستارن جي هلڪي ۽ ٿڌي روشني ۾ اسان ويهي ڳالهيون
 ڪندا هئاسين. اڃايون ۾ بي معنيٰ ڳالهيون. جيئن به ٻار پاڻ
 ۾ اڃايون ۽ بي معنيٰ ڳالهيون ڪندا آهن. پر اسانجي هڪ

هڪ لفظ ۾ اسانجا پيار ۾ رچيل روح لڪل هوندا هئا. اسانجو پيار هڪ هڪ لفظ جي صورت ۾ ٿيو ٿيو ٿي اسان جي هانءَ جي ٿانو ۾ ٽمندو هو ڪڏهن ڪڏهن مان آسمان جي نيريءَ ڏيند ۾ ترندڙ ستارن جي ڪنولن کي ڏسي چوندو هيومانس، ”خير اٿئي ته هي ستارا ڪير آهن.“

”ڪير آهن؟“

”انهن ماڻهن جا روح، جن اسان جيان زندگيءَ ۾ پيار ڪيو. جڏهن اسان مري وينداسين، تڏهن اسانجا روح به ستارا بنجي آسمان ۾ ٺهڪندا.“

”مان مري ويندس ته منهنجو روح. او.... هو وڏو ستارو ڏسڻ ٿو. جيڪو سڀني کان وڌيڪ ٿو چمڪي. منهنجو روح ان جي ڀر ۾ هڪڙو ننڍڙو ستارو بڻجي ٿمڪي ٿمڪي توڏانهن نهاريندو.“

”اهڙيون وايون واتان نه ڪڍ.“

”واقعي. ڪڏهن ڪڏهن ائين محسوس ٿيندو اٿم ته مان جلد ئي مري ويندس. مان ايتري ته خوش آهيان جو ڊپ ٿيندو اٿم ته ان خوشيءَ ۾ مري نه وڃان. سچ ٻڌاءَ جي مان مري وڃان ته مونکي ياد ڪندين؟“

”مان توکي اڪيلو مرڻ ٿوريئي ڏيندس. توهان گڏ مان به مرنديس.“

زهري منهنجي ايتري ته خدمت ڪئي هئي جو مان دل ٿي دل ۾ پيو شرمسار ٿيندو هوس. هڪڙي ڏينهن ٻوٽ اٿي پيرن وٽ رکيائين ته کڻي ٻانهن کان جهليومانس، ”هي چا

تي ڪرين.

”ڇو. ڇا ئي ڪريان؟“

”ايندي خدمت ڪري سرمنڊو نه ڪر. مان تنهنجي

خدمت لائق نه آهيان.“

”تنهنجي لائق آهي جي توکي ڪهڙي خبر. تنهنجي لائق

مون کان پڇ. وس پڇيم ته ايتري خدمت ڪيان جو ڪڪ

پڇي به ٻڌو نه ڪرين. پر مان زال ذات ان کان وڌيڪ

ڪري به ڇا ئي سگهان.“

ڪڪ پيري پڇيو مانس، ”زهري تو پنهنجو ڇتون ڇو

اڏاري ڇڏيو؟“

”مبشر جو ڇوڻ پاليو اٿم.“

”ڪي آهي اهو ڇتون مان به نه ڏسان.“

”هي نه آهي، هن آگر منهنجي سيني تي رهندي چيو.

”مان هن ڇتون تي اعتبار ڪيو اٿيئي وجهه مليس ته

اڏامي ويندو.“

”پر ڪاڏي ڇڏيا امانس. هاڻي ڪاڏي اڏامندو.“

”جي وري چمي پيس ته پوءِ؟“

”نه پوءِ وري ڪٿي ڇڏيندي مانس. هينئر ته هنڪي

ڪهڙي پيري پر به بند ڪيو اٿم.“

”ڪهڙي پيري پر هن بي زبان کي بند ڪيو اٿيئي.“

”هي دل جو پيرو نه آهي.“

”اهو.“ مون به هن وانگر ڀرون نراڙ ڏانهن چڪي

ڪنڌ کي هاڻوڪار جي انداز ۾ هلاڪو لوڏي، اکر تي زور
ڏيئي هنجي اهل ڪمي ۽ اسين ٻئي ٽهڪڙا ڏيڻ لڳاسين.

هڪ رات ڪاليج ۾ پڙهائي موٽيس ته مونکي ڏسڻ سان
زهري ۽ جو چهرو خوشي ۾ بهڪڻ لڳو ۽ پوءِ سندس گلن
تي هيا جون ڏيائون ٻري پيون.

”ڇا ڳالهه آهي، اڄ ڏاڍي خوش ٿي نظر اچين؟“

”پهرين وات منو ڪراه ته ٻڌايان.“

”هيڏي اڄ ته وات منو ڪرايان.“

”ڇڏ. توکي ته هميشه مشڪري سجهندي آهي.“

”ڇڻو ته پوءِ اسان اها خوشخبري ڪونه ٿا ٻڌون.“

”نه ٻڌندين ته پڇتائيندين.“

”اجهو ٿي ٻڌائين. عورت جي پيٽ ۾ ڪا ڳالهه رهندي

ٿوري ئي آهي.“

”متان ان خيال ۾ رهين. اصل نه ٻڌائيندي سان.“

”پلا ڪيئن ٻڌائيندين.“

”مٿائي ڪارائيندين ته پوءِ ٻڌائيندي سان.“

”ڇڻو سائين. مٿائي ڪارائڻ جو واعدو ٿا ڪريون. هيٺ

نه پلا ٻڌايو.“

هن اکيون جهڪائي ڇڏيون ۽ رڻي جي ٻلانڊ کي آگرين

تي ويڙهن ۽ کولڻ لڳي. سندس هيٺڙي ۾ ڪا ڳالهه هئي

جا نٿي ۽ ۾ اچي اٽڪي ٿي پيس. اندر ۾ عجيب ان ٿڌ هيس،

جنهنجو اولڙو هيا جي ڳاڙهاڻ جي صورت ۾ سندس گلن تي

شفق ٻڄي ٿڙي بيٺو هو.

”ڪيئن ٻڌايان ته مان... مان ماءُ ٿيڻ واري آهيان.“
 ”هان!“ وات مان بي اختيار دانهن نڪري ويو ۽ واڌڙن
 جيان هنڪي ڏسڻ لڳس. هو ٻوڙي وڃي پلنگ تي ويٺي ۽
 ٻنهي هٿن ۾ منهن لڪائي ڇڏيائين. منهنجا ته هوش ئي خطا
 ٿي ويا هئا. ڳالهه ئي سمجهه ۾ نٿي آيو. پوءِ جڏهن ڳالهه
 سمجهه ۾ آيو تڏهن ٻوڙي وڃي هنجي ڀر ۾ وينس. چهره
 تان هٿ هٽايائين ته سندس چهره تي فتح ۽ حيا ۽ خوشي ۽
 جون جدا جدا ڪيفيتون، پاڻ ۾ ملي، مرڪ جي صورت ۾
 جرڪڻ لڳيون. مون کيس چڪي کڻي ڇاتي ۾ سان لائون.
 ان رات اسان هڪ ٻه لاءِ به اک نه ٻوٽي ساري رات
 ڳالهيون ڪندا رهياسين، هر ٻه ڪنهن فنيڙي ابهر ٻارڙي
 جيئن اسانجي هنج ۾ لپتي، گتڪي، هونگڙي، ٿسي ڏني.
 اڄ رات ڪيتري نه حسين هئي. اڄ رات زندگي ۾ جي
 ٽڪندي جي ٽڪميل ٿي رهي هئي. اڄ رات اسانجا روح،
 بدن جا ٻار لاهي، هڪ ٽسي، عرش ٿسي آدمي رهيا هئا.
 ڪنهنجي آڌر يا لاه عرش جي ايوافن کي چراغان ڪيو ويو
 هو ۽ حورون ڪنهنجي ٻارڙي کي ستارن جڙيل هندوري ۾
 لوڏا ڏيئي رهيون هيون.

”جي ڀٽ ڄاڻو ته نالو ڇا رکندهنس؟“

”مڙهڻي ڪو آچر سومر نالو رکنداسين.“

”مشڪري نه ڪر. ڪو سهڻو نالو ٻڌاء.“

مون هنڪي ڪيترائي نالا ٻڌايا پر هنڪي ڪو نالو وٺيو

ٿي نه ٿي.

”نالو پوءِ سوچينداسين. پهرين اهو ٻڌاءِ ته اسانجو ٻار

تنهنجي شڪل تي ٿيندو يا منهنجيءَ تي.“

”خدا ڪري تو جهڙو ٿئي.“

”ڇو، مون جهڙو ڇو ٿئي. تو جهڙو ڇو نه ٿئي.“

”جي تو جهڙو ٿيو ته مونکي ڏاڍو وڻندو.“

”جي تو جهڙو ٿيو ته وري مونکي ڏاڍو وڻندو.“

”مون جهڙو ٿيو ته ڏينهن رات موچڙا هڻندومانس.“

”موچڙا هڻنديس جو بس. منهنجي ٻار کي هٿ ته لائي

ڏيکارجان.“

”چري تڏهن ته چوانءِ تون ته خدا ڪري توجهرڙو ٿئي.“

”پلا هنکي پڙهائيندين ڪٿي.“

”مڙيئي ڪنهن ڪتاب ۾ وڃي ويهاريندومانس.“

”نه نه، مان ٿي پنهنجي ٻار کي ڪتابي ٻڌايان. مان ته هن

کي انگريزي پڙهائيندس. انگريزي پڙهي وڏو آفيسر ٿيندو.

پوءِ شادي ڪرائينداسين. هر.... هر جي هنکي خبر پئجي وئي

ته توسان پرڙجڻ کان اڳ مان....“

مون کڻي وات تي هٿ رکيومانس.

صبح ٿي ته هوءَ تيار ٿي پيلي.

”هل ته بازار هلون.“

”ڇا لاءِ؟“

”ننڍڙي جا ڪپڙا ۽ رانديڪا خريد ڪرڻا آهن.“

”هنئر سان ئي ڪپڙا ۽ رانديڪا خريد ڪرين.“
 ”پيو نه ته ڪڏهن خريد ڪنداسين؟“

مان هنڪي بازار وٺي ويس ۽ هن ايترا نه ڪپڙا ۽
 رانديڪا خريد ڪيا جو ڪٿڻ ئي محال ٿي پيا. هڪڙو ننڍڙو
 پينگهو ۽ ڪافور جو گڏو به ورتائين. هوٽل ۽ موٽي آيا هن
 ته هو ۽ گڏي کي پاڪر پائڻ ۽ مٺيون ڏيڻ لڳي.

هاڻي هو ۽ مارو ڏينهن ان گڏي کي پينگهي ۽ لوڏيندي،
 لوربون ڏيندي هئي ۽ توتلي ۽ زبان ۾ هن سان ڳالهائين
 ڪندي هئي. مان شام جو ڪاليج ويندو هوس ۽ رات جو
 موٽندو هوس ته هو ۽ گڏي کي کڻي چوندي هئي، ”هو ڏس
 تنهنجو بابا اچي ويو. بابا کي سلام ڪر.“ ۽ پوءِ گڏي جو
 هٿ جهلي، سلام جي انداز ۾ هنجي نرڙ تي رکندي هئي.
 ”بابا سلام.“

”وعليڪم سلام.“

جي ڪڏهن بي خيالي ۽ ۽ سلام جو جواب نه ڏيندو
 هوس ته مچرجي ويندي هئي، ”تو منهنجي ٻچڙي جي سلام
 جو جواب ڇو نه ڏنو.“
 ”سائين غلطي ٿي وئي، معافي ٿا گهرون وري اهڙي
 غلطي نه ڪنداسين.“

زهري ڏاڍي خوش هئي. ايتري خوش جو اڄ مان اعتراف
 ٿو ڪريان ته مونکي هنجي ان خوشي ۽ سان ساڙ ٿيندو هو.
 جڏهن کان وٺي هنجي پيٽ ۾ ٻار ٿيو هو تڏهن کان وٺي
 هو ۽ منهنجي ٻار جي خوابن ۽ ايتري ته گم ٿي وئي هئي.

جو ڪنهن ڪنهن وقت ائين محسوس ڪندو هوس چن هو؟
منهنجي ويجهو هوندي به مون کان دور هئي. چن اسان ٻنهي
جي زندگيءَ جون واٽون ٿوري دير لاءِ هڪ ٻئي سان
مليون هيون. ۽ پوءِ ڌار ٿي ويون هيون. هنجي منزل ٻي
هئي ۽ منهنجي منزل ٻي. عورت تخليق جي منزل جي مسافر
ٿيندي آهي ۽ مڙد اڪيلائي ۽ جو مسافر.

ٻنجن مهيني جڏهن هنجي پٽ ۽ ٻار ڇريو تڏهن هو؟
اٻڏي نه خوش ٿي چن ساري ڪائنات ويڙهجي سڙهجي
هنجي ڪڪ ۽ اچي آرامي ٿي هئي ۽ اڄ نئين سر تخليق
ٿيڻ لاءِ ڪر موڙي رهي هئي.

هڪڙي ڏينهن مان ڪاليج ويس ته ٻرنسپال (جيڪو
ساڳي وقت ڪاليج جو مالڪ ۽ مئنيجنگ ڊائريڪٽر به هو)
مون کي پاڻ وٽ سڏايو ۽ چيائين، ”مون کي اوهان سان
ڪجهه ڳالهائڻو آهي.“ ٿوري دير مٿ رکي چيائين، ”اوهان
ڪٿي رهندا آهيو؟“

”مان هوٽل ۾ رهندو آهيان.“

”اڪيلا رهندا آهيو يا ٻارن سان.“

”ٻنهنجي گهر واريءَ سان رهندو آهيان.“

”هنئر سان اوهان کان هڪڙو ذاتي سوال پڇي رهيو

آهيان. اوهانجي زال ڪير آهي؟“

”عورت آهي ٻي ڪير آهي.“ مون بدحواسيءَ ۾

جواب ڏنو.

”عورت ته آهي پر عورتن جا به قسم ٿيندا آهن. مون
 ٻڌو آهي ته اوهانجي زال.... معاف ڪجو.“
 ”پهرين هتي پر هاڻ شريف ٿي وئي آهي.“
 ”اوهان نڪاح ڪيو آهي.“

”اوهان ڪڙهيل گهڙهيل آهيو. اوهانکي خبر آهي تہ
 معاصر اساندي هڪڙو عظيم ڪم سونپيو آهي. اسين
 پنهنجي اباڻ نسل جا ڪوآل آهيون. مان مڃان ٿو تہ اوهانجي
 ذاتي زندگيءَ جو اوهانجي نوڪريءَ سان ڪو سٺو سنڌو
 واسطو ڪونهي، پر شاگرد جي نفسيات اهڙي ٿيندي آهي
 جو هو پنهنجي استاد جي ذاتي زندگيءَ بابت پڇاڳاچ
 ڪندو آهي. انڪري هو استاد هن جو آدرش ٿيندو آهي
 اهڙي ريت استاد جي ذاتي زندگيءَ جو سندس نوڪريءَ
 سان سٺو سنڌو واسطو ٿي ويندو آهي. جڏهن شاگردن کي
 اوهانجي ذاتي زندگيءَ جي خبر پئجي ويندي تہ پوءِ سمجهو
 ٿا تہ هن جي ذهن تي ڪهڙو اثر پوندو. جنهن نسل جي
 آڏو آدرش ٺهي اچو تہ هوندو سو نسل وڏي وڏو ٿي اخلاق
 ۽ جنسي لائقيت جو هامي ٿيندو. انڪري مان پنهنجي
 قوم جي ايندڙ نسل جي اخلاق ۽ نپاچ ڪي آڏو رکي ڏاڍي
 افسوس سان اوهانکي پڙهائين ٿو تہ اڄ کان اوهانجي نوڪريءَ
 ختم آهي. اوهان جهڙي قابل استاد کان اسانجو ڪاليج
 محروم ٿي ويندو، تنهنجو مونکي نهايت ڏک آهي. پر
 ڪجهه ڪڏهن ڪڏهن ڪي ڪم پنهنجي مرضيءَ

خوشيءَ جي خلاف به ڪرڻا پوندا آهن.^۴
هنجو هڪ هڪ اکر پٺڻ جيان منهنجي بدن مان ساهه
هي ويو. ۽ مون ۾ ايتري طاقت به نه رهي جو کڻي پنهنجي
بچاءَ ۾ هڪ اکر ئي ڳالهائي سگهان. پرنسپال اڪائونٽنٽ
کي سڏايو. مونکي هڪ مهيني جو وڌيڪ پگهار ڏياري
موڪلائڻ لڳو ته سندس اکين ۾ همدردي جا لڙڪ ٿري آيا.

مان ڪنهن هارابل جواڙيءَ جيان وڪون ڪڻندو ٻاهر
نڪري آيس. ۽ ڪاليج جي دروازي جي چائٽ وٽ پهچي
رهيس. ڪنڌ ورائي آخري دفعو ڪاليج جي عمارت ڏانهن
ڏٺو. پهرين ڏينهن جڏهن مان نوڪري ڪرڻ لاءِ هيءَ چائٽ
ٽپو هوس، تڏهن ڪاليج جي هن عمارت مان جيان ٻانهون
ڊگهيڙي مونکي پنهنجي هنج ۾ ورتو هو، پر اڄ ائين ڏسجي
چڏيو هئائين ڇڻ مان. بس مائيلو پٽ هيس. شايد مان
زندگيءَ جو به مائيلو پٽ هيس. هن لاهين چاڙهين واري
شهر جو به مائيلو پٽ هوس. اڄ مهيني گذري مونکي ڏسجي
تڏي چڏيو هو. مان اڪيلو، ويڳاڻو، اوڀرو ۽ غير محفوظ
هن ڪاليج جي چائٽ وٽ بيٺو هوس. سامهون شهر جي
شاهراهه ڦهليل هئي، جنهر تي موٽرن، رڪشائن ۽ هڪ ٻئي
کي مارڻ، چيپلڻ جون ستون سٽينڊر. سهڻن چهرن ۽ دونهاڻيل
دلچسپ وارن ماڻهن جي اڇ وڃ لکي پئي هئي. آخر هي ڀڄ
ڊڪ، گوڙگمسان ۽ ٻيا هٿان ٻڌا آهن. چا مون جهڙن
مائيلن پٽن کي جيئن هو حق ڪونهي. اسان نه سماجي ڦاهه

ان لاءِ ڪيو هو ته جيئن مائٽلا پٽ به قانون جي پناهه ۾ جي سگهن. پر هتي ته اڄ به اهوئي جهنگلي قانون رائج آهي. اڄ به ڏاڍو هٿي ڪسي چيري ڦڙي، سندس هٿيون ڇٻاڙي، زبان سان وڇن ٿا رت ڇٽي ڏاڍي آرام سان اوگرائي ٿو ڏي ۽ ڦٽون پنهنجي سموري هيٺ، ڏهڪاءُ ۽ عظمت سان. اکين تي پٽيون ٻڌي، هٿ ۾ انصاف جي اها ترازو جهلي بيٺو آهي، جنهن جا پٿر ڪڏهن به برابر نه ٿيا آهن ۽ جنهن ۾ هميشه ڪاڻ رهندي.

ڪمري ۾ پير پاتم نه زهري مونکي ڏسي هراسجي وئي ۽ ڏاڍي دهشت زده آواز ۾ چيائين، ”منهنجي ننڍڙي کسي الانجي ڇا ٿي ويو آهي.“
”ڇو ڇا ٿي ويو اٿس؟“

”رات کان وٺي چري پري ٿي نه ٿو.“
مان پنهنجا ڏک کڻي هن وٽ آيو هئس ۽ هو به پنهنجي اجايا ڏک کڻي ويٺي. باهه ٿي ويس، چڙمان چيو مانس، ”تنهنجي مغز خراب آهي. اهو ٻار توکي چيو ڪري ڇڏيندو.“
مون جو چڙهي ڏني مانس ته جهري پئي. روئندي چيائين ”منهنجي ٻار کي ڪجهه ٿي ويو آهي. هونئن هر وقت پيدا ۾ ڇرندو هو، پر رات کان وٺي چري ٿي نه ٿسو. ڪٿي... ڪٿي ڪجهه ٿي نه ويو هجي.“

مون کيس سيني سان لاکو ۽ آٿت ڏيندي چيو مانس ”چري، ڪڏهن ڪڏهن ٻار ڇپ به هڻندا آهن ۽ هفتن ۽ هفتا ڇرندا ڀرندا نه آهن. تون اجايا ٿي وهر ڪرين.“

”دل کي ڪهڻو ئي سمجهايان، پر دل ڦٽي مڃي. هان و
ني جن ڇپ ٻڌي آهي. ائين ئي سمجهان جن ڪا خوفناڪ
گالهه ٿيڻ واري آهي. جن ڪجهه ٿي چڪو آهي يا ٿيڻ
وارو آهي. خدا نه خواسته جي منهنجي ٻارڙي کي ڪجهه ٿي
پيو ته مان مري ويندس. ڦٽا ٿي ويندس.“

منهنجي سيني ۾ منهن لڪائي هو ۽ ننڍڙي ٻار جيان
سڌڪا ڀري روئڻ لڳي.

چيومانس، ”پيٽ واري زائنان کي ڪڏهن ڪڏهن
سونهه به ٿيندي آهي. دل تي غبار ڇڙهندا آهن. اجايا ٿي
وهر ڪرين. ڪجهه ڪونهي، خدا رحم ڪندو. هاڻي ڀلا
هڪڙو دفعو کلي ڏيکار. منهنجي ڪري کلي ڏيکار. نٿي
کلين؟ چڱو ته مان به توهان نٿو گالهائيان. اڃان ڦٽي کلين.
چڱو ڏسان ڪيئن ڦٽي کلين.“

مون هنکي ڪٽڪتا يون ڪيون هنجي ڇڙن تي لڙڪ
کاڌڙ مرڪ اچي وئي. مون کان پنهنجا ڏک وسري ويا ۽
هنجي دل وٺرائڻ لاءِ ڪمسي هيڏانهن هوڏانهن جون گالهون
ٻڌائڻ لڳس. هو ڪنهن وقت کلي ٿي ته ڪنهن وقت
سندس چهر تي غم جو اونداهون ٻاڇو لهرائي ٿي ويو.
رات جو سمهن مهل جڏهن مون ٻئي وڃائي ته هو ٽپ ڏيئي
آئي ويئي. ڪدم چيائين، ”ٻئي ٻار اوندو ۾ ساه ٿو هوسائجي.
گهڻا ٿا اچن.“

مون اتي ٻئي ٻاري ۽ هو ساري رات سمهي نه سگهي.
پنهنجي پيٽ تي هٿ ڦيري چوندي رهي، ”اٿي ڇا ٿي

ويو اٿس. الائي ڇو نٿو ڇري.“

ٻئي ڏينهن صبح سان مان ڊاڪٽريائيءَ کي وٺي آيس. ڊاڪٽريائيءَ جو هنڪي اٿين هراسيل ڏٺو ته کيس دلچاه ڏيڻ لڳس. تپاس ڪري ڏاڍي اطمينان سان مرڪندي چيائينس، ”اڃايدو کلي پنهنجي حالت خراب ڪندي اٿين. ڪجهه ڪونهي. ٻار بلڪل ليڪ آهي. ٿورو ڪمزور آهي. انگري ڇري پري نٿو. جي ڇري پري ٿو ته اهڙي نموني سان جو خبر ئي ڪانه ٿي پوي. باقي فڪر جي ڪا ڳالهه ڪانهي.“

ڊاڪٽريائيءَ جي ڳالهه ٻڌي هوءَ خوش ٿي ويئي. مان ڊاڪٽريائي سان هيٺ لٿس ته ڊاڪٽريائيءَ چيو، ”منهنجو خيال آهي ته ٻار مري چڪو آهي. اوهين يڪدم وڏي اسپتال ڪٿائي وڃو. جي دير ڪيو ته زهر ڇڙهي ويندس. هڪڙي ڳالهه جو خيال رکجو ته هنڪي خبر نه پوي ته هنجو ٻار مري ويو آهي.“

ڊاڪٽريائيءَ جي ڳالهه ٻڌي منهنجو هاند ئي به ڪن ٿي پيو. بت ڏڪڻ لڳو. جنجهون ٽڙڪڻ ۽ مغز ڦرڻ لڳو، ڄڻ ڄاڻ پئوائي ڪاٿي ڪرپس. ڏاڪڻ ڇڙهيس ته اهڙي مغز کي ڦيرائي آڻي جو ٻئي هٿ مٿي کي ڏيئي اٽڪي ويهي رهيس. الائي گهڻي دير گذري وئي. الائي گهڻي دير ٿاڻين پئي هٿ مٿي کي ڏيئي ڏاڪڻ تي ويٺو رهيس. اوچتو خيال آمد ته جي زهري منهنجي هيءَ حالت ڏسي ورقي ته سڀ ڪجهه سمجهي ويندي. ۽ ڇا ٿيندو. يڪدم آپ ڏيئي اٿس.

پي اطمینان سان سرڪندو ڪمري ۾ گهڙيس. مونکي
نسي هو ۽ به مرڪڻ لڳي.

”چيو ٿي مان ۽ ني ته اجايا وهر نه ڪندي ڪر.“
”ڇا ڪريان. ماڻهو ۽ جي دل ٿوري پنهنجي وس
ٿيندي آهي.“

”اڙي سڄي. ٻي ڳالهه ته ٻڌ. ڊاڪٽريائي ۽ چيو ته ٻار
ڏاڍو ڪمزور ٿي ويو آهي ۽ کيس پوري خوراڪ نٿي پهچي.“
”پوءِ...“ هو ۽ هراسجي وئي.

”نڪر جي ڪا ڳالهه ڪانهي. ڊاڪٽريائي ۽ چيو ٿي
ته ٻار کي هينئر ڄمڻ گهرجي ان مهينا ته هونئن ئي پٽ
۽ ٿي ويا اٿس. هينئر ڊاڪٽر نوکي هڪڙي سٺي هئندو ۽
پوءِ اسانجو ننڍڙو اسانجي هنج ۾ هوندو. کيس ايترو ته کير
سارينداسين جو پهلو ان ٿي ويندو ۽ پنهنجي ران تي هٿ
ڇڏي ڇوڏو، ’بابا ملهه وڙهندين‘ مان چونڊومانس ’نه پٽ،
ڪمزور ماڻهو توهان ڪيئن ملهه وڙهي سگهندس‘،
ڳالهائيندي ڳالهائيندي مان ۽ پر جي آيم. پر يڪدم پنهنجو
پاڻ سڙي ورتو. مون هنکي راهي ڪيو ۽ اسين اوڏي ۽
مهل ٿي وڏي اسپتال روانا ٿياسين. هڪڙو ڊاڪٽر منهنجو
ست هو تنهن زهري ۽ کي چڱي طرح تپاسيو ۽ ڇيائين،
مري ويو آهي. هينئر جو هينئر آپريشن ڪري ٻار
هوندو نه ته مريض تي زهر چڙهي ويندو. هڪڙي ٻي
ڳالهه ۽ مان اوهانکي ٻڌائي ٿو ڇڏيان، جي مريض ۽
۽ داني ۽ بي به اثر پيو ته ٻچي داني به ڪيڏي هوندي ۽

ٻوڙ مريض کي ڪڏهن اولاد نه ٿيندو.
 ”مونکي ٻار جي ضرورت نه آهي، مونکي پنهنجي زال
 جي زندگي جي ضرورت آهي.“

زهريءَ کي اوڏيءَ مهل ٿي آپريشن ٿيڻ لڳو. ٻه ڇاپو
 ويو. هوڏاڏي هراسيل هئي. ائين ٿي ڊنل اکهن سان
 مونڏانهن ڏٺائين ڇن کيس ڪوس گهر. وٺيو ٿي ويا.
 آپريشن ٿيڻ جو دروازو بند ٿيو ۽ مان وارنڊي ۾ گهمڻ
 لڳس. عجيب خيال دماغ. ٻوڙڻ لڳا. مغز ڦرڻ. چنگهون
 ڏڪڻ لڳيون. ساري بت مان ساهه ڇڏائڻ لڳو ۽ مان ائيني
 ورائندي. پٽ کي ٿيڪ ڏيئي ويهي رهيس. اکين اڳيان
 اوندو ڦهلجڻ لڳي ۽ ٻوڙ روج رڙو. گهريل سڙيل ماس جي
 ڌپ-اڀڙڪا ڏيندڙ جيترو جا ڪندو رت. چٽني طرفن کان
 بي ڪفن مڙدن جو ناچ. هنبوڇيون ۽ آدم ٻوڙ آدم ٻوڙ جا
 آواز. چرڪي اک پٽيم ته سامهون نرس بيٺي هئي.
 ”مبارڪ هجيو، آپريشن ڪامياب ٿي آهي.“

ايتري. زهريءَ کي آپريشن ٿيڻ مان استريچر ٽسي
 ٻاهر ڪڍائي آيا. سندس اکيون مڙدن جيان اڌ پٽيل. اڌ ٻوٽيل،
 ڪنڌ هڪ طرف لڙيل. بدن بي ستو هو.

زهري پلنگ تي بيهوش پئي هئي. مان سگريٽ جا
 سونا هٿي بيچينيءَ سان ڪمري ۾ هيڏانهن هوڏانهن گهمي
 رهيو هوس. زهريءَ جي آپريشن ڪامياب ٿي هئي. هن جو
 مثل ٻار. بچي داني آپريشن ڪري ڪي ڇڏي هئائون. هاڻي

هو ڪڏهن به ماءُ بڻجي نه سگهندي. هاڻي جڏهن هو ۽ اڪيون ڪوليندي ۽ پنهنجي ٻار جو پهچندي تڏهن مان کيس ڪهڙو جواب ڏيندس. کيس ڪيئن ٻڌائيندس ته سندس ٻار جنهن لاءِ هن سجاڳي ۽ جي سڀن جا هزارين جهان جوڙيا آهن ۽ اڄ کان اڳ ئي مري ويو. ڪنهن ماما ماريل ماءُ کي سندس ٻار جي موت جي خبر ٻڌائڻ ڪيتري نه جگر ڌاريندڙ ڳالهه آهي.

آخر اها گهڙي اچي وئي جنهن کان مان ٻڃي رهيو هوس. زهري ۽ اڪيون پٽيون ۽ خشڪ چپن تي زبان ڦيريندي چيائين.

”ٻائي... ٻائي.“

مون هنکي ڪلوڪوس پياريو ۽ هو بلڪل هوش ۾ اچي وئي. ڪوليندڙ نظرن سان هيڏانهن هوڏانهن نهاريندي پڇيائين، ”منهنجو ٻار ڪٿي آهي.“

”ٻار کي ڊاڪٽر کڻي ويو آهي.“

”ڇو کڻي ويو آهي. ڪيڏانهن کڻي ويو آهي.“

”ٻار ڏاڍو ڪمزور هو. ساه به کڻي نٿي سگهيو. هنکي

آڪسيجن ڏيڻ لاءِ کڻي ويا آهن.“

”تون ڪوڙو آهين. ڪوڙو تو ڳالهين. تنهنجون اڪيون

ٻڌائڻ ٿيون ته تون ڪوڙو تو ڳالهين. ٻڌاءِ منهنجو ٻار ڪٿي

آهي. ڪيڏانهن ڪيو اٿو“ منهنجي ٻار کي. اڙي مان هنجي

ماءُ آهيان. گهٽ ۽ گهٽ مونکي هنجي صورت ته ڏيکاربو.

آئوس ته هڪڙو دفعو پنهنجي ٽچ ته پيارياس. تون نٿو

ساس پتیندا آهن.

صحافي هوئل ڇڏي پنهنجي بنگلي ۾ وڃي رهيو آهي،
هنجي ڪمري ۾ هڪڙو سادو گهوناڻو اچي رهيو آهي. هر
روز آرام ڪري ٿي ويهي دور افق ڏانهن نهاريندڙ سلهم
جو فوھوان مريض ڪڏهن جو هيءَ دردن سان ڀريل ڌرتي
ڇڏي افق جي ھر ڀار ٻهجي چڪو آهي. هڪ ڏينهن اوچتو
هنجي حالت خراب ٿي وئي. جڏهن کيس گهٽ ڪٿائي ٿي
ويا تڏهن رستي ۾ ئي دم ٽڪري ويس. هنجي ڪمري ۾
هڪڙو وڏو دولت مند نوجوان ڪاليجي شاگرد اچي رهيو
آهي، جيڪو سارو ڏينهن هروڀرو به پيو تهڪ ڏيندو آهي.
انهن پراڻن مسافرن کي هينئر ڪير به باد نه ڪندو
آهي. ڪنهنجي به هانءَ ۾ هنن جي ڪميءَ جو ڪنڊو نه
ڇيندو آهي، هرڪو پنهنجو پاڻ ۾ گم آهي. پنهنجي ئي
مسرتن جي تلاش ۾ حيران ۽ سرگردان.

سان ۽ زهري ان ساڳئي ۶۶ نمبر ڪمري ۾ رهندا
آهيون. زندگي اسان کان سڀا ۽ سڪ کسي، اسانکي نٿاڙي،
چڀيائي، گهائي ۽ ڦٽي اڳتي وڌي وئي آهي ۽ اسين ٻئي
پنهنجي پنهنجي رت ۾ لڄي، ڦٽڪي ۽ ٽڙپي رهيا آهيون.
زهريءَ اڃان تائين ان حقيقت کي قبول نه ڪيو آهي ته
سندس ٻار مري ويو آهي. شايد اهوئي سبب آهي جو سندس
ساري - منهن ۽ جوين ڪومائڻجي ويو آهي. سندس گلاب
جي گلر ۽ رنگ ڪارائڻجي ويو آهي ۽ سندن وڏن، سياه،
سهن اکڙين ۾ سندس اڻ پورن خوابن جي ڌوڙ اڏامندي

آهي. اسين ٻئي هڪ ٻئي جي ويجهو هوندي به هڪ ٻئي کان دور آهيون. ٻئي اڪيلا، ويڪڙا، ڦٽيل ۽ گهاٽل! هو سارو ڏينهن پنهنجي ٻارڙي کي ياد ڪندي آهي. هر وقت ڪافور جي گڏي کي هنج ۾ لپٽائي لوريون ڏيندي آهي يا پينگهي ۾ سمهاري لوڏا ڏيندي آهي. هنکي ائين ڪندو ڏسي سان روئي ويهندو آهيان. هنجي ويجهو وهي سندس ائين ۾ منجهيل وارن ۾ آگرسون ڦيري پيار ڪندو آهيان ۾ هو پنهنجون اداس، ويران ۽ خالي خالي اکيون کڻي مونڏانهن ائين نهاريندي آهي جن مونکي سڃاڻي ٿي نه. جن سان ڪو اجنبِي، اوڀرو ۽ پراڻو آهيان. سان هنکي پاڻ ڏانهن ائين اوڀرن اکين سان نهاريندو ڏسي سوچيندو آهيان ته ڇا هي اها ساڳي زهري آهي، جنهن جون اکيون وڌيون، سهڻيون، چيرويون ۽ ڪهنڙ ڪتاريون هيون ۽ جن مونکي ڪٿو هو. جنهن سان گڏ مون خوابن جو جهان ۽ محبت جي ڪائنات جوڙي هئي. جنهن سان مان رات جي اونداهي ۾، ستارن جي روشني ۾ ويهي روح ريهان ڪندو هوس ۾ اسانجو پيار لفظن جي صورت ۾ ٽپو ٽپو ٿي هڪ ٻئي جي هانءَ جي ٿانءَ ۾ ٽمندو هو. ڪيڏانهن ويا آهي ڏينهن، ڪيڏانهن وئي اها زهري ۽ ڪنهن اسانجي هانءَ جا ٿانوَ پڇي پورا ڪيا.

ڪڏهن ڪڏهن هو مونکي سڃاڻندي آهي. منهنجي هنج ۾ مٿو رکي پنهنجي ٻارڙي کي ياد ڪري، اوچنگارون ڏيئي ريندي آهي. جڏهن روئي روئي ساڻي ٿي هوندي آهي

تڏهن دور آفتق ڏانهن نھاري ان گھڙي جا خواب ڏسندي
 آھي، جڏھن ھنکي وري ھيٺ ٿيندو. وار وري ساري
 ڪائنات ويڙھجي سيڙھجي سندس ڪڪ ۽ اھي آرامي
 ٿيندي ۽ نئين سر تخليق ٿيڻ لاءِ آرس پڇندي. جڏھن زندگي
 جي ازلي لڪندي جي تڪميل ٿيندي ۽ اسانجا روح بدن
 جا بار لاهي، ھلڪا ٿي عرش تي اڏامندا، جڏھن عرش جي
 ايوانن کي چراغان ڪيو ويندو ۽ حورون اسانجي ٻارڙي
 کي ستارن جڙيل ھندوري ۽ لوڏا ڏيئي لوريون ڏيندھون.
 مان ھن جون ڳالھيون ٻڌي رڻن لڳندو آھيان. مان ھنکي
 ڪيئن سمجھايان تہ ھنجو اھو خواب ڪڏھن بہ پورو نہ
 ٿيندو. اھا گھڙي ڪڏھن بہ سندس زندگي ۽ نہ ايندي ۽
 ھو ڪڏھن بہ ماءُ بڻجي نہ سگھندي.

شڪست جو آواز

سان ۽ زيبو چپ چاپ هلي رهيا هئاسين. ساري دنيا کان بي خبر ۽ پنهنجي پنهنجي دنيا ۾ گم. اڃ اسان الائي ڪيترن سالن کانپوءِ مليا هئاسين. ان عرصي ۾ هوءَ ڪيتري نه بدلجي وئي هئي. هنجاءُ ڪڪرن جهڙا ڪارا وار، جيڪي ساري وجود تي وڄائجي ميگهه ملهار لائي ڏيندا هئا، اڌ کان وڌيڪ اڇا ٿي ويا هئا، ڪنول جهڙو چهرو ڪومائجي ويو هو، سندس چليل گهڙيل بدن بي ڊولو ٿي ويو هو. اسانکي هڪ ٻئي سان گهڻو ڪجهه ڳالهائڻو هو، ڏک سور سلڻا هئا، اندر اورڻو هو. پر اسين ماٺ هئاسين. وڇوڙي جي انهن سالن ۾ ڪيترن چهرن جا چنڊ ويسر ۽ آلهي ويا هئا. ڪيترن يادن جي ريڪائڻن کي وقت جي دڙ لٽي ڇڏيو هو. ڪيترا ڦٽ ڪڙيون ٻڏي ويا هئا ۽ ڪيترا نواز ڦٽ ڦٽي پيا هئا. اڄ هيترن سالن کانپوءِ مليا هئاسين ته چهرن جا ڪيئي چنڊ طلوع ٿي ويا هئا جنجي سوگوار سهائي ۽ اسين ٻئي پنهنجي پنهنجي هينڙي تي چٽيل يادن جي هڪ هڪ ريڪا کي چنڊي ڦوڪي، وقت جي دڙ کان صاف ڪري رهيا هئاسين. جيئن ڪو مسافر ڪيترن سالن جي سفر کانپوءِ پنهنجي اڪيلي ۽ ويران گهر ۾ موٽي ايندو آهي ۽ هڪ هڪ شيءِ کي چنڊي ڦوڪي صاف ڪندو آهي. مونکي چٽيءَ طرح باد آهستي جڏهن مان زيبو ۽ سان

بهريون دفعو مليو هوس تڏهن هوءَ پنجنهين چٽيهن ورهن
 جي ٻڪري عورت هئي. پر سندس سونهن ۽ جواني اهڙي ته
 پرهور هئي جو ٽين نڪورن چوڪرين جي جواني به سندس
 جوڀن آڏو ڪومانجي ويندي هئي. جهڙي حسين هئي تهڙو
 ئي مٿڙو آواز هيس ڳائيندي هئي ته ائين محسوس ٿيندو هو
 جڻ پيچ پني ۽ ويل هانءَ تي ماڪ وسي رهي آهي ۽ هيٺڙو
 ڪنول گل جيان ٿڙي پيو آهي. سندس سونهن ۽ آواز جي
 منڊ مون جهڙن ڪيترن ئي ڪم نام نوجوانن، وڏن وڏن اميرن
 ۽ آفيسرن کي منڊي ڇڏيو هو. ڪنهن ثقافتي محفل ۾ ڳائڻ
 ويندي هئي ته سندس جهلڪ ڏسڻ لاءِ ماڻهن جا ڳاٽ ٿي
 ويندا هئا. کيس سونهن، جواني دولت ۽ شهرت ايترو ته
 مغرور بڻائي ڇڏيو هو جو ڪنهن سان سٺين منهن ڳالهائيندي
 ئي ڪانه هئي. باقي جيڪڏهن ڪنهن ۽ ڪو ڪم هوندو
 هوس ته ٻڪرم دوست بڻجي ويندي هئي. پوءِ ڪم لٿو،
 ڪا ڳر ٿاڻو. هنکي پنهنجي هڪڙي هڪڙي پرستار جي
 سپاءَ ۽ پنهنجي هڪ هڪ ماڻي جي ملهه جي خبر هئي. کيس
 خبر هئي ته سندس پيشاني ۽ ٻيل گهنج ڪهڙي پرستار جي
 هانءَ ۾ خنجر بڻجي ڪپندو ۽ سندس چيڙن تي مڙيل اڻ لکي
 مرڪ ڪهڙي پرستار جي هستي ۽ تي وڃ بڻجي ڪرندي.
 ڪنهنکي بي رخي ۽ ڪنهنکي ماڻي سان مارجي. لالچي
 به ڏاڍي هئي. ڪنهن ثقافتي محفل ۾ ڳائڻ لاءِ چئبو هوس
 ته ڪڏهن چيڙن تي مرڪ آئي، ڪڏهن پيشانيءَ ۾ گهنج
 وجهي، سڀ ميلا هلائي، پئسن جي گهر ڪندي هئي. جيترا

پنسا گهرندي هئي انهن کان مجال آهي جو ٽڪو به گهٽ وٺي. هن پنهنجي شهرت سان فائدو وٺڻ لاءِ انشورنس جو ڪم به شروع ڪيو هو. پنهنجن پرستارن کي ماڻن سان مات ڪري، ڪن انشور ڪندي هئي. هنجي هر عمل ۾ ڪوڙ ۽ ڏيکاءُ هو. سندس سڀني ۾، محبت ۽ ڌڙڪندڙ ڌڪ ۾ تڙپندڙ دل جي بدران برف جي سر رکيل هئي جنهن کي هملردي رحم ۽ محبت جي گرمي ڪڏهن به پگهارائي نٿي سگهي. هنجي باري ۾ ٻيون به ڪيتريون ئي خراب ڳالهيون هليل هيون.

مان هنجي سونهن جو سوداڻي هوس ۽ سندس رنيءَ جي رهڻ لاءِ به مانڊو رهندو هوس. پر مونکي هنجي خودغرض ۽ لالچي سپاءَ کان نفرت هئي. هنجي غير موجودگيءَ ۾ سندس لالچي سپاءَ کي باد ڪندو هوس ته دل نفرت سان پرڄي ويندي هير پر جڏهن سندس جهلڪ ڏسندو هوس ته ساري نفرت مٿي جيان پگهري ويندي هئي. ٻين پرستارن جي پيٽ ۾ هوءُ مون سان مڙهي چڱو ورتاءُ ڪندي هئي. ۽ مون جهڙي معمولي ماڻهوءَ لاءِ اهائي وڏي ڳالهه هئي ته جنهن عورت سان به اکر ڳالهائڻ لاءِ وڏا وڏا ماڻهو مرندا هئا، سا منهنجي دوست هئي ۽ مون سان عزت ڀريو ورتاءُ ڪندي هئي.

منهنجي ۽ زيبوءَ جي واقفيت ته گهڻي وقت کان هئي پر اسانجي دوستي پوءِ ئي هئي. تن ڏينهن ۾ مان هڪڙي اخبار ۾ ڪم ڪندو هوس. الائي مونکي هنجي شهرت ۽ ڪاميابيءَ

سان ساڙ ٿيو هو يا الائي مون هنڪي پنهنجي اهميت ٿي
مچائڻ چاهي جو مون اخبار ۾ هنجي خلاف مضمون لکڻ
شروع ڪري ڏنا. هڪ دفعي ته سندس آواز کي ڦاٿل دهل
سان به تشبيه ڏنم. سندس اچارن جي غلطي کي ظاهر ڪيم
۽ لکيم ته هي ۽ اسانجي منڙي ٻوليءَ سان ظلم ڪري
رهي آهي. ٻه چار ڏينهن گذريا. هڪڙي ڏينهن اخبار جي
آفيس ۾ ويٺو هوس ته اوچتو زيبو اندر گهڙي آئي. اچڻ سان
چيائين، ”فلم تي هلندؤ.“

مان هنڪي پنهنجي آفيس ۾ ڏسي حواس باخته ٿي ويو
هوس. يڪدم کڻي هاڪار ڪيم.
”نه پوءِ هلو.“

آفيس کان ٻاهر نڪتاسين ته ٿانگي ۾ سندس ٻه ساهيڙيون
به ويٺيون هيون. مان ٿانگي تي اڳيان ٿي وينس ۽ اسين
سٺيما هال ڏانهن روانا ٿياسين. سندس ساهيڙيون به چڱيون
سهڻيون هيون، پرسندن سونهن زيبو ۽ جي سامهون ڪومائجي
وئي هئي. هن الائي ڇو منهنجو هنن سان تعارف نه ڪرايو.
اها اسانجي دوستيءَ ڏانهن پهرين وڪ هئي.

ٻئي ڏينهن هن مونکي چانهن جي دعوت ڏني. ان ڏينهن
مون هنکان انٽرويو به ورتو. انٽرويو وٺندي مون هنکان
سندس شاديءَ بابت پڇيو ته کلي ويني ۽ چيائين، ”مون ته
شادي ڪري ڇڏي.“

”ڪنهن سان؟“

”پنهنجي فن سان.“

مون هنجو انٽرويو ڏاڍي شان سان اخبار ۾ شايع ڪيو. ڪجهه ڏينهن اڳ ان ساڳي اخبار ۾ مون هنجي گلا لکي هئي ۽ هينئر ان ساڳي اخبار ۾ مون سندس تعريف ۾ پورا به صفا ڀريا هئا. ان ڏينهن کانپوءِ هو منهنجو ڏاڍو خيال ڪندي هئي ۽ پوءِ آهسته آهسته اسين ٻئي دوست ٿي ويا هئاسين.

هڪ دفعي هو مون وٽ آئي هئي ۽ چيو هئائين، ”معذور ٻارن جي پلائيءَ لاءِ هڪ ادارو کليو آهي. مونکي انجو اعزازي سيڪريٽري چونڊيو اٿن. مان چاهيان ٿي ته اهو ادارو وڌي ۽ معذور ٻارن کي زندگيءَ جون اهي سموريون نعمتون ڏي جنڪان هو محروم آهن. اهو تڏهن ٿي سگهي ٿو جڏهن اداري وٽ پئسا هجن، ان لاءِ مون هڪ رٿي آهي ته هڪڙو وڏو ثقافتي ميلو ڪرايان. ساري ملڪ جا مشهور فنڪار سڏايان. سڀئي فنڪار گڏجي ٽڪيٽون وڪڻن ۽ مفت ۾ ڪم ڪن. ٽڪيٽن جي وڪري مان جيڪي به پئسا ٿين سي ان اداري کي ڏنا وڃن. تون ان سلسلي ۾ منهنجي مدد ڪندين ني.“

مونکي خبر هئي ته اهو سڀ ڪجهه هوءِ سستي شهرت حاصل ڪرڻ لاءِ ڪري رهي هئي پر ته به ٻئي ڏينهن اخبار ۾ هنجي باري ۾ مضمون لکيم ته عظيم فنڪار زيبو انسان پرستي جي عظيم جذبي ۾ ايتري نه رچيل آهي جو....

زيبوءَ ساري ملڪ جا وڏا وڏا فنڪار گڏ ڪيا. سڀني

ڏجي ٽڪيٽون وڪيون. شو جي ڏينهن تي هزارين ماڻهو
جي سهڙيا. شوشروع ٿيو. سڀني فنڪارن پنهنجو فن ڏيکاريو.
بنثر زيبو جو وارو هو. هو ساڙيءَ جا پلو سنڀاليندي،
بل جيان ٽلندي، استيج تي اچي ويئي. ۽ جيئن نه ڪو
تح، فتح جي گهمند وڃان، مفتوح لشڪر جو جائزو وٺندو
بي تيم هو به هال ۾ ويٺل ماڻهن جو جائزو وٺڻ لڳي.
نري سازن ساه کنين. هن نڙي صاف ڪئي ۽ آلاپ
ائين، ڄڻ بڙچي هوا ۾ لهرائي ۽ ڪائنات جي سڀني ۾
جي ڪٿي. هنجو راڳ ٻڌي ائين ئي محسوس ٿيو ڄڻ سندس
ج راڳ جو ويڙهاڪ وٺي، رڻندو رڙندو، صدين جا سور
پندو، عرش ڏانهن اڏامندو ٿي ويو. عرش ٿي اونايو،
ڪائنات تي ڪوڪاريو ۽ زيبو ٿي ڳايو.

سي ئي جوين ڏينهن جڏهن سڄي سفر هليا.
ساري خدائي سندس راڳ جي مند ۾ منڊجي وئي هئي.
ال ۾ ويٺل ماڻهو جهڙا پند پهن. هن راڳ ختم ڪيو.
هو تڙيون وڃائي رڙيون ڪري کيس وري ڳائڻ لاءِ
ڀڻ لڳا پر هو ساڙيءَ جا پلو سنڀاليندي استيج تان
ي آئي.

رات جو دير سان محفل ختم ٿي. جڏهن هو موٽڻ لڳو
هن چيائين. ”هل مونکي گهر ڇڏي اچ.“ سندس گهر وٽ
ناسين ته چيائين، ”جي جلدِي گهر وڃڻو نه هجيئي ته به چار
ت ويهي ڳالهيون ڪريون.“
”نه جلدِي ته گهر وڃڻو ڪونه اٿم.“

ڪار نان لهي هن گهٽتي وڃائي، هڪڙي ڪرڙوڊ عورت اچي در کوليو، هو ڏيک ويڪ مان نوڪريائي ٿي لڳي. زيڊو پڇيس، ”بيبي سمهي پئي آهي ڪن جاگي ٿي.“ ”اڃا ته جاگي پئي. کاڌو پيتو به ڪجهه ڪونه اٿين.“ اها بيبي ڪير هئي؟ منهنجي ذهن ۾ سوال ڪر ڪيون ۽ ڪئين شڪ جاگي پيا. اندر هلياسين ته مان وراڻدي ۽ هٿڪي بهي رهيس. زيڊو چيو، ”اندر اچ ته پنهنجي بيبي سان ملايان.“

اندر ڪمري ۾ پريان پلنگ تي سورهن سترهن ورهن جي هڪڙي جمان چوڪري لپٽيل هئي. هو بهو زيڊو جهڙي، ساڳيا ڪڪرن جهڙا ڪارا وار. ڪاريون ڪچايوز اڪڙيون ۽ ٿڙيل ڪنول جهڙو مڪڙو. زيڊو کي ڏسي هن اٿڻ جي ڪوشش ڪئي پر اتي نه سگهي. (هنجي هڪڙي جنگه ۾ ٻانهن اڌ رنگ جي ماريل هئي) هنجي ڪارڊ ڪجلن اڪڙين ۾ ڪاوڙ ۽ ڪروڌ پريل هو. زيڊو هنجي ويجهو وئي ته هن ست ڏيئي زيڊو جي وارن کان جهليو ۽ چچريل ٿيل ۽ سمجهه ۾ نه ايندڙ لفظن ۾ ڪجهه چوڻ لڳي (هنجي زبان به اڌ رنگ جي ماريل هئي). هن زيڊو کي وارڊ کان جهلي پاڻ ڏانهن ڇڪيو ۽ ڪلهي ۾ کڻي چڪو وڌائينس زيڊو کان هلڪي چيٽ نڪري وئي. زيڊو جي چهر ۾ تي ڪاوڙ ۽ دهشت جي بدران ٻاجه ٿي به به ڪئي. هر سچ ۾ ٻڌل آواز ۾ چيو، ”بس توبه ڪير. اڳتي نه ويندس الا مارين ٿي.“

زيبو ۽ ٻانهن ورائي هنڪي گرائڙي پاتي ۽ سندس پيشاني تي چمي ڏنائين. زيبو ۽ جي پيار سان هو ۽ جهري پئي ۽ چنگارون ڏيئي روئڻ لڳي. مان بي ستو بي نور رهيس. منهنجي آهي ۽ ڪجهه چڻ ڪو پوائتو خواب هو. زيبو ۽ نوڪريائي ۽ ئي سڏ ڪيو ۽ چيائينس، ”مهان کي ڊرائينگ روم ۾ وٺي چي ويهار. چانهن ٺاه ۽ پيبي جي ماني به کڻي آه.“

مان ڊرائينگ روم ۾ اچي ويٺس. سگريٽ مان سگريٽ ي دڪايم ۽ اکين اڳيان توري دير اڳ وارو ڏيک ٿي ريو. چڱي دير گذري ته زيبو ڪمري ۾ داخل ٿي ۽ صوفي ي ويهندي چيائين، ”منهنجي پيبي ڏنڻي. صفا مون جهڙي هي نهي. آهي ته منهنجي پيڻ ۾ مان کيس پنهنجي ڌيءَ سمجهندي آهيان. هنجو به مون سان ڏاڍو پيار آهي. مون کان سواءِ نه کائيندي آهي نه پيئندي آهي. دير سان گهر ايندي هيان ته ڪاوڙي آهي ۽ ڪاوڙ ۾ وار پٽيندي ۽ ڇڪائيندي آهي.“

نوڪريائي چانهه کڻي آئي ۽ هو ۽ چانهه ٺاهڻ لڳي. مان اٺ ڪري ويٺو رهيس. سمجهه ۾ نٿي آيم ته هن سان ڇا ٻالهايان. ڪيئن سندس پيبيءَ لاءِ همدردي ڏيکاريان. آخر چيو مانس، ”پيبي ڄاڻي ڇم کان ائين آهي يا پوءِ بيمار ٿي ٿي هئي.“

منهنجو سوال ٻڌي هو ۽ اداس ٿي وئي. ڏکويل آواز ۾ چيائين، ”ڄاڻي ته ڏاڍي سهڻي ۽ تندرست هئي پر پوءِ کيس رنگ ٿي پيو.“

هن چانه جو ڪپ مونکي ڏنو. ڪري ۾ سانه
چانهجي وئي.“

”مان ڪنهن معذور ٻار کي ڏسندي آهيان ته هن ۾
مونکي پنهنجا ۽ پنهنجي بيبي جا ڏک ڏولاوا ڏسڻ ۾ ايند
آهن. ڪهڙي خبر ته ان معذور ٻار جي ۾ ڪا پيمڻ هجي
جنهن مون جيان پنهنجي ساري حياتي ان معذور ٻار لا
قربان ڪري ڇڏي هجي.“

هوءَ مات ٿي وئي ۽ اڪيون ڇت ۾ کپائي ڇڏيائين.
”بيبيءَ جي اڌ رنگ منهنجي ساري حياتيءَ کي ا
رنگ ڏيئي ڇڏيو. الائي ڇا بڻجڻ ٿي چاهيم ۽ الائي ڇ
بڻجي پيس. مون زندگيءَ کان ڇا گهريو ۽ ڇا پلٽ پاتم
مون ڪڏهين سوچيو به نه هو ته مان ڪا پيشه ور ڳاڻڻ
ٿيس. منهنجي ذات ويڪاڙ مال ٿيندي. مان هزارين ماڻهن
جون دليون وندرائيندي آهيان، سندن ڏک ڏولاوا ڳائيندو
آهيان. ماڻهو مونکي اکين ۾ جاء ڏيندا آهن. پر تون هن
جون دليون ڦولي ڏس. سندن دلين ۾ مون لاءِ ڪا عزت
ڪانهي.“

هوءَ وري مات ٿي وئي ۽ پوءِ پنهنجي روح جا سپهر
روشن دان ڪولي ڇڏيائين، پنهنجي سموري زندگيءَ کي
منهنجي آڏو وڇائي ڇڏيائين.

زيبوءَ جي زندگيءَ جي ڪهاڻيءَ جو آغاز تڏهين کان
ٿو ٿئي جڏهن نثار سان هنجو، ڳو ٿيو هو. نثار هر ويرو ڪ

خاص سهڻو ڪونه هو پر سندس بيهڪ ۽ روش ڏاڍا وڻندڙ ۽ سڀاڻا هئا. سندس خيال ۽ نوجوانن کان مڙهي ڪجهه نرالا هئا. عورت جي آزادي، ڏتڙيل انسانن سان همدردي، آرٽ ۽ فن تي ڏاڍا بحث ڪندو هو. شاعر به هو (زيبوءَ مونکي هنجڻا ۾ چار شعر ٻڌايا هئا. مونکي اهي شعر ڏاڍا رواجي، سستي جذبات پرستي ۽ اجائي نعره بازي سان ڀريل نظر آيا هئا) ڪڏهن سندس شعر جذبن کي ڪتڪتايون ڪندا هئا ته ڪڏهن بغاوت جي باه سان لهسائي ڇڏيندا هئا. چوندو هو: اهي ڏينهن ضرور ايندا جڏهن دڪايل ڌرتيءَ تي ماڻهوءَ ٻوڙ مينهن وسندا، ٺار ٿيندا، نفرت جا سلا سڙي ويندا ۽ ڪو ڪنهنکي ڪونه ڌڪاريندو. زيبوءَ کي هو ڪنهن روماني ناول جو هيرو لڳندو هو، جيڪو ناول جي دنيا مان نڪري هن جيئري جا ڳندي دنيا ۾ آيو هو ۽ هنجي سامهون ويهي ننڍا ڪڙيون ڳالهون ڪري رهيو هو. زيبوءَ جي عمر تڏهن پندرهن سورهن سال هئي. ان عمر ۾ ته هونئن ئي ماڻهوءَ کي روماني ناول وڻندا آهن ۽ نثار ته ڪنهن روماني ناول جو جيئرو جا ڳندو هيرو هو. نثار زيبوءَ جي ساهيڙيءَ جو ڀاءُ هو. زيبوءَ جڏهن مئٽرڪ پاس ڪئي هئي ۽ هڪڙي پرائمري اسڪول ۾ ماستريائي ٿي هئي تڏهن سڪينه سندس ساهيڙي ٿي هئي. سڪينه هنکي ڏاڍو پائيندي هئي. هڪڙي ڏينهن اسڪول ۾ ڪوڏڻ ملهائيو ويو هو. ان ڏن تي زيبوءَ هڪڙو گيت ڳاتو هو. واه واه ٿي وئي هئي. سڪينه ته کيس پاڪر پائي چيو هو، ”زيبو، جي مان مڙد

هجان ها ته مري به توسان شادي ڪريان ها.“
سڪينه سارو ڏينهن هن سان پنهنجي پاڻ جون تعريفون
ڪندي هئي. ”مهڙو آهي، نثار جهڙو پاڻ ته ورلي ڪنهن
پيش ڪي ملندو.“

هنجي دل ۾ به نثار کي ڏسڻ جو شوق حاڪيو هو ۽
هڪڙي ڏينهن سڪينه جي گهر ۾ هن نثار کي ڏٺو هو. نثار
هنڪي چڱو لڳو هو پر سندس ڳالهائون کيس ڏاڍيون وڻيون
هيون. هو به نثار کي ڏاڍي وڻي هئي. ان ڏينهن کانپوءِ نثار
پيش ڪي ٽپائي ڪنيون ته ڪيئن به ڪري زيبو سان شادي
ڪراه. آخر سڪينه زيبو لاءِ مٽي کڻي آئي. پئي هيٺاهين
وچولي طبقي جا هئا، ٻنهي گهرائن جو رتبو، اخلاقي قدر
هڪ جهڙا هئا، چوڪرو پڙهيل ۽ سٽريل هو. زيبو جي
پيءُ ماءُ بڪدم کڻي ها ڪئي ۽ اک چنپ ۽ ٻنهي جو
سگهو ٿي ويو. هاڻي زيبو سارو ڏينهن نثار جون ڳالهائون پئي
ڳائيندي هئي ۽ انهن ڏينهن جا خواب ڏسندي هئي جڏهن
هنجي شادي ٿيندي، جڏهن ساري ڪائنات سندس سهاڳ
جي سڳند ۽ رچي ويندي، جڏهن سندس ڪنوار پڻو شفق
جي رنگن جيان ڦٽي، ٽڙي، ڪڙي بيهندو. پر اوچتو سندس
خواب اچي پٽ پيا. پٽس کي گهڻي وقت کان دل جي بيماري
هئي سو هڪڙي ڏينهن ويٺي ويندي کڻي اڪيون ٻوڏيائين.
پيءُ جي مرڻ جو هنڪي يقين ٿي نه ٿي آيو. پر پوءِ جڏهن
پٽس جي پمشن بند ٿي وئي ۽ ساري گهر جو بوجھ هنجي
ڪاهن تي اچي ڪريو تڏهن هن اڪيون پٽيون. پهرين پٽس

جي پيشن ۽ سندس پگهار سان گهر پيو هلندو هو. هينئر
هنجي پگهار مان ئي ساري گهر جي پورٽ ٿيڻي هئي. هنڪي
پنهنجي پوڙهي پيءُ، اڌ رنگ جي ماريل پيڻ ۽ ننڍڙي ڀاءُ
جو سهارو ٿيڻو هو. زيبو ۽ کان وڏو ڀاءُ به هو پر نه هجڻ جي
برابر. ننڍي پڻ ۽ بري سنگت ۽ قاسي اهڙو ته ڪري پيو هو
جو پئس ڪيس گهران ڪڍي ڇڏيو هو. ڪڏهين ڪڏهين پيءُ
جي غير موجودگيءَ ۾ گهر ۾ ايندو هو ۽ ماءُ کي منهن ڏيکاري،
ڪونه ڪو بهانو بڻائي، پئسا وٺي هليو ويندو هو. پيءُ جي
مرڻ کانپوءِ هو گهر ۾ موٽي آيو ۽ سڀني کي سهارو ڏنائين.
ڪجهه ڏينهن گذريا، هڪڙي ڏينهن زيبو جن ننڊ مان اٿيا
ته هو غائب هو. هنن سمجهيو ته مان اٿي ڪيڏانهن نڪري
ويو آهي ۽ ڄاڻ موٽي آيو. هر پوءِ زيبو جي ماءُ جو پنهنجي
پيتي کولي ته دانهن نڪري ويس. جيڪا ٿوري گهڻي موڙا
ڇوڏي هين ۽ جهڪي ٿورا گهڻا زيبو لاه زيور ٺهرايا
هئا ٿون سي سڀ غائب هئا. مائس ٻئي هٿ سڀني تي هڻي
پارائو ڏيڻ لڳس.

”ابا شل نياڻن جي هچا پوئتي. هٿ ڪڙيون لڳندي،

جبل وڃين.“

الاڻي مائس جي پٽ جو اثر ٿيو يا، الاڻي اتفاق اهڙو ئي
پيو جو ٻئي ڏينهن ئي ٻڌڻ ته هنڪي پوليس جهلي وئي آهي.
هو گهر مان پئسا ۽ زيور ڪڍي سڌو وڃي جوا تي ويٺو ۽ سڀ
ڪجهه هارائي ڇڏيائين. هار جي باهه ۽ کٽ واري کي
ڇانو وهائي ڪڍيائين. مائس جو پٽ جي جهلجڻ جو ٻڌو

تہ چوطاق ٿي اچي فرش تي ڪري. مغز ٿي ڌري پيس. ماءُ کي بيهوش ڏسي بيبي ۽ بابو روئڻ لڳا. زبوءَ وائڙن جيان ڪڏهن بيبي ۽ بابوءَ کي ٿي پرڇاڻو تہ ڪڏهن ماءُ کي ٿي ڏونڌاڙيائين. مائس اهڙي تہ ڪري جو وري نہ آئي. پٽ لاءِ جهري جهري مري وئي. زبوءَ جا تہ هوش ٿي خطا ٿي ويا. ڪن تہ سمجهيو تہ چري ٿي پوندي. پر انسان ڏاڍو نرڇو آهي. آهستي آهستي ڏک سھسايائين. هوش جاءِ ٿيس تہ هن اکيون کڻي پنهنجي چوڌار نھاريو. نيٺ نھار تائين خال ٿي خال ٿي نظر آيس. مائتن مٿن گھڻي ھمدردي ڏيکاري هيس، سڪينہ تہ سڳي ۽ پيڻ کان بہ وڌيڪ سندس ڏک ۽ شريڪ هئي. پر تہ بہ هنکي پنهنجي چوڌاري اونڌاھون خال ٿي ڏسڻ ۽ آيو، جنهنجي اٿاھ اونھاپن ۾ هو ۽ ٿٽل تاري جيان ڪرندي ٿي وئي. آخر هن پنھنجو پاڻ سنڀاليو. پنھنجي ٽڙيل پڪڙيل قوت کي ميڙي گڏ ڪيائين ۽ پنھنجي زندگي ۽ زندگي ۽ جي چوڌاري ڦھليل ڪوربٽڙي واري چار، جنھن ۾ هو ۽ اوچتو اچي ڦاٽي هئي، جي باري ۾ سوچڻ لڳي. ھينئر هنکي پنھنجي اڌ رنگ جي ماريل پيڻ کي پالڻو هو ۽ سندس مفلوج زندگي ۽ جو سھارو ٿيڻو هو. پنھنجي معصوم ڀاءُ کسي اهڙي ۽ ريت پالڻو هو جيئن وڏي ڀاءُ جو سندس زندگي ۽ تي پاڇو بہ نہ پوي. ھنجو نثار سان مڱڻو ٿيل ھو ۽ نيٺ سندن شادي ٿيڻي هئي، جي هن شادي ڪري ڇڏي تہ پوءِ سندس پيڻ ۽ ڀاءُ جو ڇا ٿيندو. ٿي سگھي ٿو تہ شادي ۽ کانپوءِ ھنجو پنھنجو اولاد ٿئي، ۽ هو ۽ انھن معصومن کان منھن موڙي ڇڏي. هو ۽ معمولي ماستريائي هئي. ھنجي پگھار مان ڪيئن

سندن گذارو ٿيندو. هوءَ اسڪول ويندي ته سندس بچي ۾ جي
پر گهور ڪير لهندو. هن هڪڙي هڪڙي ڳالهه تي سوچيو،
۽ زندگي ۾ سان مقابلو ڪرڻ لاءِ تيار ٿي بيٺي.

هنجي اسڪول ۾ هڪڙي ماستريائي هئي. آواز سٺو
هيس، راڳ جي سکيا ورتي هئائين ۽ هينئر ثقافتي محفلن
۾ رڊيو تي ڳائي پئسا ڪمائيندي هئي. هن زيڊو ۽ ڪي به ڇو
هو ”قدرت توکي ههڙو آواز ڏنو آهي، تون ان مان فائدو
ڇو نه ٿي وٺين.“

تڏهن هن پنهنجي ساهيڙي ۾ جي ڳالهه کي ڪل ۾ ٿاري
ڇڏيو هو. پر اڄ هوءَ اتي ۾ سڌو وڃي ساهيڙي ۾ سان ملي
۽ کيس ٻڌايائين ته هوءَ ڳائڻي بڻجڻ ٿي چاهي ۽ ڳائڻي پئسا
ڪمائڻ ٿي چاهي. ان ڏينهن کانپوءِ هن باقاعده راڳ جي
سکيا وٺڻ شروع ڪئي. پهرين ڏينهن ته هنکي طبلي جي
تال، سرن جي هيٺاهين مٿاهين ’استادن‘ جي لباس ۽ سندن
ڳالهين ٻولھين کان وحشت ٿيڻ لڳي. کيس ائين محسوس
ٿيڻ لڳو ڇو هوءَ اسڪول ۾ ٻارڙن کي پڙهائڻ کانپوءِ
گهر موٽندي، وات ڀلجي ان هنڌ اچي نڪتي آهي جتي
هينئر راڳ، شريف گهرن مان تڙجڻ کانپوءِ وڃي پناه
ورتي آهي.

۾ چار ڏينهن گذريا ته هڪڙي ڏينهن سکين سائس ملڻ
آئي. پهرين جيان ڏاڍي سک ۾ پيار سان ملي ۽ پوءِ ڳالهين
مٿان ڳالهه ڪڍيائين ته، ”زيڊو مان ۾ پاءُ نثار راڳ جي
خلاف نه آهيون. پر اسانجي ملڪ ۾ راڳ کي رندين جو

مٽرڪ سمجهو ويندو آهي. ان ڪري پاء نثار تي چيو ته توکي راڳ جي سکيا وٺڻ نه گهرجي. اهو شريف ڇوڪرين جو وڙ نه آهي ته راڳ ڳائينديون وٺن.

سڪم جي ڳالهه ٻڌي هوءَ ملڪ تي وئي. نثار ته انهن ڳالهين کان متاعون هوءَ هن ته اهڙن اخلاقي قدرن کان بغاوت ڪئي هئي. هن لاءِ ته پيشه ور رهندي به مان لائق هئي. هن ته فن کي دنيا جي هر سچائيءَ کان عظيم سچائي ٿي سمجهيو. پر اڄ جڏهن سندس مڱيندي پنهنجي ذات کي جيئن جو وسيلو بڻايو هو، تڏهن سندس سڀ اوچا نظريا اچي پٽ پيا هئا. هو ته عام ماڻهوءَ جي ڏک کي به پنهنجو ڏک سمجهندو هو هينئر هنجي ڏک کي ڇو نه ٿي پنهنجو سمجهيائين.

”مونکي خبر ڪانهي ته راڳ شريف ڇوڪرين جو وڙ آهي يا نه، مونکي صرف اها خبر آهي ته مان جيئن ٿي چاهيان. پنهنجي اڌ رنگ جي ماربل پيڻ ۽ پاء کي جيئرو رکڻ ٿي چاهيان.“

”زيبو. نثار تنهنجو مڱيندو آهي، توکي هنجي پسند ۽ نا پسند جو خيال ڪرڻ گهرجي.“

”جي اها ڳالهه آهي ته پوءِ مونکي اهڙي مڱيندي کان بس پلي آهي.“

”زيبو. هي چاڻي چوڻ. دماغ جاء تي اٿي ڪي نه.“

”منهنجو دماغ جاءِ تي آهي ۽ مان پنهنجي هوش و حواس سان چوان ٿي ته مان ڳاڻي بڻجڻ ٿي چاهيان، ڳاڻي

پنسا ڪمائڻ تي چاهيان. نثار جي پسند ۽ ناپسند نه منهنجي
اڌ رنگ جي ماريل پيش جون گهوڙيون بڻجي سگهي ٿي ۽
نه ئي منهنجي پاءُ جو آئيندو.

”زبجو ايتري جذباتي نه ٿي. اصل ۾ توکي هڪ ٻئي
پٺيان اهڙا ته ڪاپاري ڏڪ لڳا آهن جو تنهنجو هوش جاھ
تي نه آهي. تون پيش ۽ پاءُ لاءِ ايتري ماندي چو ٿي ٿئين.
پاڻ نثار جو ويٺو آهي.“

”نثار پاڻ کي ئي پورو ٻائي نه ٿو سگهي سو هو منهنجي
پيش ۽ پاءُ کي چا پاليندو.“

هنجي وات مان بي خيالي ۽ اهي اکر نڪري ويا هئا.
پوءِ بڪدم هن پڇتايو هو پر هينئر تير ڪمان مان نڪري
چڪو هو ۽ ڪوڙ ڪوڙ ڪندو وڃي سگهين جي سڀني ۾
ڪٿو هو. زبجو جي ڳالهه ٻڌي سگهين ۽ سن ۾ پئجي وئي هئي.
شل نه غريب کي غريبي ۽ جو طعنو ملي. پهرين ته سگهين
واٽون جيان ا ڪيون ڦاڙي هنکي ڏسندي رهي. پوءِ ماڻ
ميٽ ۾ برقعو پائي هلڻ لڳي.

’سگهين‘ زبجو جي روح ريه ڪٿي پر هن چپ پيڪوڙي
پنهنجي روح جي ريه کي اندر ئي اندر گهٽي، هوساڻي ڇڏيو.
سگهين وٺي ته هنجو هان ۽ قسي پيو، اوچنگارون ڏهندي
وڃي پيش ۽ پاءُ کي ڳرائڙي پائي رهي. هو معصومڙا هنجو
سور نه سمجهي، پنهنجي پيش کي روئندو ڏسي، دهلجي، روئڻ
لڳا. ان ڏينهن هو ايتري ته رني جو وري ڪڏهين به سندس
ا ڪيون آليون نه ٿيون. ان ڏينهن هن پنهنجا سمورا لڙڪ

هاري ڇڏيا هئا ۽ وٽس هڪڙي بوند به نه بچي هئي جو بهر
ڪڏهن هاري.

اهڙي ريت هنجو مڱڻو به ٿئي ويو. هن راڳ جي
سکها وٺي محفلن ۾ ڪاٺڻ شروع ڪيو. پهرين دفعو جڏهن
اسٽيج تي ويهي هن ڪاتو، ته هنڪي ائين محسوس ٿيو جن
سندس آواز اگهاڙو ٿي پيو آهي، جن تماڻائن جون اکيون
رڇڇڻ جيان سندس روح ۾ چٽا ڪوڙي چٽوڙي پيون آهن.
هو پنهنجي ست ۽ لڄ جو مرثيو ڪاٺي رهي آهي. پر پوءِ
آهسته آهسته اهو احساس به ختم ٿيندو ويو ۽ هو پنهنجي
پيٽ ۾ پاء سان آرام جي زندگي گذاري رهي هئي ته هڪڙي
ڏينهن وڏو پاڻس اچي نازل ٿيو. سڀني کي سڀني سان لاٿي،
ماءُ کي باد ڪري ڏاڍو رنو ۽ هنن کي آٿت ڏيڻ لڳو. زبوءَ
چيس، ڀاڙو جي پٽن وٺڻ لاءِ هي ايڪٽنگ ڪري رهيو
آهين، ته پوءِ اڃا پوءِ پنهنجو وقت ٿو وڃائين، مان توکي
هڪ ڀاڱي به نه ڏيندس. ڀلائي انهيءَ ۾ ائين ته هينئر جو
هينئر هتان هليو وڃ ۽ اڄ ڪا پوءِ ڪڏهن به هن گهر ۾
پير نه پائجان، نه ته ٿر جي فرياد ڪري جيل ۾ وجهائيندي
سانءُ.

زبوءَ جي ڪالهه ٻڌي هو باه ٿي ويو. مارڻ لاءِ الر به
ڪيائينس. هو به سڀني ٿاڻي بهي رهي. پوءِ ته هو گهڻيون
چاليون چليو، پر جڏهن ڏٺائين ته ڪجهه ڪونه ٿو ڀري.
ڏهن هنڪي ڪاريون ڏيندو هليو ويو ۽ وري گهر ۾ پير نه
پائائين.

وقت گذرندو ويو. زيبو را گپ گپائي پئسا ڪمائيندي رهي. هينئر راگ سندس جيئن جو وسيلو ٿي نه، پر سندس زندگي بلجي ويو. راگ هر هو پنهنجا چئي ڏک، شڪستون ۽ محروميون ڳائيندي هئي، ۽ ماڻهو هنجي ڏکڻ مان پنهنجي ڏکڻ جا پڙلاءُ ٻڌي هنجي تعريف ڪندا هئا. هو ساري ملڪ مشهور ٿي وئي. ۽ ان رات اها مشهور ڳائي زيبو، منهنجي سامهون ويئي هئي ۽ پنهنجي زندگيءَ کي ڪولي منهنجي آڏو وڇايو هئائين.

ان رات کانپوءِ منهنجي ۽ زيبو جي وچ ۾ هڪڙو عجيب رشتو قائم ٿي ويو. اسان ٻئي هڪ ٻئي جي گهڻو ويجهو اچي وياسين. پر اسانجي ويجهڙائي دوستيءَ تائين ٿي محدود هئي. جيتري سان هنجي خود غرض ۽ لالچي سپاءُ کان نفرت ڪندو هوس، هينئر اوتري ئي سندس عزت ڪرڻ لڳس. هڪڙي ڏينهن هو مون سان ملي. ڏاڍي خوش ٿي لڳي. چيائين، ”خبر اٿي اڄ مان ايتري خوش ڇو آهيان. اڄ منهنجي بابوءَ فرسٽ ڪلاس ۾ بي-اي پاس ڪئي آهي. منهنجو خيال آهي ته هنکي وڌيڪ پڙهائڻ لاءِ انگلنڊ موڪليان. تنهنجو هڪڙو خيال آهي.“

”ڏاڍي سٺي ڳالهه آهي.“

”لنڊن مان پڙهي ايندو ته سٺي نوڪري ملندس. عزت سان زندگي گذاريندو. ڪنهن چڱي گهر مان شادي ڪرائيندي مائٽس. جي اتان ئي شادي ڪري آيو ته به ڪا خراب ڳالهه ڪانهي. مان نه چاهيان ٿي ته هو خوش رهي

جواني مائي.

ان ڏينهن کان ئي مان ۽ زيبو بابو جي ڪاغذ پٽ جي تياريءَ ۾ لڳي وياسين. اک چنپ ۾ سڀ تياريون مڪمل ٿي ويون. مون پهرين بابو کي ڪونه ڏٺو هو. انهن ڏينهن ۾ مان هن مان مليس. هو به هوبهو زيبو جهڙو هو. سنهڙو نازڪڙو ۽ شرميلو. سندس ڳالهائڻ ۽ شرمائڻ ۾ نسوانيت هئي. زيبو جي حد کان وڌيڪ عزت ٿي ڪيائين. الاڻي جو مون محسوس ڪيو ته زيبو جي حد کان وڌيڪ پيار هنجي شخصيت کي آسڻ ۽ آسري ڦهائجڻ نه ڏنو هو. جنهن ڏينهن بابو جو جهاز روانو ٿيو هو ان ڏينهن زيبو ڏاڍي خوش هئي. هروڀرو به ٿي مرڪي ۽ ٽهڪڙا ڏنائين. هر جڏهن بابو کانئس موڪلائڻ لڳو ته اداس ٿي وئي ۽ تيستائين جهاز ڏانهن نهاريندي رهي جيستائين جهاز آسمان جي ڦيري وسعتن ۾ گم ٿي ويو.

وقت گذرندو ويو. زيبو راڳ جي راڻي ٿي راڄ ڪندي رهي. (راڳ لاءِ هن نوڪري به ڇڏي ڏني هئي) اڃا تائين راڳ ۽ سندس مٿ ڪونه سلاڻو هو ۽ زيبو پنهنجي ڪمليت جي نشي ۾ سرشار هئي. هر هڪڙي ڏينهن هو اوجھو ان نشي مان چرڪي جا کي پئي ۽ پنهنجي ويريءَ کي دوبرو ڏنائين.

هڪڙي ڏينهن هڪڙي فنڪشن ۾ ڪنهن گرم نام چوڪريءَ راڳ ڳاتو. واہ واہ ٿي وئي. ماڻهن سميتون وڃائي، رڙيون ڪري هنکي وري ڳائڻ لاءِ ٿي چيو. هن

وري وري ٿي ڳاتو ۽ هر دفعي پهريون کان وڌيڪ سٺو ٿي ڳاتاڻين. هنجي آواز ۾ اڀرندڙ سج جي ڪرڻن واري هلاڪي هلاڪي گرمي، تازگي ۽ روشني هئي ۽ هن کانپوءِ جڏهن زيبو ڳاتو نه مونکي محسوس ٿيو ته زيبو جو آواز ٽڪل ٽڪل ۽ لهندڙ سج جي پوئين تڙڪي جهڙو هو. زيبو به ان ڳالهه کي محسوس ڪيو ۽ هو به ان نئين ڳائڻي جي آواز مان وڏون ڪيڏن ۽ هن تي چترن ڪرڻ لڳي. اها هنجي پهرين شڪست هئي.

انهن ئي ڏينهن ۾ منهنجي حالتن اهڙو نه ڦيرو کائو جو اٿي ۽ لتي جون پريشانين وڻ ويڙهي ۽ جيان ويڙهي ويم. اخبار بند ٿي وئي ۽ پڇ ڊڪ ڪري هڪڙي معمولي نوڪري هٿ ڪيم. پر اهڙي هنڌ رکيائون جو حيدرآباد جون هوائون ۽ زيبو سان گهارييل وانڌڪائي ۽ جون گهڙيون وري نصيب نه ٿيم. موڪل تي ايندو هوس ته به سڌو ڳوٺ هليو ويندو هوس. زيبو سان پهرين ته خط و ڪتابت رهي پر پوءِ اها به ختم ٿي وئي. پنڌهن سورهن سال گذري ويا. ان وچ ۾ ٻڌم ته زيبو ڳائڻ ڇڏي ڏنو آهي ۽ هينئر سندس ڀيڻ بيمار ٿي پئجي آهي ۽ هو به سندس علاج ۾ رڌل آهي ۽ ڪراچي ۾ ڪوشه نشيني جي زندگي گذاري رهي آهي جڏهن ڪڏهن سندس ڪو پراڻو ريكارڊ ٻڌندو هيس ته سندس صورت هان به تي تري ايندي هيم.

حالتن وري ڪجهه ڦيرو کائو ۽ سان وري حيدرآباد موٽي آيس. هڪڙي ڏينهن شهر ۾ ڪا معمولي نمائش لڳي

هتي. هڪڙو دوست نمائش ۾ گهلي وئي ويو. چيائين، ”هل ته زندگيءَ جو عبرتناڪ منظر ڏيکارين.“

نمائش هڪڙي معمولي ناٽڪ منڊلي لڳل هئي. تنهن جي ٻاهران چوڪرا چوڪرين وارو لباس پائي، پس منظر ۾ وڃندڙ ريڪارڊ جي ڌن تي چيلهه کي موڙا ڏيئي، هٿرادو چاتين کي لوڙي نچي رهيا هئا. اسان ٽڪينون وٺي اندر وڃي ويٺاسين. اندر رڳو ٿرڊ ڪلاس ماڻهو ويٺا هئا، جن کان نفرت ڪرڻ اسان ڪامورن جو ڌڙ آهي. مونکي انهن سان گڏ ڪرسي تي ويهندي به لهج ٿي آئي، ور ور ڪري ٿي هيڏانهن هوڏانهن نهارين ته ڪٿي ڪو واقف نه ڏسي وٺي. ٿوري دير گذري ته اعلان ٿيو ته هينئر ڊرامو پيش ٿيندو. ڊرامو شروع ٿيو. ڊرامو ته نه هو، ڊرامي ئي نٿولي هئي. ڊرامي جي هر هڪ ڏيک کانپوءِ ڪنهن نچڻيءَ ناچ سان يا ڪنهن گهاٽيءَ راڪب سان ماڻهن جي دل ٽپي وندرائي. نچڻيون پاڻ گهٽ ٿي نچيون ۽ ماڻهن کي وڌيڪ ٽپي نچايائون. اڪيون پڇي، چاتيون چلڪائي، چيلهه کي موڙا ڏيئي، تماڻائن جي جنسي بک کي ٽپي جا گهاٽون، ۽ ماڻهن جي جنسي بک فحش جملن ۽ اشارن ۾ ٽپي ظاهر ٿي. ٽپن يا چوٽين ڏيک کانپوءِ هڪڙي ڪرڙوڊ عورت اسٽيج تي آئي. هنکي ڏسي مونکان دانهن نڪري وئي.

”زيو.....!“

”سڃاڻينس ٿو ني.“ منهنجي دوست پڇيو.

نه مان هن زيبوءَ کي نٿو سڃاڻان. مان ته ان زيبوءَ

کسي سڃاڻا جنهنجي پيشانيءَ ۾ پيل گهنج، خنجر جيان سندس ڀرستارن جي هان ۾ ڳنڍو هو ۽ هنجي ساري منهن ۾ گهنج پيل آهن. جنهنجا ڪڪرن جهڙا ڪارا وار، ساري وجود تي وڇائجي ميگه ملهار لائي ڏيندا هئا ۽ هنجار اڌ کان وڌيڪ اڇا آهن. جنهنجون ڪاريون ڪچليون اڪڙيون سندس مڪڙي تي ائين لڳنديون هيون ڇڻ ته پٺور پٺيلجي سندس چهري کي ڪنول گل سمجهي، واپس وٺڻ لاءِ اچي ويٺا آهن، ۽ هنجون اکيون ڪوماڻل ۽ اجهائيل آهن. جيڪا راڳ جي راڻي هئي ۽ ماڻهن جي دامن تي راڄ ڪندي هئي ۽ هيءُ هن واهيات ناڙڪ منڊليءَ جي ٿرڊ ڪلاس اسٽيج تي ويٺي آهي. راڳ شروع ٿيو. سندس آواز ۾ نه آلي وارو پڙڪو هو ۽ نه پيچ پٺيءَ وٺل ماڳ جي بسڪار، جنهن ۾ هانءُ ڪنول گل جهڙا ٿڙي ٻوندو هو. ميسٽر هنجو آواز گهڪو، ڦاٿل ۽ گسٽل رکندڙ جيان هو. سندس راڳ ٻڌي اکين آڏو ننڍڙو پڪڙجي نٺي ويا، جن ۾ اڄ ٿي زوزات ڪبا ۽ ڌوڙ ٿي اڏائي. سندس راڳ سان ڪنهن کي به مزد نه ٿي آيو. سڀيئي تماشائي بيزار ٿي مٿس نوليون ۽ چٿرون ڪري رهيا هئا. پر هوءُ سڀني کان بي نياز ۽ اڪيون ٻوٽي ائين ڳائي رهي هئي. ڇڻ هنکي پنهنجي واز کان سواءِ ٻيو ڪو آواز ٻڌڻ ۾ نه ٿي آيو ۽ راڳ جي مڪڙي کان سواءِ ڪنهن جي صورت نظر نٿي آئي.

هن راڳ پورو ڪيو، ۽ اسٽيج تان لهي هلي وئي. مان پ ڏٺي اٿيس ۽ اسٽيج جي پٺيان وڃي پهتس، زبم ڀريان

ڪٿ تي پلتي ماري ويئي هئي. جيئن ٺاڻڪائون ويهنديون آهن. مان وڃي هجي ڀر ۾ بيس. هن اڪيون کڻي مون ڏانهن نهاريو ۽ نهاريندي ئي رهي. اسين ٻئي ڄڻ هڪ ٻئي لاءِ اوڀر هٿاسين. وقت اسانکي ڪيئن نه لتاڙي، چپاڻي، پٽي ڦٽو ڪري اڪتي وڌي ويو هو ۽ اسان جي جواني، جواني ۽ جا سنگ، محبتون ۽ شڪستون، وقت جي دڙ ۾ لتجي ويون هيون.

”خوش آهين ني.“ ڄڻ ڪنڊرن ڳالهائون. مون هنکي ڪو جواب نه ڏنو. ٻانهن کان جهلي ٻاهر وٺي آيو مائٽي. اسين هينئر ٺاڻڪ مندلي ۽ مان نڪتا هٿاسين ۽ رستي تي چپ چاپ هلتي رهيا هٿاسين، اسانکي هڪ ٻئي سان گهڻو ڪجهه ڳالهائڻو هو، ڏک سور ساڻا هئا، اندر اورڻو هو، پر اسين مات هٿاسين. گهڻين مان گهندا هڪڙي جاءِ جي سامهون اچي بيٺاسين. هن در کوليو. در جا طاق پٽيا نه ڄڻ ڪنهن اونڊاهي غار جو منهن کلي ويو. ڏاکڻ تي پير رکيوسين ته ڪاٺي ۽ جي ڏاکڻ جو هڏ هڏ ڏکي چنگهن لڳو. مٿي اڱڻ ۾ پهچي هن بتي هاري ۽ اڱڻ ۾ گهٽيل گهٽيل روشني پڪڙجي وئي. مون هيڏانهن هوڏانهن نھاري بيٺي ڪي ڳوليو. پر بيٺي جو ڪو نشان ڪونه هو. هن مونکي لوهي ڪرسي ريتڙهي ڏني ۽ پاڻ منهنجي ڀر ۾ ڪٿ تي ٿي ويئي.

”بيٺي ڪٿي آهي؟“ مون پڇيومانس.

”بيٺي...!“ هنجي روح ڄڻ سڙڪو ڀريو. هن اڪيون کڻي آسمان ڏانهن نھاريو. آسمان ۾ ستارا ڪڙپن لٿل ڦٽن

جيان ڇمڪي رهيا هئا. هن جون لڙڪن ۾ تر ٿيل اڪيون ائين ٿي نظر آيون جهڙي ڦلونا ڦاٽڻ وارا هجن. سون هٿ وڌائي سندس هٿ تي رکيو ته همدردِيءَ جي چاهه سان سندس ڦوڪڻا ڦسي پيا. هو اوجنگارون ڏيئي روئڻ لڳي. جيئن ئي آنت ڏنومانس ٿيڻ تي رني. پوءِ جڏهين سندس نين وڃي وڃي ساڻا ٿي پيا تڏهين چيائين، ”ڪڏهين سوچيو به ڪونه هيم ته ڪو بيبي ائين وڃڻي ويندم. مان ڏک - سور سهڻ لاءِ اڪيلي رهجي ويندس. بيبيءَ کي وفات ڪئي اڄ ست اٺ سال ٿي ويا آهن، پر مونکي ائين محسوس ٿيندو آهي، جن هينئر هنجي ميت ڪهي آهي. مون سمجهيو هو ته مان ڏکڻ ۾ اهڙي ته پڪي ٿي وئي آهيان جو هينئر ڪنهن به ڏک تي ڳوڙها نه ڳاڙيندس. پر هينئر اهڙو حال ٿي ويو اٿم جو بيبيءَ جي ڪا شيءِ ڏسندي آهيان، سندس نالو ٻڌندي آهيان ته لڙڪ جهڙي ٿي نه ڏيندا آهن.“ هوءُ مات ٿي وئي. اسانکي جن سڏڪندڙ حالت وڪوڙي وئي.

”الاڻي بيبيءَ قدرت کي ڪهڙو ڏکيو هو جو کيس اڌ رنگ ڏيڻ کانپوءِ به قدرت جو هانءُ نه ٺريو، کيس ڪئنسر ڏئي ڇڏيائين. بيبي ننڍپڻ کان وٺي تماڪ کائيندي هئي. بابا ۽ ڀائرو سگريتن جا ٽوٽا اڇلندا هئا ته رپڙهيون ٻائي، ٽوٽا مڙي، ڪاغذ ميت کائي وٺندي هئي. وڏي ٿي ته باقاعده تماڪ کائڻ ۽ چڪڻ شروع ڪيائين. آخر هنکي نڙيءَ ۾ ڪئنسر ٿي پيو. مان هنکي يڪدم ڪراچي ڪڍائي ويڃ ۽ سندس علاج شروع ڪرايم. هنجي بيماريءَ مونکي

دنيا جهان کان بي خبر ڪري ڇڏيو ۽ مونکان منهنجا راڳ به وسري ويا. مان دنيا جهان کان بي خبر ٿي هنجي علاج کي جنبي ويس. هو ۽ ان بيماري ۾ ڇڙندي رهي. مون پئسا پاڻي ۽ جيان وهايا، پر ڪجهه ڪونه وريو ۽ هو ۽ ڇڙي ڇڙي مري وئي. بيبي ۽ جي بيماري ۽ ۴ موت مونکي صفا اڌ مٿو ڪري ڇڏيو. منهنجي زندگي ۽ جنون ناڪاميون ۽ ڪاميابيون سڀ هنجي ڪري ٿي هيون. هو ۽ جو مري وئي ته ڄڻ منهنجي زندگي مونکان ڪسجي وئي. زنده نه هيس ڪانه، رڳا پساه ٿي ڪنير. بيبي ۽ جي بيماري ۽ تي مون پئسا پاڻي ۽ وانگرو هائي ڇڏيا. بابو اڃا لنڊن ۾ هو. هن ڏانهن به هر مهيني پئسا موڪليندي هيس. بابو ۽ جو اتي خرچ وڌي ويو هو. پر مون کيس ڪڏهن به پئسن جي تنگي ڪانه ڏني. جهٽرن پئسن جي گهر ڪندو هو، اوترا موڪلي ڏيندي هئي مانس. هن بيرستري پاس ڪري ڇڏي هئي پر اڃا اتي رهيل هو. مون به کيس واپس ڪونه گهرايو. پر بيبي ۽ جي وڇوڙي کانپوءِ مون هنکي واپس گهراڻي ورتو. سوچيو هيم ته بيبي ۽ جي وڇوڙي جيڪي ڏک ڏنا هئا سي بابو ۽ جي اچڻ کانپوءِ ڪجهه مڙشي گهٽجي ويندم. پر بابو آيو ته هو صفا بدليل هو. گهٽ ڳالهائو ته پهرين هو، هينئر وڌيڪ ماڻهو ٿي ويو هو. هن ۾ اها محبت ٿي ڪانه هئي جيڪا اسان جو مرڪ آهي. مون سمجهيو هو ته بيبي ۽ جي مرڻ جو ٻڌي هو مونکي سيني سان لائي، بيبي ۽ کي ياد ڪري رڻدو، منهنجا لڙڪ ۽ اڳهندو مونکي آڻت ڏيندو پر هنجي اکين مان لڙڪ به نه

ڌرتي روشن آهي

ڪريو.

هتي اچي هن وڪالت شروع ڪرڻ جو ارادو ڪيو. مون وٽ جيڪي پئسا بچيا هئا سي مون هنڪي ڏنا ۽ هن هڪڙي عاليشان آفيس کولي. هن ڏاڍي جوش ۽ اعتماد سان وڪالت شروع ڪئي. پر سندس وڪالت هلي نه سگهي. ۽ هو اهڙو ته دل شڪستو ٿي پيو جو وري وڪالت ڪرڻ کان توبه ڪيائين. ۽ ٻن چئن ٻين ناڪام وڪيلن سان ملي هڪڙي ايڪسپورت. امپورٽ ۽ مرڪاري ٺيڪن وغيره کڻڻ جي ڪمپني کولڻ جو ارادو ڪيائين. مون وٽ پئسا ڪونه هئا، ڪار وڪلي ڇڏي هيم، هينئر بنگلوگروي رکي کيس پئسا ڏنر. هنڪي يقين هو ته ٿورن ئي ڏينهن ۾ سندس ڪمپني ڪامياب ٿيندي ۽ وٽس پئسن جا ڍير لڳي ويندا. پر هو اها ڪمپني به هلائي نه سگهيو. پوءِ ته چڻ چريو ٿي پيو. روڻهارڪو ٿي چيائين، ”مونڪي ڇڏ نه مان انگلنڊ وڃان. هتان جي ماڻهن کان مونڪي وحشت ٿي ٿئي. ههڙا بي ايمان ماڻهو مون کڻي ڪونه ڏنا.“

انگلينڊ ۾ ايترا سال رهي هو اتان جي ماحول ۾ ايترو ته رچجي ويو هو جو هو هتان جي ماحول لاءِ ۽ هتان جو ماحول هن لاءِ اوڀرا هئا. مون هنجي تڪليف کي محسوس ڪيو ۽ جيڪي پئسا مون وٽ بچيا هئا سي مون هنڪي ڏنا ۽ هوانگلينڊ موٽي ويو. مان مالي لحاظ کان صفا تباه ٿي ويس. بئنڪن مان جيڪي قرض کنيا هيم تن جو وياج مور کان به وڌندو ٿي ويو. بنگلوگرويءَ مان ڇڏائي نه سگهيس.

آخر وڪڻي قرض لائڻ.

بيبي جي بيماري ۽ وڇوڙي کانپوءِ مون فنڪشن ۾ ڪاٺڻ صفا ڇڏي ڏنو هو. مون راڳ کڻي ڇڏي ڏنو، پر راڳ مونکي نه ڇڏيو. اڪيلي هوندي هيس ته ائين محسوس ٿيندو هيس جڻ منهنجي بيبيءَ راڳ جي صورت اختيار ڪري ورتي آهي. منهنجا وار پٽي، ڇڪ هڻي چئي رهي آهي. ”مونکي ڪاه...“ ۽ مان اڪيلائي ۾ ڪاٺيندي هيس ته هانءُ ٿي هلڪو ٿي پوندو هيس.

مون محفلن ۾ ڪاٺڻ ڇڏي ڏنو هو، پر حالتن هتان مجبور ٿي مون وري ڪاٺي پئسا ڪماڻڻ جو ارادو ڪيو. ستن اٺن سالن کانپوءِ مان راڳ جي دنيا ۾ موٽي آيس ته ساري ملڪ ۾ هل پئجي ويو. اخبارن ۾ خبرون ڇپيون، منهنجي زندگي، فن ۽ ان وقت جي حالتن بابت مضمون ڇپيا. هيترن سالن کانپوءِ جڏهن مان پهريون دفعو اسٽيج تي ويس ته ماڻهن تازيون وڃائي، کلن جي ور ڪا ڪري منهنجو آڌريا ڪيو. مون راڳ شروع ڪيو ۽ زندگيءَ جيڪي سور ڏنا هئا سي سڀ راڳ ۾ ڪاهڻ. مون اڄ تائين ڪڏهن به اهڙو سٺو نه ڪاهڻو هو. پر جڏهن مون راڳ ڪاٺي ختم ڪيو ته ماڻهو ماٺ ٿي ويا. سندن سارو جوش ختم ٿي ويو. تازيون وڃايائون پر ائين جڻ مجبوريءَ کان وڃائي رهيا هجن. هڪ به چئي نه مونکي ائين به چئي ڏنو ته منهنجو آواز گهڻو ٿي ويو آهي. مونکي باه وٺي وئي ۽ مون ڪاٺڻ جو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيو. اصل ۾ ان عرصي ۾ زمانو ٿي

بدلجي ويو هو. راڳ جا پارڪو الائي ڪيڏانهن هليا ويا هئا. ٻه ٽي وات ڳاڙهيون چوريون سامائيون هيون، جنجي بلي بلي لڳي پئي هئي. مونکي ته هنن جي آواز مان به تهج جي ڌپ ايندي هئي. جڏهن به سچن فنڪارن جي جاءِ مههولي، وات ڳاڙها ۽ سيڪڙاٽ فنڪار ولاريندا آهن، تڏهن هو سڀ کان وڏو ظلم اهو ڪندا آهن ته ماڻهن جي ذوق ۽ سچي فن جي پرک کي ختم ڪري ڇڏيندا آهن. ماڻهن جا ڪن هنن جي ڪچي ۽ ڦڪي فن سان ايترو ته هري ويندا آهن جو هنن ۾ سچي ۽ وڏي فنڪار کي سمجهڻ جي ساجه ئي ڪانه رهندي آهي. اهوئي سبب آهي جو جڏهن به ڪو وڏو فنڪار پيدا ٿيندو آهي ته سندس دور جا ماڻهو کيس قبول نه ڪندا آهن. منهنجي غير موجودگي ۾ وات ڳاڙهن چورن پنهنجي ڪچي، ڦڪي ۽ واهيات فن سان ماڻهن جي ذوق کي ايترو ته خراب ڪري ڇڏيو هو، جو هو منهنجي فن جي بلندين کي سمجهي ئي نه پيا سگهن. مون وقتي ڪاوڙ ۾ راڳ ڳائڻ جو ارادو ته ترڪ ڪري ڇڏيو پر حالتن هٿان ايتري ته مجبور ٿي پيس جو وري راڳ ڳائي پيٽ پالڻ ڪانسواءِ ڪو چاروئي ڪونه هيم. مان محفلن ۾ راڳ ڳائيندي رهيس ۽ محفلن جي ڪارڪنن جو ذلت ڀريو ورتاءُ سهندي رهيس. هاڻي ته اها حالت اچي ٿي آهي جو ڪنهن فنڪشن جو ٻڌندي آهيان ته پاڻ وڃي اتي پهچندي آهيان، رحم پوندو اٿن ته ڳائڻ جو وارو ڏيندا آهن ته مون ئي ايندي آهيان. ڪا نماش وغيره لڳندي آهي ته نالڪ منڊلين ۾

ڪهاڻي پنهنجو پيٽ پاليندي آهيان. مان پوڙهي ٿي وئي آهيان،
 هر منهنجو آواز، منهنجو راڳ ۽ منهنجي ڏات ڪڏهن به
 پوڙهي نه ٿيندي. منهنجي آواز ۽ اڃان ايترو جادو آهي جنهن
 ۽ جڳڙجي ٻڌندڙ ٽاڙيون وڃائيندا آهن. تو اڄ ڏٺو هوندو
 ته جڏهن مان ڪهاڻي رهي هيس ته ڪيئن ماڻهن بي اختيار ٿي
 ٽاڙيون ٿي وڃايون ۽ تعريف ٿي ڪيائون....”

هن ڪالهم ختم ڪئي ۽ منهنجي اکين آڏو ٿوري ديراڳ وارو
 ڏيک ڦري ويو. جڏهن هو ۽ ناٽڪ منڊلي ۾ ڪهاڻي رهي هئي
 ۽ سندس ڪهڪهي ۽ قاتل آواز کان بيمار ٿي ماڻهو مٿس
 نٿوليون ڪري رهيا هئا، جڏهن هڪڙي دور جي فنڪار
 جو هئي دور جا تماشاڻي مذاق اڌاق رهيا هئا. ڪهاڻي اتي
 ختم ٿئي ٿي. هر شايد هي ۽ ڪهاڻي ڪٿي به ختم نه ٿيندي
 ۽ هر دور ۽ دهرائي ويندي.

پل پکيٽڙا

جهاز آڏاڻو ته من پکيٽڙي به پرڙا سانباھيا ۽ اک چنپ
 ۾ افلاڪ اورانگهي الاڻي ڪٿان کان ڪٿي وڃي پهتو.
 اکين آڏو اڻ ڏٺل افق ۽ اجنبي آسمان جون وسعتون پکڙجي
 لڳيون. اسان سنڌي ته ڪو شهر مان ٻئي شهر ويندا آھيون
 ته جھڙا پرديسي. پر سنڌ جي نئين نسل جي ھائو ۾ اوڀرن
 آسمانن جي وسعتن تي چائنچل جو هي ڪھڙو جذبو جاگي
 پيو آھي جو جندڙي ٿي جھومير!

جهاز لنڊن کان سڏي وڃي رھيو. ساري جهاز ۾ 'اڇا'
 مسافر ويٺا هئا ۽ مان ئي هڪڙو 'ڪارو' هوس. منهنجي
 ڀر ۾ هڪڙي ڌوڏل پوئل، سينگاريل سنواريل، اڇي آجري
 يورپي گڏي ويٺي هئي. سندس تن تجليون ڏيئي رھيو ۽
 سنڌ سنڌ سرهاڻ. هن مون ڏانهن ڌيان ئي نٿي ڏنو، ڪڏهن
 ڪتاب ٿي پڙهيائين ته ڪڏهن جهاز جي ڇت ۾ نھاري،
 پنهنجو پاڻ سان رھاڻ ٿي ڪيائين، ٻي سميت ئي هڪڙو
 پوڙهو انگريز، سميت ئي مٿو ليڪي کونگهرا هئي رھيو هو.
 مون دري ۾ کان ٻاهر نھاريو. ٻاهر هر طرف روشن ۽ نيرو
 آسمان ۽ اڄ جي انسان جي روح ۾ ٽھليل خال جھڙو اٿا
 خال ٽھليل هو. هن هيڏي وڏي خال جي آڏو مان ڪيترو

نه حقير ۽ هيچ آهيان. جي مان هيٺ مري پوان، جي هي جهاز ڪري پوي ته ڌرتي ۽ آسمان جي وچ ۾ ڦهليل هن خال، وقت جي هن اٿاه ساگر ۾ ڪا لهر نه اڀرندي. ڪو ڦوٽو آڀري نه ڦاٿندو. اهو خال ائين ئي قائم رهندو. لازوال ۽ لامڪان! پر ڪير ٿو چوي ته مان هيچ ۽ حقير آهيان. مان ته ان خال جو سڃو چمريندو، ڪائناتون لتاڙيندو، چنڊ تي چڙندو ٿو وڃان. منهنجي عظمتن جي آڏو سڀ عظمتون هيچ آهن.

”اوهان کي چاڪليٽ گهرجن.“ هوسٽيس جي مٿي آواز مونکي خيالن مان جاڳائي ڇڏيو.
”نه. هرباني، چاڪليٽ کائڻ واري عمر گذاري آيو آهيان.“

”چاڪليٽ کائڻ واري عمر ڪڏهن به گذرندي نه آهي. انسان جي اندر ۾ ويٺل ٻار هن عمر ۾ به چاڪليٽ گهرندو آهي.“ هوسٽيس چاڪليٽي مرڪ سان ورائيو.
”هيٺ منهنجي اندر ۾ ويٺل ٻار تنهنجي مرڪ جا چاڪليٽ گهري رهيو آهي.“

هوسٽيس مرڪندي هلي وئي. پر ۾ ويٺل چوڪري به مرڪن لڳي، مون هن جي مرڪ کي ساڻس گفتگو ڪرڻ جو ’ويڙا‘ سمجهيو ۽ يڪدم پڇيو مانس.

”اوهان ڪيڏانهن وڃي رهيا آهيو.“

”سڏي وڃي رهي آهيان.“

”مان به سڏي پيو وڃان.“

”ڏاڍو سنو.“

”اوهان شايد لنڊن کان اچي رهيا آهيو.“

”جي ها.“

”سڏني ڪيئن وڃي رهيا آهيو.“

”سڏنيءَ ۾ منهنجو گهر آهي. لنڊن ۾ پڙهندي آهيان

۽ هينئر امتحان ڏيئي واپس وڃي رهي آهيان.“

”مون سمجهيو ته اڄڪلهه يورپ کان آسٽريليا ۾ ماڻهن

جو جيڪو ’رونبو‘ ٿي رهيو آهي، اوهين به ان سلسلي

۾ سڏني وڃي رهيا آهيو.“

هن ڪو جواب نه ڏنو.

”مان اي-بي-سي (آسٽريلين براد ڪاسٽنگ ڪميشن)

۽ ٽريننگ ولنڊ لاءِ آسٽريليا وڃي رهيو آهيان.“

”اي-بي-سي ۾“ هن ائين اچرج وڃان پڇيو، جن چئي

رهي هجي ڪٿي منهن ڇڏين جو ۽ ڪٿي الله ڀار!

”اي-بي-سي جو ٻڌي اوهان حيرت ۾ پئجي ويا؟“

”ان ڪري جو اي-بي-سي ۾ نوڪري ڪرڻ اسان

وڏي فخر جي ڳالهه سمجهندا آهيون.“

(اسان وٽ ته ريڊيو کي ميراثن جو کاتو سمجهندا آهن.)

مون ۽ ٿورو اعتماد پيدا ٿي ويو.

”مان اوهان جو نالو پڇي سگهان ٿو.“

”منهنجو نالو ايلزبيٿ ڪنگ آهي پر سڀ مونکي

ايلز سڏيندا آهن.“

مون پنهنجو تعارف ڪرايو مائٽس نه ايتري ۾ جهاز

ڪلڪتي جي هوائي اڏي تي اچي پهتو. هوائي اڏي جو
ڪجهه حصو زير تعمير هو ۽ مردن سان گڏ عورتون به
مزدوري ڪري رهيون هيون. هنن جا ٻگهر ۽ شم ٿيل
ڪارا ڪارا بدن گهگهرن مان نظر اچي رهيا هئا. سڀ
يورپي حيرت وچان هنن کي ڏسڻ لڳا.

”پاڪستان ۾ به عورتون مزدوري ڪنديون آهن؟“

ايلز پڇيو.

”ها.“

”پر توهين ته مسلمان آهيو ۽ مسلمان عورتون پڙو
ڪنديون آهن.“

”غريبن کي پڙو ڏاڍو مهانگو ٻوندو آهي، انگري
غريب عورتن پڙو نه ڪنديون آهن. وچولي طبقي لاءِ
پڙو شرافت آهي ۽ مٿاهين طبقي لاءِ غير ضروري.“

هوائي اڏي ڏان هن ڪلڪتي جي مشهور جاين جا فوٽو
ڪارڊ ورتا ۽ سڀني مسافرن کان پري، اڪيلي ويهي خط
لکڻ لڳي. جڏهن جهاز اڏامڻ جو وقت ٿيو تڏهن خط ڏئي
۾ وڌائين.

جهاز اڏائو ته مانيءَ جو وقت ٿيو. مان هڪڙو سڌو
سادو سنڌي ماڻهو مان ڇا چاڻان چرين ڪائناتن ۽ انگريزن
جي ڦڪي ۽ آبريل کاڌي مان! اڪ ٿيٺ ڪري ايلز کي
ڏٺم، جيئن هن کاڌو ۽ جو هن کاڌو سو کاڌم. مانيءَ مٿان
ڪنهن آفريقي ڪنواريءَ جي جوڀن جهڙي ڪاري ۽ گرم
ڪافي جو ڀڪ پري ايلز کان پڇيم.

”تو ڪڏهن هن ننڍڙي ڪنڊ جو ادب پڙهيو آهي.“
 ”نه، بدقسمتيءَ سان ڪنهن به ايشيائي ملڪ جو ادب
 نه پڙهيو اٿم. اوهان جا ايشيائي اديب اڄڪلهه ڇا ٿا لکن؟“
 ”بڪ، ٻئي روزگاري ۽ جهالت خلاف جنگ ٿا جوڙين
 ۽ انسانن جي محنت ۽ عظمت جا گيت ٿا لکن.“
 ”نو يورپي ادب پڙهيو آهي.“

”ٿورو گهڻو پڙهيو اٿم ۽ جيتريقدر پنهنجي وٽ آهر
 سمجهيو اٿم ته ان نتيجي تي پهتو آهيان ته يورپي اديب
 جي آڏو ڪو آدرش ڪونهي، ڪا روشني ڪانهي ۽ هو
 اونداهه ۾ پيو هٿوراڙيون ڏي. ٻي مهياڀاري لڙائي، يورپي اديب
 آڏو انسان جي اندر ۾ ويٺل حيوان کي نانگوڪري بمهاريو،
 ۽ انسان کي حيواني روپ ۾ ڏسي هو انسان جي آئيندي
 کان مايوس ٿي ويو ۽ سندس سڀني آدرش اچي پٽ پيا. ويتر
 جو اشتراڪي ۽ سرمائيدار نظامن جي وچ ۾ سرد جنگ
 شروع ٿي، تنهن ته هتي هنڪي گهڻي ۽ ٻوسائي ڇڏيو. ان
 سرد جنگ جي پٺيان هو ٽئين مهياڀاتي لڙائيءَ جي دٻاڻ کي
 نجهندو ڏسي رهيو آهي جنهن جي هڪ چنبي سان دنيا جي
 ساري سونهن، انسان ۽ انسان جا خواب ۽ اميدون هٿو
 ٽپيا جتان رات جو ڍنڍ بنجي وينديون. توهان جو موجوده
 ادب ان ڏپ، گهٽ ۽ هراسن جي پٺڀاڙ آهي.“

”ان ڏپ کان ايشيا جو اديب نه بچي نٿو سگهي.“
 ”في الحال وڃاڙو ايشيائي اديب بڪ ۽ بيماريءَ ۾
 جهرندي ۽ غلاميءَ ۾ اسورن جي سور ۾ وٽ کائيندڙ

ايشيا جي علاج ۾ رڌل آهي. پر ان جي معنيٰ اها نه آهي ته هو ايترو جي تباهي ۾ کان غافل آهي. هيروشيما جي رڪ هينئر به سندس اکين آڏو اڏاسي رهي آهي ۽ ويٽنام ۾ جلندڙ جنگ جي آڳ سندس چيرو چرڪائي رهي آهي ۽ هن کي خبر آهي ته ايشيا يورپ جي ايتري هٿيارن جو تجرببگهه آهي. پر ته به هو ڊنل ۽ هراسيل ڪونهي. هو بڪ ۽ بيماري سان وڙندي ان صبح جا خواب ڏسي رهيو آهي جڏهن ايشيا جو هيڏو سارو ڪنڊ سجاڳ ٿيندو ۽ ڪنهن غير ايشائي ملڪ کي ڪنهن به هيروشيما کي تباه ڪرڻ ۽ ڪنهن به ويٽنام کي باه ڏيڻ جي جراثيم ڪانه ٿيندي.

گالهين ئي گالهين ۾ جهاز بئڪاڪ جي هوائي اڏي تي اچي پهتو. ايلز وري وڃي هتان جي مشهور جاين جا فوٽو-ڪارڊ ورتا. سڀ کان پري، اڪيلي ويهي خط لکڻ لڳي. پريان ٻڌ جامڻي ڪوڙيل پڪشو-گهڙو چادرون ويڙهي، آرام ڪرڻ تي لپتي سگريٽ پي رهيا هئا ۽ چيني گڏين جهڙيون نازڪ ۽ نفيس عورتون ڀنگ پانگ، هانگ ڪانگ، چچ مچ چنچلداس جي آهنگ سان ملندڙ ٻولي گالهائيندڙون هرڀرو ۽ رڪنديون، هيڏانهن هوڏانهن گهمي رهيون هيون. مان اڪيلو بيٺو هوس ته هڪڙو پوڙهو آمريڪي منهنجي ڀر ۾ اچي بيٺو ۽ ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين.

”نوجوان، جي زندگي ۾ جي هن هٿان مان وانڌڪائي مليئي نه هوندي ۽ جون به چار گهڙيون بئڪاڪ ۾ ضرور

ڪهارجانءِ. هي شهر مرڪن جو شهر آهي. هتان جي عورت جي مرڪ ڪوٽم جي گيان جهڙي حسين ۽ سندس جسم ڪوٽم جي نرواڻ جهڙو نرم ۽ پرسڪون آهي. عورتن جو خاص ڌنڌو گل فروشي آهي، ۽ گل فروش عورت کي ڏسندين ته سمجهي نه سگهندين ته گل ڪير آهي ۽ گل فروش ڪير! ”
مون هن پوڙهي امريڪي ڏانهن نهاريو سندس چهره تي شاه مائين جي شاعريءَ جهڙو سڪون ٿي جهلڪيو. مون سوچيو. ههڙو ماڻهو ويٽنامي ماڻهن تي ڪيئن گوليون هلائيندو هوندو.

ايلز خط ڏيئي ۽ وڌا ۽ اسان جهاز ۾ اچي ويٺاسين. اندر اورا ڪورا هير ته هن ڪنهن ڏانهن ٿي هيڏا طويل خط لکيا.

”ڪنهن کي ٿي خط لکي؟“

”آور کي ٿي لکيم. آور منهنجو مڱيندو آهي. هو به نو وانگر ايشياڻي آهي. انڊونيشيا جو رهاڪو آهي مونسان گڏ پڙهندو هو. اسان جو پروگرام هو ته امتحان ڏيئي شادي ڪنداسين پر في الحال اسان کي شادي ملتوي ڪرڻي پئي.“

”ڇو؟“

”ڊيڊي نٿو چاهي ته مان آور سان شادي ڪريان. ڊيڊي ايشيا ۾ رهيو آهي ڇهائين ٿي ته ايشياڻي ۽ يورپي ماڻهن ۾ صرف رنگ ۽ نسل جوئي فرق ڪونهي پر رهڻي ڪرڻي ۽ ريتن رسمن جو به فرق آهي، مان ايشيا ۾ رهي

نه سگهندس. مون جڏهين زور ڀريو مانس تڏهن چيائين ته چڱو بيشڪ آڙ سان شادي ڪر. پر منهنجي هڪڙي ڳالهه سچ. تون پنهنجي محبت جي جذبي کي آزمائي ڏس ته تنهنجي اها محبت جنهن جي اثر هيٺ تون هيڏو وڏو قدم کڻي رهي آهين، ڪٿي نوجواني جي جذبات جي وقتي اٿل ته نه آهي. تون ڪجهه عرصو آڙ کان جدا ره جي ان جدائيءَ کانپوءِ به تنهنجي محبت سلامت رهي ته پوءِ بيشڪ آڙ سان شادي ڪري ڇڏجان. هينئر محبت جي ان امتحان مان پار پوڻ لاءِ سڀني وڃي رهي آهيان.

هوءَ ٿوري دير لاءِ ساٿ ٿي وئي ۽ پوءِ چيائين. ”آڙ ڏاڍو پڙهيل ڪڙهيل آهي. پنهنجي ٻوليءَ جو شاعر به آهي. پهرين لامذهب اشتراڪي هوندو هو پر پوءِ مون سڌيءَ راه تي آندو. انهيءَ تون ئي ٻڌاء ته ڇا شاعري صرف اشتراڪي فلسفي جي تشريح ۽ تبليغ آهي. معاشيات جو فارمولا آهي شاعري ته روح جو نغمو ۽ محبت ۽ آزاديءَ جو گيت آهي.“

سينگارپور ۾ لکائين ته هو اڏي ٿي مقامي ماڻهن کان وڌيڪ ڌاريا ماڻهو هئا. مون کي سنڌ ياد اچي ۽ ٿي سينگارپور، شڪارپور، خيرپور ۽ پري سينگارپور ۾ سنڌ واري سينگارپوري ڇانهن ڪانه هئي.

جهاز اڏاڻو. رات جي ماضيءَ جو وقت ٿي ويو هو. ماني کائي ابلز ته ڪٿي اڪيون ٻوليون ۽ سميت ٿي مٿو رکي سمهي پئي ۽ مان دريءَ ڪسان ٻاهر نهارڻ لڳس. آسمان ۾

ستارن جسا فانوس روشن هئا. اڄ ستارن پنهنجي وٽ مٽي ڪري ڇڏي هئي. هر طرف روشنين جي جهرمر لڳي پئي هئي. اڄ منهنجي امنگن به وٽ مٽي ڪري ڇڏي هئي ۽ جندڙي ۾ جهرمر لڳي پئي هئي. آماس جي رات هئي پر ههڙي چانڊاڻ.... منهن ورائسي ايلز ڏانهن نهاريم ڇنڊ ته پنهنجي چانڊاڻ جي چادر ٽاڻي ستو پيو هو. مونکي هن ڇنڊ جو تمنائي آور باد اچي ويو، جيڪو هي ڇنڊ صرف انڪري ماڻي نه سگهيو، جو هو ايشياڻي هو. ايلز ۽ آور جي وچ ۾ مشرق ۽ مغرب جو فاصلو هو. ڪاري ۽ اچي جو وچ هو. ويهين صديءَ جي ڪلن ته سڀيئي فاصلا ختم ڪرڻ ڇڏيا آهن، پر اها ڪل ڪڏهن ايجاد ٿيندي جيڪا ماڻهو ۽ ماڻهو جي وچي کي به ختم ڪندي.

صبح جو پنجن لڳين هوسٽس ٺٽه سان اٿري ڇوڪر جو ڪوپ اڳيان رکيو. ايلز جي اڪڙين آرس، پڪا ۽ سن ٺٽا ڪڙا ٺيڻ ڪشي سوڌانهن نھاري ’صبح بخير‘ چيو. منهنجي اندر ۾ ڪيئي صبحون طاووح ٿي ويون. چانهه پي سگريٽ ڊڪايم نه اعلان ٿيو ته سگريٽ وسائي ڇڏيو، جو مينٽر اسين سڀنيءَ پهچڻ وارا آهيون، سگريٽ وسائي هيٺ نھاري، هيٺ سڀنيءَ جي هوائي اڏي جون بتيون پري رهيون هيون. صبح جي هلڪي سوجھڙي کان هراسيل ۽ شرمسار!

سڀني اسان سنڌين جي دلين جهڙو ويڪرو ۽ ڪشادر شهر آهي. ماڻهن جا ٽن اسان جي من جهڙا آجرا آهن.

موسر عورت جهڙي مزاجي آهي. گهڙي ۽ ٺولو، گهڙي ۽
 ۾ ماسو، گهڙي ۽ ۽ جهڙ ڦڙ، گهڙي ۽ ۾ آس! ماڻهو موجي
 آهن. دنيا اوندي تي پوي ۾ هو آفيس سان نڪري بار ۾
 ضرور ويندا ۽ وڏو ٺهڪ ڏيئي، سڀئي گهٽيون، ڏک ۽ سور
 ٻير جي ڪلاس ۾ اوني، گيت ڏيئي پسي ويندا. باقي جنهن
 ڏينهن سمنڪارنو ڪو گجندڙ بيان ڏيندو آهي ته ان ڏينهن
 سندن ڪلاس ۾ ڇهن ٽائين پهچڻ کان اڳ چٽڪي پوندا آهن.
 آسٽريليا جي ڪرڪيٽ جو ڏاڍو نالو ٻڌو هئو. سمجھيو ٿي
 ته سارو ڏينهن ماڻهو ڪرڪيٽ کيڏندا هوندا، ڪرڪيٽ
 جي باري ۾ گفتگو ڪندا هوندا يا ڪميٽري ٻڌندا هوندا.
 پر هتي اچي ڏاڍي مابوسي ٿي. ڪرڪيٽ نه ڪنهن کي
 ياد به ڪانهي، هر ڪو پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ رڌل آهي.
 يورپ جي ڪنڊ ڪڙڇ کان ماڻهو لڏي هتي اچي آباد ٿيا
 آهن ۽ ڪوبه آفريقي يا ايشياڻي آباد ٿي نٿو سگهي. ڇاڪاڻ
 جو هو هن کنڊ کي 'اڇو کنڊ' رکڻ ٿا چاهين. پنهنجي ان
 'اڇي کنڊ' واري نيتي ۽ جي وضاحت ڪندي چوندا آهن ته
 اسين نسلي امتياز جا ڦاٽل نه آهيون پر اسين نٿا چاهيون ته
 هتي به ٻين ملڪن جيان نسلي فساد ٿين. جي ايشيائن کي
 آباد ٿيڻ جي اجازت ڏني به سي، ته به جپانين کي آباد ٿيڻ
 نه ڏينداسين. ڇاڪاڻ جو ٻي مهاڀاري لڙائي ۽ هو اسان
 سان وڙهيا هئا پر جرمنن کي هينئر به آباد ٿيڻ جي اجازت
 آهي! هتي انگريزن، کانپوءِ يوناني ۽ اطالوي تمام گهڻا آهن.
 هڪڙي ڏينهن، هڪڙي يوناني ڏوهي ۽ وٽ ڪپڙا ٽوٽارڻ

لاه ويس۔ يونان سان ذهن ۾ هميشه سقراط ۽ بقراط جانصور ايندا آهن هن يوناني ڌوبيءَ کي ڏسي سمجهيم ته اجهو ۽ ڪپڙا هڪ طرف اڇلائي ۽ زندگيءَ جي ڪنهن مسئلي تي تقرير شروع ڪري. پر هو ويچارو منهنجي شلوار جي مسئلي ۾ منجهي پيو ته ان کي استري ڪيئن ڪيان. مون شلوار دڪان جي فرش تي وڇائي ۽ کيس سمجهائڻ لڳس. حيران ٿي پڇيائين.

”هي آخر آهي ڇا؟“

”منهنجي ملڪ جي پتلون آهي.“

”پتلون آهي ته پوءِ پتو ڪٿي ٻڌندا آهيو.“

مون شلوار ۽ اڪٽ وجهي کيس سمجهايو ته اسين هن پتلون کي هيئن پتو ٻڌندا آهيون ۽ اسان جي هن پتلون جي ٻانڀڻن کي پاسن کان استري ٿيندي آهي. اوڏي مهل ته سمجهي ويو پر جڏهن شلوار ڏوٽي ڏنائين ته شلوار جي ٻانڀڻن کي پتلون جيان اڳيان استري ٿيل هئي.

هڪڙي ڏينهن وري هڪڙي اطالوي حجام وٽ وار ڪوڙائڻ لاه ويس. سندس لباس ڏسي ائين محسوس ٿيم ڄڻ مان حجام آهيان ۽ هو منهنجي ملڪ جو ڪو وڏو آفيسر آهي. حجام سنڌ جو هجي يا اٽليءَ جو، پر گهڻو ڳالهائڻ ضرور هوندو. هن جو به ڳالهائڻ لاه اندر ٿي ڦالو، پر انگريزي پوري هني ٿي آيس، سو ابتي سبتي انگريزيءَ ۾ اونڌا سڌا سوال پڇڻ لڳو. مون سندس گفتگو مان اندازو لڳايو ته هو پڙهيل ڪڙهيل آهي ۽ هونئن به گهڻو ڪري پوري

ماڻهن ۾ جهالت ته آهي ئي ڪانه. مون سندس ملڪ بابت
 ڪالهيون ڪندي ڪيس ٻڌايو.
 ”مون تنهنجا مشهور ليکڪ ٻرانديلو ۽ البرٽو مورادو
 ٻڙهيا آهن.“

منهنجي ڪالھ ٻڌي هو سوچ ۽ ٻڃي ويو، پنهنجي
 ساٿي ۽ سان اٽالوي ۽ ۾ ڪالھائن لڳو ۽ پوءِ چيائين.
 ”ها ها، ٻرانديلو ۽ مورادو ڪي سان چڱي طرح
 سڃاڻن هو وينس جا مشهور حڪم آهن.“

اسان سڀني ايشياڻي آفريقي شاگردن کي هڪ ئي هوٽل
 ۾ رهايو ويو هو، جدا جدا ملڪن جا ماڻهو، ڪارا سانورا
 ۽ ٻيلا، هوٽل ته نه هو ڄڻ آفرو ايشياڻي ملڪن جو يو-اين-او
 هو، گهانا مان هڪڙي نوجوان ڇوڪري آيل هئي، نالو
 هيس مس آما، پيريل، وئيل سٽيل، ڪاروڪارو بدن، ڪاريون
 ۽ وڏيون اکيون جن ۽ اونداھي راتين جو خنڪ اونداھيون
 رچيل هيون. ڦڻ ڪڍي لهرائيندڙ ڪاريهر جهڙي ڇال.
 سوئيڪارنوچيو هو ته ارڙهن سالن جي عمر ۾ عورت آفريڪا
 جهڙي ٿيندي آهي. چتي ۽ وحشي، سٺ سالن جي عمر ۾
 آسٽريليا جهڙي ٿيندي آهي. ساري دنيا کان ٻا-مري آما
 ارڙهن سالن جي به آهي ۽ آفريڪا جي به!

مليشيا جو نمائندو مسلمان هو. مختار بن دائود، سوفي
 سيڪڙو مسلمان نالو. پر ڪيس اها به خبر ڪانه هئي ته حضرت
 عمر ۽ حضرت علي ڪير هئا.

فلپين جو نمائندو قوم پرست اديب هو. سندس ڪالھين

مان اشتراڪيت جي بوءِ ايندي هئي. صبح جو اٿي مان ڌاڙهي ڪوڙيندو هوس ته فلپين ۽ ملائيشيا جا ٻئي نمائندا ڏاڍي حسرت سان مون ڏانهن نهاريندا هئا. سندن منهن تي هڪ به وار ڪونه هو.

جيئن ئي لٽاسين ته سڀني کي انهيءَ فڪر اچي ورايو ته ڪانه ڪا ساهيڙي ٺاهجي نه ته هي جبل جيڏا ڏينهن ڪيئن گذرندا. وڏو شڪار ڪرڻ کان اڳ، پهرين پنهنجي گهر جا ڪڪڙ ماربا آهن، سو سڀني هوٽل جي رسپيشنسنٽ مس ڪم ڊيوس تي قسمت آزمائي شروع ڪري ڏني. ڪم شڪل جي سڀنيءَ سڀاجهي هئي، ڪنهن سان گهڻو نه، ڳالهائيندي هئي. هر وقت ماڻ ۾ ڪجهه سوچيندي رهندي هئي. سندس نهرن اڪڙين ۽ آڏاسائي جا پاڇا لهرائيندا هئا. مرڪندي هئي ته ائين محسوس ٿيندو هو ڇو سندس مرڪ ڪوسڪندڙ سر آهي. ڪنهن ماتمي گيت جو آلاپ آهي. الاڻي سندس شهر دل ۾ ڪهڙو ماتم متل هو، جو سندس مرڪ به ماتمي هئي. اسان سڀني هن سان دوستي ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي پر ڪنهن کي به قسمت ساڻ نه ڏنو. سڀني مابوس آي واپسين. گهر جي ڪڪڙ نه مئي ته وڏو شڪار ڪيئن ٿيندو!

اسان کي هتي اٿي پنڌرهن ڏينهن ٿي ويا هئا. هڪڙي ڏينهن پنهنجي ڪمري ۾ ويٺو هوس ته ٽيليفون جي گهٽي وڳي. رسيور ڪنير، هوٽل جي رسپيشنسنٽ ڪم جو فون هو. چيائين ته ڪا محترم هيل هال ۾ اوهانجو انتظار

ڪري رهي آهي، پڪدم ڪپڙا بدلائي هيٺ لٿس. سامهون ايلز ويٺي هئي. مونکي کي ڏسي سندس چپڙن تي مرڪ اچي وئي. حيران ٿي پڇيومانس ”تو کي ڪيئن خبر پئي ته مان هتي رهيل آهيان؟“

”پر ڏيهي معاملن واري آفيس مان تنهنجي انٽرپس هٿ ڪيم.“

اسين اچي هڪڙي هوٽل ۾ ويٺاسين.
”مون سمجهيو تون مون کي سڃاڻين ٿي ڪونه.“
ايلز چيو.

”ڪيئن نه سڃاڻندو سانءُ. رتيءَ جي رهاڻ جو ملهه اسان مشرفين کان پڇ.“
”ٻڌاءِ، هيترا ڏينهن ڪيئن گذاريءُ. ڇا ڇا ڏٺو اٿئي.
اسان جي ملڪ ۾ ماڻهن بابت ڪهڙو رايو قائم ڪيو اٿئي؟“

”اهي ڇهه ڏينهن آسٽريليا جي تاريخ، ماڻهن جي رهڻي ڪهڻي ۽ ريتن رسمن بابت ليڪچر ٻڌي ۽ شهر جا رستا ۽ گهٽيون رلي گذاريا اٿم. جنهن هنڌ پاڻ ويٺا آهيون تنهن کي ”ڪنگز ڪراس“ سڏيو ويندو آهي. ڪنگز ڪراس ۾ وڪ وڪ تي نائيٽ ڪلبون ۽ ”ڪال گرلز“ آهن. ڪال گرلز غير ملڪي ماڻهو کي ڏسي پڇنديون آهن؛
”عورت گهرجيئي؟ ڇهه پاڻڊ وٺندي سان ۽ پنج پاڻڊ منهنجا ۽ هڪ پاڻڊ هوٽل جو.“ هر هڪ ڪال گرلز وٽ هڪ ڪار ۽ هڪ اطالوي دادا گهر هوندو آهي. رات جو

آڌيءَ تائين هوڻن ۽ رستن تي شريف گهراڻي جون بگڙيل چوڪريون پاڻ سان بادفرنگ ۽ آتشڪ جهڙا بچڙا ۽ خطرناڪ مرض کڻي گهمنديون ۽ ورهائينديون وٽنديون آهن. نوجوان چوڪرن ۽ چوڪرين جا اهي خطرناڪ مرض اوهان جو هڪ وڏو قومي مسئلو آهي، جيڪو ڏينهن و ڏينهن وڃي ٿو منجهندو. رستن تي چوڪرا چوڪرين جو پيڇو ڪندا آهن ۽ اسان وري ٻنهي جو پيڇو ڪندا آهيون ته ڪيئن ٿي ڳالهه اُهن. چوڪري ڦاساڻن جو بهترين طريقو هي آهي ته ويجهو وڃي چئجي.

”هلو سهڻي شهزادي“

جي هوءَ به جواب ۾ ”هلو“ چوي ته سمجهه ڳالهه ٺهي وئي. جي ڪاوڙجي ته معنيٰ محنت گهڻي ڪرڻي پوندي ۽ جي ڪو جواب نه ڏي ته ان جي معنيٰ انڪار سمجهجي. هڪڙي ڏينهن دل ٻڌي مون به هڪڙي سهڻي چوڪريءَ کي ڇڏيو.

”هلو سهڻي شهزادي“

”هلو سهڻا شهزادا“ نه ڦه ورائيائين. ڏکي ويس، ٻپ وڃان هيڏانهن هوڏانهن نهاريم ته ڪنهن ٻڌي ته نه ورتو ۽ پوءِ وٺي ڊوڙ هاتم ۽ ڪمري ۾ اچي ساه پٽيم. پاڪستان هجي ها ته موچرا ڪاوان ها.“

ابلز گلندي چيو:

”ڏاڍو ڏنگو آهين، ايترو ڏينهن ۽ سڌنيءَ جو اهڙو روپ ڏنو اٿئي جهڙو مان ساري عمر ڏسي نه سگهي آهيان.“

”اسان وٽ عورتون پڙڏو ڪنديون آهن ۽ اوهان وٽ وچ بازار ۾ مڙد کي پاڪر پائي بيمار ڪنديون آهن. مڙد ۽ عورت پاڪر پائي بيمار ۾ مصروف هوندا آهن ۽ رستي تي لڳهندڙ ماڻهو پنهنجي پنهنجي ڪم ۾.“

”پهريون دفعو هڪڙي جوڙي کي وچ رستي تي پاڪر پائي بيمار ڪندي ڏٺم ته شرمائجي ويس ۽ منهن ڦيري ڇڏيو. آهسته آهسته اک ٽٽ ڪري ٻيهر ڏٺو مان ۽ وري منهن ڦيري ڇڏيو. پوءِ خيال آيو ته هي ته آسٽريليا آهي هتي اهو عيب ڪونهي پوءِ ويجهو وڃي غور ۾ حيرت وڃان ڏسڻ لڳس. مونکي جو ائين تارا ڦاڙي پاڻ ڏانهن نهاريندو ڏٺائون ته يڪدم هڪٻئي کان الڳ ٿي ويا ۽ تڪيون تڪيون وڪون کڻي اڳتي وڌي ويا.“

”اوهان کي پنهنجي رنگ تي ڏاڍو نياز آهي. هر سان توکي توهان جي رنگ بابت هڪڙو لطيفو ٿو ٻڌايان. خدا جڏهن پهريون انساني ٻوٽو ٺاهي کوري ۾ پڇايو، ته اهو ڪچو رهجي ويو. خدا ان ڪچي ٻوٽي کي ڌرتي تي اڇلايو ۽ هو يورپ ۾ وڃي ڪريو ۽ ’اڇو‘ ماڻهو سڏجڻ لڳو. خدا وري ٻيو ٻوٽو ٺاهي کوري ۾ پڇايو ته اهو سڙي ڪوئلا ٿي ويو. خدا ان سڙيل ٻوٽي کي ڌرتي تي اڇلايو ۽ هو آفريڪا ۾ وڃي ڪريو ۽ ’شيدي‘ سڏجڻ لڳو. هاڻي ٽيون ٻوٽو ٺاهيو ۽ هن کي چڱي طرح پڇاڻيائون. اهو مڪمل انسان هو. خدا هن کي ايشيا ۾ اڇلايو ۽ اهو هينئر تنهنجي سامهون ويٺو آهي.“

”ڏاڍو خود پرست آهين“ ايلز مرڪندي چيو.
 ”هاڻي توکي توهان جي انگريزي جي لهجي ۾ اچار
 بابت به ڪجهه ٻڌايان. الائي ڪهڙي انگريز ليکڪ چيو
 هو ته انگريزن ۽ امريڪن جي ٻوليءَ کانسواءِ ٻي سڀ
 ڳالهه هڪ جهڙي آهي. اوهان آسٽريلائن ۾ انگريزن جي
 انگريزيءَ جو به ساڳيو حال آهي، اوهين A کي I ڪري
 اچاريندا آهيو، يعني جي اوهان کي T.A.A چوڻو هوندو
 ته چوندو T.I.I پهرين ڏينهن هتي لٿس ته هڪڙي آسٽريلائي
 پنهنجي مخصوص لهجي ۾ پڇيو،

”Have you come here to die“

(ڇا تون هتي مرڻ لاءِ آيو آهين)

مون کان چرڪ نڪري ويو. دانهن ڪري چيم.

”نه نه، مان مرڻ لاءِ نه پر جيئن لاءِ آيو آهيان.“

”Oh, no, I mean to die.“

(نه نه، منهنجو مطلب آهي ته مرڻ آيو آهين)

”مان تنهنجو مطلب چڱيءَ طرح سمجهان ٿو. ڪير

هٿ لاءِ ڏيکاري ته مزو چڪائينس“

مون کي ڪاوڙجندو ڏسي هو ويچارو اچي ششدر ٿيو.

آخر هجي ڪري سمجهايائين.

”Oh, I mean TODAY.“

(منهنجو مطلب آهي ٽي. او. ڊي. اي. واه. ٽ. ڊي)

يعني اڃا آيو آهين)

”اووه! ٽ. ڊي“ جڏهين ڳالهه سمجهيم تڏهين وڃي

پيٽ ۽ ساه پيو“

ايلز ٽهڪڙا ڏيڻ لڳي. سندس ٽهڪ ٻڌي ڀر واري ٽيمبلن تي ويٺل ماڻهن ڪنڌ ورائي اسان ڏانهن ٺهاريو ۽ مرڪي وري پنهنجين ڳالهين ۾ لڳي ويا. ايلز جي ڪل بندڻي نه ٿئي. ”توهين پاڻي پيو ڪونه ۽ اسين پاڻي ۽ ڪانسوءَ جي نه سگهون. هڪڙي ڏينهن هوٽل ۾ ماني کائڻ لاءِ ويس، اڄ به ڏاڍي لڳي هيم وڃڻ سان ويٽريس کي چيم.“

واٽر پليز.“

هو ۽ سمجهي ٿي ڪانه. آخر هجي ڪري ٻڌايومانس.

”ون ڪلاس آف ڊبليو - اي - ٽي - اي - آر.“

”اوه ووٽائر!“

”جي ووٽائر.“

ماني ڪاٽيندي وري پاڻي گهريومانس ته اچرج ۽ پتڇي وئي. تيون دفعو پاڻي گهريومانس ته دانهن نڪري ويس. ”جي ايڏو پاڻي پيئندڙ ته پوءِ پڪ آسٽريليا ۾ خشڪ سالي ٿيندي.“

ٻئي دفعي وري نيمرن تي دهر سان پهتس. کائڻ واري هال مان ماڻهو اٿي ويا هئا ۽ ڪو ايڪڙ ٻيڪڙ ماڻهو ويٺو هو. مان وڃي وينس ته هڪڙي سهڻي ويٽريس من موٽي مرڪ سان پڇيو.

“You are right...”

(خوش آهين)

”ها، بلڪل خوش آهيان.“ مون خوش ٿيندي ورائيو.

”نون ڪيئن آهين؟“

”ٺيڪ آهيان.“

انهن چئي هو۽ هلي وئي ۽ مان سگريٽ ڊڪائي ناشتي جو انتظار ڪرڻ لڳس ايتري ۾ هڪڙي ٻي ويٽريس اچي اهو ساڳيو سوال پڇيو. هانءُ ئي ٿڙي پيم. سمجهيم ڪنهن رومان جي ابتدا ٿيل واري آهي، پر جڏهين ٽين ويٽريس به اچي اهو ساڳيو سوال پڇيو. تڏهين هڪ ٽيم نه رومان هومان نه ڪونهي، مون ۾ ڪا گهڙ هڙ آهي. هڪدم غسل خاني ڏانهن پڳس، آئيني ۾ ڏٺم. سڀ ڪجهه ٺيڪ هو. ڏاڙهي به ڪوڙيل هئي. لباس به ٺيڪ هو ۽ منهن مان بيمار به ڪونه ٿي لڳس، هو۽ هر ڪنهن ويٽريس چوڻي پڇيو ته ٺيڪ آهين. موٽي اچي وري ناشتي جو انتظار ڪرڻ لڳس ۽ ٽيئي ويٽريس منهنجي اٿل جو انتظار ڪرڻ لڳيون. جڏهن ڏٺم ته ناشتو نه پاڻ مرادو ڪونه ٿيون ڏين، تڏهين هڪڙي ويٽريس ڪي سڏ ڪري ناشتي جو چمر، هو۽ کلي ويٺي ۽ کلندي چيائين.

”اسان ٽنئي توکان واري وٺي۽ تي ناشتي جو پڇيو، پر تو ناشتي جي گهر ئي ڪانه ڪئي.“
 ”اوهان ته حال ٿي پڇيا، ناشتي جو ڪنهن ڪونه پڇيو.“

”هو آر رائيٽ جي معنيٰ آهي ته توکي ڪجهه گهرجي ته ڪونه.“

ايلز ڪلندي رهي. ماڻهو منهن ورائي اسان ڏانهن نهاريندا

رهيا. آخر کلي کلي جڏهن ٿڪجي پئي تڏهن ٻچيومانس.
 ”تنهنجي ايشيائي مڱيندي جو ڪهڙو حال آهي؟“
 ”مون کانسواءِ ڏاڍو اداس ٿو رهي. ڏاڍا اداس ۽ شاعراڻا
 خط لکندو آهي.“

”شروع ۾ سڀئي اهڙا خط لکندا آهن، پر پوءِ آهسته آهسته
 اداسائي ۽ شاعريءَ سان گڏ خط به ختم ٿي ويندا آهن.“
 ”ائين نه آهي. اسان جي محبت وقتي نه، پر هميشه
 رهندڙ آهي. ٻن ڏينهن کان آور جو خط نه مليو آهي نه
 اداس ٿي پئي آهيان سوچيم، ڪيڏانهن وڃي دل وندرايان.
 تنهنجي يادگيري پير ۽ تو وٽ هلي آيس. تو نه منهنجي
 دل جا سڀئي غم ڏوڻي ڇڏيا، سڀئي موڪل آهي تون نه
 واندو هوندين سڀئي هل ته توکي پنهنجو شهر گهمايان.“
 تاريخي لحاظ کان آسٽريليا اڃا پائپڙا پائيندڙ ٻار آهي.
 هتي ڪا اهڙي جاءِ ڪانهي جنهن کي ڏسڻ سان وقت
 جون واڳون وري وڃن ۽ ماڻهو سال ۽ صديون اورانگهي
 ماضيءَ جي خوابستان ۾ پهچي وڃي. هر طرف دونھون
 اوکاچيندڙ، چيتون دانھون ڪري ڊوڙندڙ، رنگ ٻرنگي
 ويھين صدي آهي. ڪو سنڌو ڪونهي جنهن جي مستي ۽
 سوچ جي تعريف ۾ روشن اسلوڪ چيا هجن، جنهن جي
 ڪپر تي عظيم تهذيبن جسم ورتو هجي ۽ جنهن جي پور ۾
 پنججي رخ مٽايو هجي ته ڪيئي تهذيبن مٽيءَ جا ڌڙا ٻڌجي
 ويون هجن. ڪا مياڻي ڪانهي جنهن جي سٽيءَ مان وطن
 لاه وڙهندڙ سرويچن جي رت جي سڳند ايندي هجي. ريگستان

آهن پر مارو ۽ مارئي ڪانهي. هر طرف ماڻهن جا جهنگ آهن، ويهين صديءَ جو ڪن ڦاڙ شور ۽ ڳوڙ آهي. ساوا، سوگوار ۽ خاموش ميدان آهن ۽ وڏن وڏن ڪاهين ۽ چيل ۽ يوڪلپٽس جا ٻيلا آهن جن مان جڏهين واڌ زوزات ڪري لکهندو آهي ته ائين محسوس ٿيندو آهي چڻ آسٽريليا جي اصلوڪن رهاڪن جا مظلوم، ڪارا ۽ جلاوطن روح اچن جي ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ خلاف فرياد ڪري رهيا هجن.

ايلز چئي ٿي.

”هي ٻاڻئي نار آهي. ڪپتان ڪڪ ڪاري پاڻي جي سزا ڪڏل قيدن جا ٻيڙا وٺي هن نار وٽ اچي لنگر انداز ٿيو هو. اسين سڀئي انهن جلاوطن ڏوهارين جو اولاد آهيون. اسان جي وڏن جي اچڻ کان اڳ هتان جي مٽي ۾ مان اناج جو ڪو سلو نه اسريو هو. پاڻي جي اٿاڻ هئي ۽ چوپايو مال ڪونه هو. اسان جا وڏا هن وحشي ڪنڊ سان وڙهندا رهيا ۽ آخر فتح مند ٿيا. اڄ اسان هن ڪنڊ مان ذري گهٽ ساري دنيا جي ملڪن ڏانهن، اناج، گوشت، ڪير ۽ آن سوڪليون ٿا. تاريخ قوم جو لاشعور ٿيندي آهي پر اسان جي قوم کي لاشعور ڪونهي. ٻن سو سالن جي تاريخ به ڪا تاريخ آهي.“

اسان ٻاڻئي نار کان موٽيسين ۽ ڦٽ ڀاٽ تي هلندي ايلز چيو.

”توهان وٽ ذهين و ذهين وڌندڙ آدم شماري مسئلو آهي ۽ اسان وٽ وري ماڻهن جي اٿاڻ هڪ وڏو مسئلو

آهي. هن هيڏي ساري ڪنڊ ۾ اسين ڪل هڪ ڪروڙ ماڻهو آهيون. اسان ساري يورپ مان ماڻهو لڏائي آڻي هتي آباد ڪري رهيا آهيون، پر ته به ماڻهن جي اثاث جو مسئلو حل نٿو ٿئي. جيڪي يورپي هتي آباد ٿيڻ لاءِ ايندا آهن تن کي اسان جي حڪومت هر قسم جي سهوليت ڏيندي آهي. مثال جي لڏين مان ڪو ماڻهو لڏي هتي اچي آباد ٿيڻ چاهي ته حڪومت هن کان صرف سٺ روپيا وٺندي ۽ سندس پاڙي، رهائش جي انتظام ۽ نوڪري يا زمين وغيره جو بندوبست به ڪري ڏيندي. ماڻهن جو معيار زندگي ڏاڍو اوچو آهي ۽ مزدوري مهانگي آهي. محنت جو احترام ڪيو ٿو وڃي انڪري پنهنجي هٿ سان ڪم ڪرڻ کي ڪوبه عار نٿو سمجهي. اسان سڀ کان وڏو ڪارنامو اهو ڪيو آهي ته ملڪ مان جهالت ۽ غربت کي تڙي ڪڍيو اٿئون. ساري ملڪ ۾ ڪو ان پڙهيل ۽ غريب ڪونهي. ”گاليئون ڪندي ڪندي اسان هڪڙي ٻار وٽان اچي لنگهياسين. ٻار جي در وٽ هڪڙو پوڙهو آسٽريلياڻي بيٺو هو، سندس ٽوپلي ۽ اوورڪوٽ جي ڪالر تي مير ۽ نيل جا نه، جميل هئا. سندس اکين جون پنبليون ڪٽل ۽ جسم جي ڪل پٿرن ڪٽل ڪڪڙ جهڙي هئي. اسان کي ڏسي هو نشي ۾ ٽڙندو اڳتي وڌيو ۽ منهنجي آڏو هٿ ڦهلائي چيائين. ”بکيو آهيان، پئسا ڏي ته ماني ڪاوان.“

”مان هٽڪي بيهي رهيس. مون ايلز ڏانهن نهاريو. هن جو منهن ون ون ڪرڻ لڳو. مون پوڙهي جي بک

لاه ٿهيل هٿ ڏانهن نهاريو. هي هٿ ته هميشه مون کان منهنجي آزادي ڦرڻ، منهنجي هوشوءَ کي مارڻ ۽ مون کي امداد ڏيئي خريد ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌيو آهي. اڄ اهو ساڳيو هٿ مونکان بيڪ گهري رهيو آهي. مون پڪدم کيسي ۾ هٿ وڌو ۽ جيترا کيسي ۾ پئسا پها هئا سي سڀ ڪڍي مون هن پوڙهي جي هٿ تي رکيا. ايترا سارا پئسا ڏسي هن جو چهرو خوشيءَ ۾ جرڪڻ لڳو. هو ٽڙندو بار ۾ هليو ويو ۽ منهنجو ڪنڌ غرور ۽ ڪچهري ۾. اڄ هن مون ڏهه ڪروڙ ماڻهن جو قرض چڪايو هو ۽ قرض جي ندامت ۾ نميل ڏهه ڪروڙ گهاٽ غرور ۾ اوچا ٿي ويا هئا. مون ايلز جي ٻانهن ۽ ٻانهن وڌي ۽ چيو.

”ها سو توڳالهه ٿي ڪئي ته آسٽريليا ۽ ڪو ان پڙهيل ۽ غريب ڪونهي.“

آسٽريليا انگريزن جي ثقافتي بينڪ آهي (جيئن پاڪستان کي ايران ۽ عربستان جي ثقافتي بينڪ بڻايو پيو وڃي) هتي به لنڊن جيان هائڊ پارڪ آهي. جتي ڪوبه شهري حڪومت کي ڪاريون ڏيئي سگهي ٿو. مان ۽ ايلز هائڊ پارڪ ۾ ويسين. هڪڙي هنڌ هڪڙو پادري بيٺو هو ۽ آسماني جنت جي بشارت ڏيئي رهيو هو. هن جي بلڪل سامهون هڪڙو اشتراڪي منبر تي بيهي ڪلو ڦاڙي ڌرتيءَ جي جنت جي بشارت ڏيئي رهيو هو. پادريءَ کي ڪنهن ڪونه ٿي ٻڌو. سڀ اشتراڪي مبلغ جي چوڌاري گور ڪيو بيٺا هئا ۽ هو ڪلو ڦاڙي آمريڪا ۽ سرماڻيدارن ۽ آسٽريليا جي

وزير اعظم سر رابرٽ مينزيز کي ڪاريون ڏيئي رهيو هو جنهن جي حڪومت ويٽ نام ۾ آسٽريليا جي فوج موڪلي هئي. مجموعي مان هڪڙي ماڻهو وڌي واکي پڇيس. ”آمريڪا ۽ ويٽنام کي ڇڏ. اسان کي ٻڌاء تنهنجي اشتراڪيت آسٽريليا کي ڇا ڏيندي.“

”استان جون وڻيل مڇون ۽ ظلم“ ٻئي ماڻهو جواب ڏنو. اسان ٿورو اڳتي وڌي وياسين. مون ايلز کي چيو.

”حيرت آهي ته اوهاڻ جي حڪومت چين کي قبول نه ڪيو آهي پر پنهنجي ملڪ ۾ ڪميونسٽ پارٽي کي قبول ڪيو آهي. اسان کي ڏس، اسان جا چين سان پاڻي وارا رشتا آهن پر ته به اسان وٽ ڪميونسٽ پارٽي نه ٿي بندش آهي.“

”ڪميونسٽ چين ۽ ڪميونسٽ پارٽي به جدا جدا شيون آهن. هڪ پر ٻي معاملو آهي ۽ ٻيو گهرو. ڪميونسٽ پارٽي کي اسان ان ڪري اجازت ڏني آهي جو ڪابه پارٽي قائم ڪرڻ يا ڪنهن به پارٽي ۾ شريڪ ٿيڻ هر هڪ فرد جو بنيادي حق آهي جيڪو حڪومت هن کان ڪسي نٿي سگهي ۽ ڪميونسٽ چين کي قبول ڪرڻ يا نه ڪرڻ ان سياسي پارٽي جو حق آهي جنهن کي ملڪ جي عوام حڪومت جون واڳون سونپيون آهن.“

هتي ٻن قسمن جون نائٽ ڪلبون آهن. هڪڙي ڪلب ۾ اڳهاڙو ناچ ٿيندو آهي. انهن ڪلبن ۾ هر قسم جا ماڻهو ايندا آهن. شريف، عياش، خلاصي ۽ سباح. اڌ

اگهاڙيون ويٽريس بلبن جيان ٻرنديون، ٻارينديون هيڏانهن
هوڏانهن گهمنديون وتنديون آهن. شو شروع ٿيڻ کان اڳ
ساري هال جون بتيون وساسي وينديون آهن ۽ اسٽيج
روشنين ۾ وهتل هوندو آهي. اوچتو ساز وڃڻ شروع ٿيندا
آهن ۽ ڪا جوان جمائ عورت، سارو بدن ڪپڙن سان
ڍڪي اسٽيج تي ايندي آهي ۽ آهسته آهسته هڪ هڪ
ڪري، سڀئي ڪپڙا لاهي، مادرزاد ننڱي تي جوين چاڪائي
نچندي آهي. هن جي ناچ کي عورتون ۽ مرد هڪ جهڙيءَ
دلچسپيءَ سان ڏسندا آهن. ڪنهن خلاصيءَ تي چلڪندڙ
شباب ۾ چلڪندڙ شراب جو نشو چڙهي ويندو آهي ۽ هو
رڙيون ڪري ڪنهن نه ڪنهن اڌ اگهاڙي ويٽرس کي وڃي
چنبڙندو آهي. در وٽ بي جان بون جيان بيمل دادا گير
کيس ٽنگونالي ڪري ٻاهر اڇلائي ايندا آهن ۽ شو ائين
هلندو رهندو آهي ڄڻ ڪجهه ٿيو ئي نه آهي. شو شروع
ٿيڻ کان اڳ اعلان ڪيو ويو هو ته اڄ آخري ناچ ڏاڍو
زبردست هوندو ۽ اسين سڀئي ٻئي چينيءَ سان ان ناچ جو
انتظار ڪري رهيا هئاسين. مس مس انتظار ختم ٿيو. هڪڙي
نو عمر سهڻي چوڪري اسٽيج تي اچي نچڻ شروع ڪيو،
هڪ هڪ ڪري ڪپڙا لاهيندي وئي، باقي ڪچو ۽ چولي
وڃي بچيس. چولي لاهڻ لڳي ته ماڻهن کان رڙيون نڪري
ويون. هن چولي نه لائي ۽ نچڻ شروع ڪيائين. نچندي
وري چولي لاهڻ لڳي ته ماڻهو دانهون ڪرڻ لڳا. هن
دفعي نه هن چولي نه لائي. ٽيون دفعو نچندي نچندي،

يڪدم ست ڏيئي چولي لٽائين. اڙي هي ڇا؟ هي نه چوڪرو آهي. سڀئي شرم پرڇاڻڻ لاءِ سڀنيون وڇاڻڻ ۽ رڙيون ڪرڻ لڳا.

بي رات وري ٻي ڪلب ۾ وياسين. وڏي هال ۾ هلڪي هلڪي روشني ۽ هلڪي هلڪي اوندھ ڇانيل هئي. سامهون اسٽيج تي هلڪن سرن ۾ ساز وڃي رهيا هئا ۽ ماڻهو ويٺا شراب جون سرڪيون پري رهيا هئا. هال جي وچ ۾ ٿوري جاءِ ڇڏيل هئي جتي جوڙا نچي رهيا هئا. مان ايلز اسٽيج جي ڀر ۾ اچي ويٺا ۽ جوڙن کي نچندو ڏسڻ لڳا. اوچتو منهنجي نظر پنهنجي هوٽل جي رسيپشنسٽ ڪمر ڊيوس تي پئجي. هو سڀ کان پري هڪڙي ڪنڊ ۾ اڪيلي ويٺي هئي. هن جي سامهون ٻه گلاس پيا هئا پر سندس سامهون واري ڪرسي خالي هئي. مون اڄ تائين ڪم کي ڪنهن به مڙد سان نه ڏٺو هو. اڄ شايد اسان ايفرو ايشياڻي شاگردن مان ڪو شاگرد ساڻس دوستي ڪندڙ ۾ ڪامياب ٿي ويو هو ۽ کيس هن ڪلب ۾ وٺي آيو هو. مون ڏسڻ تي چاهيو ته ڪهڙي شاگرد جي اڄ قسمت ڪلي هئي، پر ڪم جي سامهون واري ڪرسي خالي هئي، شايد سندس ساٿي ٿوري دير لاءِ ڪيڏانهن ٻاهر هليو ويو هو. مون هر گهڙي ڪند ورائي تي ڪم ڏانهن ڏٺو پر هو اڃا اڪيلي ويٺي هئي. گهڻي دير گذري وئي. مان ۽ ايلز ڪالهين ۾ لڳي ويٺا. مون وري ڪند ورائي ڪم ڏانهن نهاريو. هو پنهنجي ڪرسي تي ڪانه هئي. مون سامهون نهاريو. ڪم

اڪيلي نچي رهي هئي. سندس انگ انگ شراب جي نشي ۾ چور هو ۽ سندس شرابي ۽ مدهوش قدم تڙي ٽاهڙي رهيا هئا. نچندي نچندي هو ڪلڻ لڳي، وڏا وڏا ٽهڪ ڏيڻ لڳي ۽ پوءِ يڪدم وٺي چيٽ ڪيائين.

”بند ڪيو. ساز بند ڪيو. بندوقون ۽ بسم بند ڪيو. منهنجو جان ڪٿي آهي. منهنجو.... جان!“ هن اوچنگار ڏني ۽ ڪلتي ڪاٺي فرش تي ڪري پئي. مان ٽپ ڏيئي اٿيس ۽ ٻوڙي وڃي هن کي اٿارڻ جي ڪوشش ڪيم. بيري هن جي منهن تي پاڻي جو ڦوهارو هنيون ۽ هو ڪجهه هوش ۾ اچي وئي. مون هن کي سهارو ڏنو ۽ ايلز جي ڪار ۾ آڻي ويهاريو مانس. ڪار جي سٺ تي هو پٿار جي سڌهي پئي. جهڙو لاش! ايلز ۽ مان منجهي پياسين ته هن کي ڪيڏانهن وٺي وڃون. مون کي اها ته خبر هئي ته هو اسان جي هونل ۽ رسپشنسٽ هئي پر اها خبر ڪانه هيم ته هو ڪٿي رهندي هئي. سندس گهر ڪٿي هو. ايلز هن جو پتون کوليو. پتون ۽ سندس گهر جي چاهي ۽ هڪڙو خط پيو هو جنهن تي سندس گهر جي ايڊريس لکيل هئي. اسين سندس گهر ڏانهن روانا ٿياسين ۽ پڇا پڇا ڪري آخر سندس گهر کولي لڌوسين. ايلز هن جي گهر جو در کوليو ۽ مون هن کي ٻانهن تي کڻي آڻي سندس پلنگ تي لڙتايو. هن جي پلنگ سان گڏ هڪ ٻيو پلنگ به پيو هو جنهن جي چادر تي گهنج پيل هئا جن هينئرڪو ان پلنگ تان اٿسي ويو آهي. پلنگ جي پر ۽ مڙڏاا سليپر پيا هئا ۽ پلنگ جي پاڻي تي مڙڏاا

سليپنگ سوٽ ۽ گاؤن ۽ ڀر واري ٽيمبل تي پائيمپ ۽ تماڪ جو دڀو پيو هو. ڪمري ۽ اسان کان سواءِ ٻيو به ڪير ڪونه هو. پر ته به ائين ئي محسوس ٿيو ڄڻ اسان کانسواءِ ٻيو به ڪو موجود آهي. مون چئي لکي ٽيمبل ليمپ جي هيٺان رکي ۽ اسين موٽي آياسين.

پلنگ تي ليمپس نه عجيب سوال دماغ ۽ اڀرڻ لڳا. ڪم بيمحد شريف ۽ ڪنواري هئي پوءِ اهي سايپر، گاؤن، سليپنگ سوٽ، پائيمپ ۽ تماڪ جو دڀو ڪنهن جا هئا. اهو مرد ڪير هو جيڪو ڪيس هوٽل ۾ اڪيلو چڙي هليو ويو هو، ۽ ڪم جي تصور ۾ ڪهڙيون بندوقون ٿي هليون ۽ به ٿي ڦاٿا. جان ڪير هو؟

ٻيو ڏينهن به ٻين ڏينهن جيان طلوع ٿيو ۽ مصروفيت ۾ آهي ويو. آفيس مان موٽي پلنگ تي لپتي سگريٽ پي رهيو هوس ته دروازو ڪڙڪيو. اٿي در کوليو. سامهون ڪم ڏيئي هئي. ساڳي ماڻهه ۽ سڄي صورت ۽ ساڳي سسڪندڙ سر ۽ ماتمي گيت جي آلاپ جهڙي مرڪ. ”هلو ڪم. ڪيئن آهين.“

”ٺيڪ آهيان.“ هن پشيمان مرڪ سان ورائيو ۽ اچي آرام ڪرسي تي ويٺي.

”ڇا پيئندين؟“

”ڪجهه نه.“

”ائين ڪيئن ٿي سگهيتو.“

”ٿورو پير ملي سگهندو.“

مون پير جو گلاس ڀري هن جي سامهون رکيو ۽ هو

ماڻ ڪري ڍڪ ڀرڻ لڳي.
 ”مان تنهنجو ٿورو مڃڻ آئي آهيان جو تو ٽڪليف
 ڪري مونکي گهر پهچايو.“

”توري مڃڻ جي ان ۾ ڪهڙي ڳالهه آهي. اهو ته
 منهنجو فرض هو.“ اسين ماڻ ٿي وياسين.
 ”ڪالهه اڪيلي هئڻ يا ٻيو به ڪو ساڻ هئي.“
 ”اڪيلي هيس.“

”پر تنهنجي ٿيل تي به ڳلاس پيا هئا.“
 هن منهنجي سوال جو جواب نه ڏنو ۽ دري کان ٻاهر
 آسمان ڏانهن نهارڻ لڳي. آسمان تي ڪارا ڪڪر مڙيا بيٺا
 هئا پر مينهن نٿي پيو.

”مان اڪيلي هيس ۽ ٻيو ڳلاس ان لاءِ ڀري رکيو هيم
 جو مون پنهنجو پاڻ کي فريب ڏيڻ ٿي چاهيو ته مان اڪيلي
 نه آهيان پر منهنجو جان به مون سان گڏ آهي. ڪالهه منهنجو
 جنم ڏينهن هو ۽ گذريل سال اهو ڏينهن مون ۽ جان ان
 ساڳي ڪلب ۾، ان ساڳي ٿيل تي گڏجي ملهائو هو. پر
 هن سال جڏهن منهنجي جنم جو ڏينهن آيو ته مان اڪيلي
 هيس ۽ جان...“

”جان ڪٿي آهي؟“

”جان ويٽنام جي جهنگن ۾“ ايترو چئي هو ماڻ ٿي
 وئي ۽ پوءِ ٿڌو ساه کڻي چيائين جان مليڻ تي ۽ سڀاهي آهي
 ۽ ڇهه مهينا کن ٿيا آهن جو هن کي ويٽنام ۾ موڪليو ويو
 آهي ۽ مان هتي اڪيلي آهيان. جنگ ٿي وڃڻ کان اڳ

اسان ٻنهي مڱڻو ڪيو هو ۽ ٻئي گڏ رهندا هئاسين. هينئر هو موٽندو ته اسان شادي ڪنداسين. مونکي پڪ آهي ته هو ان جنگ مان صحيح سلامت موٽندو. هو ايترو ته معصوم، ايترو ته خوبصورت ۽ پرپور جوان آهي جو مونکي پڪ آهي ته موت کي به مٿس رحم ايندو. پر.... پر موت ته انڌو ۽ بي رحم ٿيندو آهي. لوه جي گولين ۽ بم ۽ رحم ڪٿان آيو! نه.. نه منهنجو جان موٽندو ۽ اسان شادي ڪنداسين. تون ڇا ٿو سمجهين ته منهنجو جان موٽندو يا نه؟”

”ضرور موٽندو.“

”پوءِ اڄ ته جان جي حياتي ۽ صحت لاءِ ڄام خالي ڪريون.“

اسان گلاس هوا ۾ لهرائي ڇڏي ٿي ڇاڙهيا.

”منهنجي سالگره جي ڏينهن کان ڪجهه ڏينهن اڳ جان مونکي ڏاڍو جذباتي خط لکيو هو. لکيو هئائين ته هتي وڪ وڪ تي موت سندس انتظار ڪري رهيو آهي پر هو نه مرنڊو. هو منهنجي لاءِ جيئندو ۽ منهنجي سالگره جي ڏينهن ضرور ايندو. مون هن جو سليپنگ سوٽ ۽ گاؤن به ٻاهر رکيا هئا. هن لاءِ نئون پائپ ۽ تماڪ جو دٻو به وٺي آڻي هيس. سندس سليپر به ڇنڊي ٺاهي سندس پلنگ جي ويجهو رکيا هيم ۽ سندس پلنگ جي چادر ۾ ائين گهٽج وجهي ڇڏيا هيم جن منهنجو جان هينئر پلنگ تان اٿي غسل خاني ڏانهن ويو آهي. انسان کي سندس تمنائون

ڪهڙا ڪهڙا فريب ٿيون ڏين. مان سارو ڏينهن سندس انتظار ڪندي رهيس. پر هو نه آيو ۽ نه خط لکيائين. الاڻي ڇو نه آيو. ڪهٽ ۽ ڪهٽ خط ته لکي ها.“
هن هٿ وڌائي ٿيل تان ڪلاس ڪنيو ۽ ٽڪڙا ٽڪڙا ڍڪ پرڻ لڳي.

”منهنجي سالگره ائين تمنائن جي فريب ۾ گذري وئي. پر رڃ سان به ڪڏهن آڃ لٿي آهي. گذريل سال هن مونکي منهنجي سالگره جي موقعي تي لاکيٽ سوکڙي طور ڏنو. ڏس ته هي لاکيٽ ڪهڙو نه سهڻو آهي، مان ان کي ساه سان سانڍيندي آهيان. اسان آڌي رات تائين ان ڪلب ۾ پوئندا نچندا ۽ ٺهڪڙا ڏيندا رهياسين. پوءِ سمنڊ جي ڪپر تي وڃي ويٺاسين. مون هن جي هنج ۾ مٿو رکي کيس گيت ٻڌايو. اهو گيت هن کي ڏاڍو وڻندو آهي. جڏهن به هو خوش هوندو هو مونکي ان گيت ٻڌائڻ لاه چوندو هو. تون اهو گيت ٻڌندڻ! چڱو ٻڌايان ٿي.“

تون منهنجي روشني آهين

تون ئي ته منهنجي روشني آهين،

جڏهن آسمان روشن هوندو آهي

تون مونکي ڪيتريون نه خوشيون ڏيندو آهين.

هن جو آواز ڏڪڻ لڳو ۽ ا کين مان اڙڪ لڙي آيس.

سندس لڙڪ شاه سائين جي سرڪيڏارو جيان منهنجو هاتو

۽ لهي ويا. دل ڀرجي آيو ۽ مان پنهنجا لڙڪ لڪائڻ لاه

ڌريءَ کان ٻاهر نهارڻ لڳس.

جڏهن آسمان روشن هوندو آهي.... پر آسمان ڪٿي روشن آهي. آسمان تي ته هر طرف اونده اندوڪار چانيل آهي ۽ جهازن جا ڪٽڪ ڪجهن جيان لامارا ڏيندا، بسم برساتي رهيا آهن. هيٺ ڌرتيءَ تي هونگريون ڏيندڙ ٻار ۽ اوليون ڏيندڙ هنج تي، اتر واءُ ۽ لڏندڙ لمندڙ ڪٽڪ جي پڪل سنگن ۽ ڪنوار جي ماڪ پئل مانگريءَ تي، هر طرف چيتون دانهون ۽ ڪيڪون آهن، ڪني ۽ گهريل ماس جي ڌپ آهي. آسمان ڪٿي روشن آهي.

”مان ۽ جان ته ڏاڍا ننڍڙا، معمولي ۽ غير اهم ماڻهو آهيون. اسان جو ويڻام جي اشتراڪيت سان ڪهڙو واسطو. اسين ته محنت ڪري زندگي جون ۴ چار خوش گهڙيون گهارڻ ٿا چاهيون. اسين ته ڪلب ۾ نچڻ ۽ ٽهڪڙا ڏيڻ ٿا چاهيون، سمنڊ جي ڪپر تي گيت گائڻ ٿا چاهيون. اسان کان اسان جا ٽهڪڙا ۽ گيت چو ٿا ڪسيا وڃن. اسان ته زندگيءَ کان خوشين جي ٻن چئن گهڙين کانسواءِ ٻيو ڪجهه نٿا گهرون. پر اسان جي خوشين تي به برساتا ٿا وڃن. ٻڌاءُ منهنجو جان موٽندو يا نه!“

”ضرور موٽندو. آسمان ضرور روشن ٿيندو ۽ اوهين انڊلٽ جي پنڌ ۾ لوڏا کائي گيت گائيند.“

”اڄ ته جان جي محبت ۽ حياتي لاءِ جام خالي ڪيون.“

اسان ٻنهي گلاس هوا ۾ لهرايا، مون گلاس ڇڻ نائين آندو ته مون کي پير مان بارود جي بوه اچڻ لڳي.

آها پوء ڪيترائي تنهن منهنجي حواسن ۽ روح تي چاڻيل رهيا. پنهنجو پاڻ مان هڪئي ۽ گريل ماس جي ڏپ اچڻ لڳو. ڪم کي ڏسندو هوس ته سندس ويران ۽ منتظر اڪڙين سندس جان جهڙين جوان نمائڻن کي ڏسي ڏکي ويٺو هوس پر هن جي اڪڙين ۾ اميد جو هلاڪو ڪرڻو پيو ٿمڪندو هو. مون هن سان ملڻ ۽ ڳالهائڻ صفا ڇڏي ڏنو. مون کي ڊپ لڳندو هو ته ڪٿي سندس اڪڙين ۽ ٿمڪندڙ اميد جو ڪرڻو وسائي نه وڃي ۽ ڪنهن ڏينهن هوءَ مونکي اها خبر نه ٻڌائي ته سندس جان مري ويو.

اسان جا ليڪچر ختم ٿي ويا هئا ۽ عملي ٽريننگ شروع ٿي وئي هئي. اسان مان هر هڪ کي ڪنهن نه ڪنهن موضوع تي پروگرام تيار ڪري رهيو تان پيش ڪرڻو هو. مون آسٽريليا جي اصلوڪن باشندن تي پروگرام ڪرڻ جو ارادو ڪيو ۽ ”آبر جنيز ويلفيئر سوسائٽي“ جي سيڪريٽري کي فون ڪيم ۽ شام جو ٽيپ رڪارڊر ساڻ کڻي ساڻس ملڻ لاءِ روانو ٿيس.

هتان جي اصلوڪن رهاڪن کي Aboriginies سڏيو ويندو آهي. سندن نڪ ويڪرا، چپ ٿلها، وار گهٽيدار ۽ رنگ ڪارو ٿيندو آهي. پر جنهن چوڪريءَ سان مان وڃي مليس تنهن جو رنگ ڳاڙهاڻ. گانڌر سانورو هو. ۽ نڪ به سڌو سنئون هيس. باقي وار، چپ ۽ اکيون سو پنهنجي قبيلي جهڙيون هيس. هن جو نالو ڪيٿ واکر هو. مان ۽ ڪيٿ هڪڙي ڪافي هائوس ۽ اچي ويناسين ۽ مون

ڪائس سندس قبيلي بابت پڇو. هن چيو:

”اسان پٿر جي اوائلي دور جا ماڻهو آهيون. اسان زمين
 ڪهڙي ۽ چوپايو مال ڌاري ڪونه ڄاڻندا هئاسين انڪري
 لڌ پلاڻ جي زندگي گذاريندا هئاسين. قدرت جي جنهن شي ۽
 ڪي سمجهندا هئاسين تنهن کي استعمال ڪندا هئاسين ۽
 جنهن کي نه سمجهي سگهندا هئاسين تنهنکي خدا ڪري
 بوجهندا هئاسين. شاعر انهن خدائن جي حمد ۾ گيت چوندا
 هئا ۽ مصور انهن کي خوش ڪرڻ لاءِ تصويرون ٺاهيندا هئا.
 اسان وٽ ملڪيت جو تصور ڪونه هو. ان ڪري هڪڙو
 ماڻهو شڪار ڪندو هو ته سڀني ۾ ونڊي ورهائي کائيندو
 هو. نه غريبي هئي ۽ نه اميري، ۽ نه ئي طبقاتي چڪتاڻ
 هئي. سڀ هڪ جهڙي زندگي گذاريندا هئا.“

بيري ڪافي ۽ جا ڪوپ آئي اسان جي اڳيان رکيا ۽
 مون ڪافي جو ڍڪ ڀريندي هن کي چيو:

”مون اوهان جي مصورن جون تصويرون ڏٺيون آهن.
 انهن تصويرن ۾ سڀ کان وڌيڪ مونکي رنگن متاثر ڪيو.
 انهن رنگن کي ڏسڻ سان ائين ٿو محسوس ٿئي جهڻو اهي
 رنگ نه آهن پر موسيقي ۽ جا هڪڙا هڪڙا، نرم نرم سر
 آهن، جيڪي روح کي ٿا ڇهين. مون اوهان جي موسيقي
 به ٻڌي آهي. هڪڙي ڳالهه مونکي ڏاڍو عجب ۾ وڌو. اوهان
 جيڪا ڏوڪلا وڃائي موسيقي ٻڌا ڪندا آهيو سا ساڳي
 موسيقي اسان وٽ به آهي. سنڌ جا هندو ڏوڪلن راند ڪندا
 هئا جيڪا بلڪل اوهان جي ڏوڪلن واري موسيقي ۽ جهڙي

هئي. ان جو سبب شايد اهو آهي ته ڪنهن زماني ۾ آسٽريليا خشڪي ۾ رستي سنڌ سان مليل هئي ۽ اسان جي هڪڙي تاريخ نويس لکيو آهي ته اوهان جي قبيلي جا ڪجهه ماڻهو خشڪي ۾ رستي سنڌ ۾ اچي آباد ٿيا هئا. شايد ڏوڪرن راند اوهان جي قبيلي جو رهيل يادگار آهي.

”هينئر به انهن مان ڪي قبيلو آهن.“

”نه منهنجي خيال ۾ سڀ فنا ٿي ويا.“

”فنا ٿيڻ اسان جي قوم جي تقدير آهي. اوهان وٽ فنا

ٿي وئي آهي ۽ هتي فنا ٿي رهي آهي.“

هو ۾ ماڻ ٿي وئي ۽ ڪافي ۾ جاڍڪ پڻ لڳي. ٿوري

دور کانپوءِ چيائين:

”جنهن هنڌ پاڻ ويٺا آهيو، ڪهڙي خبر نه ڪنهن

زماني ۾ ان ساڳي هنڌ منهنجن ابن ڏاڏن جا گهر هجن.

سامهون واري سڙڪ، هو وڏيون وڏيون عمارتون، اسانجي

ناچ، ڪيچ ۽ راند روند جا ميدان هجن، ان ساڳي هنڌ اڄ

مان هيسيل ۽ ڊنل اجنبي ۾ جيان ويٺي آهيان.“

”هينئر نه زمانو بدلجي ويو آهي. اڄن اوهان کي شهرين

وارا حق ڏنا آهن. هينئر نه اوهان کان هڪوبه نفرت نه

ڪندو هوندو.“

”اسان ته پيدا ٿي ان لاءِ ٿيا آهيو ته اسان کان نفرت

ڪئي وڃي ۽ جيئن نه ڪوڙه جو مريض پنهنجي ڪوڙه

ماڻهن جي نفرت سان هري ويندو آهي، تيئن اسين به

پنهنجي ڪاري ڪوڙه ۽ اڄن جي نفرت سان هري وبا

آهيون. پر اسان جي ٻارن لاءِ اها نفرت نئين ڳالهه هوندي آهي اسان جي معصومڙن کان جڏهن اسڪول ۾ اچڻ ٻار نفرت ڪندا آهن تڏهن هو اڪين ۾ لڙڪ پري، هيسيل ۽ قتيل حيرت سان اسان کان پڇندا آهن ته هي اچا ماڻهو اسان کان نفرت ڇو ٿا ڪن. ان وقت اسان جا صدين جا سور جاگي پوندا آهن. اچن جي ظلم جا ڦٽ ڇڙي پوندا آهن ۽ اسان جي ساري جسم ۾ رت جي بدران نفرت جو وهه ڊوڙڻ لڳندو آهي. آخر ڪيستائين اسان جي ٻارڙن کي نفرت جا نانگ ڏنگيندا رهندا، ڪيستائين اسان پنهنجي رنگ جي گناه جو ٻوجهه کڻي گهمندا رهنداسين. ڇا هن هيڏي ساري ڌرتيءَ تي ڪا اهڙي ڪنڊ ڪانهي جتي اسان پنهنجو هي ڪارو چهرو لڪائي سگهون، جتي اسان جي رنگ ۽ نسل جي گناه کي معاف ڪيو وڃي ۽ اسان کي به پنهنجو سمجهي سگهي سان لاتو وڃي.

هو ۽ ڇپ ٿي وئي. سندس اکهون رڻهه ڪيون ٿي ويون. ”منهنجي هڪڙي ماڻيائي آهي. هتي سڀني ۾ رهندي آهي. هن پنهنجي ٻار کي اسڪول ۾ داخل ڪرايو. ٻه ٽي ڏينهن گذريا ته سندس ٻار اچن ٻارن جي نفرت جون شڪايتون شروع ڪري ڏنيون ۽ جڏهن ڏٺائين ته شڪايتن جو ڪو تدارڪ نٿو ٿئي تڏهن ڇا ڪيائين جز بليڊ وٺي آيو ۽ ڪمري ۾ ويهي پنهنجي ڪل ڪپڻ لڳو. ماڻس ڊوڙي رهي، بليڊ ڪسيس ته دانهون ڪون لڳو ته ڇڏ امان ته مان پنهنجي همي ۽ ڪاري ۾ ڪنهي ڪل لاهيان ۽ ٻين ٻارن وانگر اچو

ٻڌجي وڃان....“

”اسان به اوهان وانگر اچن جي ڏاڍ جا ڏنگل آهيون. ۱۸۵۷ع ۾ مياڻي جي جنگ ۽ هٿو جو رت اسان کان ڪڏهن نه وسرندو.“

”هن به ائين ئي چيو هو. هن ساڳي ڪافي هائوس ۾ هن سامهون واري ڪرسي تي ويهي هن چيو هو ته اسان ايشياڻي به اوهان وانگر مظلوم آهيون ۽ مظلوم هميشه مظلوم جو پاڻ ٽيندو آهي. پر هو ڪوڙو هو، دوکيباز هو.“

”ڪنهن جي ٿي ڳالهه ڪرڻ؟“

”پنهجي هڪڙي ايشياڻي دوست جي ٿي ڳالهه ڪرڻ. هو مليشيا کان هٿ ڌرينگ وٺڻ آيو هو ۽ اسان جي قوم تي ڪتاب لکي رهيو هو. ان ڪتاب جي سلسلي ۾ هو سونسان اچي مليو هو. هن جو نالو احمد بن جبار هو. هن ساڳي ڪافي هائوس ۾ اسين پهريون دفعو مليا هئاسين. سون هن کي پنهنجي قوم تي ٿيل ظلمن جون ڳالهيون ٻڌايون هيون ۽ سندس اڪڙين ۾ لڙڪ نري آيا هئا. اسان ته هميشه ماڻهن جي اکين ۾ نفرت ڏئي آهي، ان ڏينهن پهريون دفعو سون ڪن اوڀرين اڪڙين ۾ همدردي جا لڙڪ ڏٺا هئا. منهنجي دل چيو ته هن جي سيني تي مٿو رکي روٽان. ايترو روٽان، ايترو روٽان جو ساڻي ٿي پوان. اسين هر روز ملڻ لڳاسين. ڪڏهن ڪنهن نااڻيت ڪلب ۾ ڪڏهن سمند جي ڪپڙ ٿي. مون محسوس ڪيو ته سونکي احمد سان محبت آهي. پر مان پنهنجي ڪاري ڪوجهي

محبت هن کي آچي نٿي سگهيس. هڪڙي ڏينهن هن پاڻ محبت جو اظهار ڪيو. شاديءَ جو واعدو ڪيائين ۽ مڱئي جي منڊي پارياڻين.

”تو کي شايد خبر نه آهي ته انگريز جڏهن هتي اچي آباد ٿيا تڏهن هنن اسان جي قوم جي ماڻهن کي گولي گولي ماريو. اسان جا ڪيئي قبيلو ڪسجي ويا. عورتون غلام بڻجي ويون. گهڻو ڪري اسان جو سارو موجوده نسل انگريزن جو حرامي نسل آهي. منهنجو رنگ ۽ روش انگريزن سان ملن ٿا ئي. مان به هڪڙي انگريز جي حرامي ڌيءَ آهيان. مان جڏهن جوان ٿيس ته منهنجي جوانيءَ تي مردن جي نظرن جون گجهون لامارا ڏيڻ لڳيون پر مون دل ۾ هڪو په ڪيو ته مان ڪنهن به انگريز جي حرامي ٻار جي ماءُ نه ٿيندس. پنهنجي ست جي حفاظت ڪندي رهندس. هڪڙي ڏينهن احمد کي مان پنهنجي قبيلي ۾ وٺي ويس. رات جو جڏهن چوڏهينءَ جو چنڊ ڪڙي بيٺو تڏهن باه جا مچ ٻاري، پنهنجي بت تي ڳاڙها پيلا ليڪا ڪڍي، باه جي آڻن جي عڪس ۾ هن جي سامهون پنهنجي قبيلي جو ناچ ڏيکاري لڳس ۽ جڏهن ڏيکاري ٿڪجي پيس تڏهن هن کي ٻانهن کان گهلي جهوپڙيءَ ۾ وٺي آيس. هن کي پنهنجو جسم، جواني ۽ ست سونپي ڇڏيم.“

”مان ڏاڍي خوش هيس. منهنجي زندگي هڪڙو نئون پاسو ورايو هو. مون هڪڙو نئون صبح پسيو هو ۽ منهنجي سنڌ سنڌ ۾ هڪڙي نئين سرهاڻ سرايت ڪري وئي هئي.“

الا، مان ڪيڏي نه خوش هيس هڪ هڪ ڀل، هڪ هڪ
 ڪهڙي مون لاه ڪيڏي نه اهر هئي. گهڙيون ۽ ڀل ڪسڪندا،
 گذرندا ويا ۽ هڪڙي ڏينهن مون احمد کي هڪڙي اچي
 چوڪريءَ سان ڏٺو. مان آفيس مان ٽڪجي، گهر موٽي رهي
 هيس ته مون احمد کي هڪڙي اچي چوڪريءَ جي هاننهن
 ۾ هاننهن وجهي نت ڀاٽ تي لنگهندو ڏٺو. مان اتي ئي بيهي
 رهيس. جن جنگهن مان ست ئي نڪري ويو هو. احمد
 مون کي ڏٺو ۽ پوءِ بڪدم ڪنڌ ڦيري ڇڏيائين، ڇا هي
 اهوئي احمد هو جنهن منهنجي قوم تي ٿيل ظلمن لاءِ لڙڪ
 هاريا هئا، جنهن مون کي هيترو پيار ڏنو هو ۽ جنهن کي مون
 پنهنجو سانڍيل ست سونڀو هو. احمد ۽ اها چوڪري ٻئي
 منهنجي اکين کان اوجھل ٿي ويا ۽ مان ايتري بيٺي رهيس.
 منهنجو ڪارو رنگ ڪاريهر جيان منهنجي ساري بدن کي
 ڏنگڻ لڳو ۽ مان وه ۾ وٽ کائيندي رهيس.”

”پوءِ؟—“ مون بڪدم هن کان پڇيو.

”پوءِ احمد ان چوڪريءَ سان شادي ڪري ڇڏي ۽
 هتي ئي رهڻ لڳو. هونئن ته ڪوبه ايشيائي هتي آباد ٿي
 نٿو سگهي پر جي ڪو ايشيائي هتان جي ڪنهن چوڪريءَ
 سان شادي ڪري ته، پوءِ آباد ٿي سگهي ٿو. احمد ان
 چوڪريءَ سان شادي ڪئي ۽ هتي آباد ٿي ويو. منهنجي
 ۽ هن جي محبت ٻار جي صورت ۾ منهنجي پيٽ ۾ پلجڻ
 لڳي. هينئر مان هن جي ٻار جي ماءُ آهيان. احمد هتي رهندو
 آهي پر منهنجي ٻار کي خبر ڪانهي ته سندس پيءُ ڪير

آهي ۽ ڪٿي آهي.“

هو ۽ ماڻ ٿي وئي ۽ مان به ماڻ ڪري ويٺو رهيس.
هن گهڙي ڏني ۽ چيائين:

”اوه ڏاڍي دير ٿي وئي. منهنجو پٽ منهنجو انتظار
ڪندو هوندو. سڀاڻي اڃان به ته ايترو ڏيندي سان.“

رات جا ٻارهن ٿيا هئا. مان پنهنجي هوٽل جي ڪمري
۾ ويٺو ڪتاب پڙهي رهيو هوس ته اوچتو درڪڙ ڪيو. اتي
درڪوليمر سامهون ايلز بولي هئي.
”ڪپڙا مٽاه ته ٻاهر هلون.“

ٻاهر مشرقي عورت جي ست جهڙي بي داغ چانڊوڪي
پکڙيل هئي. اڃ ايلز خاموش ۽ اداس هئي. ٿڌي هوا جو
جهوٽو لڳو ۽ هن جي بت مان سيءُ جو سيسرات نڪري
ويو. چيائين:

”مونکي سهارو ڏي.“

مون ٻانهن وڌائي سندس چيلهه جي چوڌاري ورائي ۽
هو ۽ منهنجي ٻانهن جي سھاري تي هلڻ لڳي. اسين سمنڊ
جي ڪپڙ تي اچي ويٺاسين. سمنڊ وڻجاريءَ جي اٽڪ
انتظار جهڙو لڳي رهيو هو. لهرن جون ليلائون چنڊ جي
چنيسر سان ڇاڪ ڪري رهيون هيون. ڪا چوه ڀيري
چولي، گهوڙيل جيان اڇانگ ڏيئي، واسينگ وانگر وري،
ڪارنبر وانگر ڪرڪڙي، ڪپڙ ڏانهن وڌي ٿي آئي ۽ پوءِ
زندگيءَ جي خوابن جان وڙهي ٿي وئي. چانڊاڻ ۽ واريءَ
تي پيرن جا نشان ڇمڪي رهيا هئا. جتي مان ۽ ايلز ويٺا

آهيون ان سا گهي هنڌ پهرين به ڪي ماڻهو اچي ويٺا هوندا. پيار ۽ محبت جون مٿيون گالهليون ڪيون هونداون، همنو اهي سڀ ڪٿي آهن. مان ۽ ايلز سيالي ڪٿي هوندا سين. ڇا انسان جو سمورو اڏنبر ۽ ٽڪسات وقت جي واريءَ تي پير جي نشانن کان وڌيڪ ڪجهه نه آهي.

”ايلز تون اڃا اداس ڇو آهين؟“

هن پنهنجا اداس نيش ڪلي مونڌانهن نهاريو ۽ پوءِ سسڊ ڏانهن ڏسڻ لڳي.

”تون ڪهائون لکندو آهين ني؟“

”ها...“

”ڪيئن لکندو آهين.“

”ڪيئن لکندو آهيان! — الانهي ڪيئن لکندو آهيان!... ڪڏهن ڪڏهن ڪا گالهه هانو پر ڪهي ويندي آهي ۽ پوءِ اندر ئي اڏنبر پئي جلندي، جلائيندي، ٺهندي ۽ ڊهندي آهي ۽ پوءِ جيئن نه ٻرندڙ جبل جي هانو مان جوالا ڦاٽ ڪاڍي نڪري ايندي آهي، ائين منهنجي اندر مان به ڪهائي ڦاٽ ڪاڍي نڪري ايندي آهي. مان آهسته آهسته پنهنجو هانءَ ڪوري ڪردار جوڙيندو آهيان ۽ پوءِ جڏهن انهن ڪردارن جي صورت ڏسندو آهيان ته سندن صورت ۾ پنهنجي ئي شجده نظر ايندي اٿس. مان هنن سان گڏ ڪلندو ۽ رهندو آهيان، جهنڊو ۽ مرنڊو آهيان ۽ پوءِ سڀني ڪردارن کي ڪاغذ جي ڪفن ۾ ويڙهي وقت جي وهر ۾ لوڙهي ڇڏيندو آهيان.“

”ڇا توکي ڪڏهن ائين محسوس ٿيو آهي ته تون ماڻهو

حي ميڙ ۾ پرايو، اجنبي ۽ اڪيلو آھين.“

”اڪيلائي اسان جي نسل جو سڀ کان وڏو عذاب آهي. هي نائيٽ ڪلبون، بيملز پنجن جا رجحان ۽ ٿورڙي وقت ۾ گهڻي ۾ گهڻي مسرت ماڻن جي نمناء ان اڪيلائي ۾ کان فرار جون اجايون ڪوششون آهن. اسان سڀئي هڪٻئي کان ڇڄي ڌار ٿي ويا آهيون ۽ پنهنجي وجود جي پيمت ۾ اڪيلا ويٺا آهيون ۽ چوڌاري اڪيلائي جو سمنڊ ڇوليون هڻي رهيو آهي. مون کي ته ائين محسوس ٿيندو آهي ڄڻ مان پنهنجن مٿن مائٽن، دوستن ۽ پيارن مان نه آهيان. پر ڪنهن ٻئي ديس جو رهاڪو آهيان. ڄڻ زندگي ۾ جي ويٺنگ روم ۾ ويٺو آهيان ۽ ريل جو انتظار ڪري رهيو آهيان جيڪا مون کي پنهنجي وطن وٺي ويندي ۽ مان پنهنجي پيارن سان وڃي ملندس. پر ريل لٽ ٿي وئي آهي يا شايد ٻيڙي ۽ تان ٿي لهي وئي آهي.“

”مون کي به ائين محسوس ٿيندو آهي ته مان ڪنهن ٻئي ديس جي رهواسي آهيان ۽ پنهنجي ٻرين کان وڇڙي رستو پلجي هتي اچي نڪتي آهيان ۽ هينئر پنهنجي ٻرين کي گوليندي ٿي وٽان. اڄ مان سو وٽ هڪڙو اعتراض ڪرڻ آئي آهيان. مان توکي اهو ٻڌائڻ آئي آهيان ته مون کي — ته مون کي آور سان پيار ڪونهي.“

مون ڇرڪي هن ڏانهن نهاريو. سندس چهره تي نه مابيوسي ۽ جا ڪڪر مڙيا بيٺا هئا.

”ها، مان اعتراف ٿي ڪريان ته مونکي آور سان محبت

ڪانهي. آور سان ملڻ کان اڳ مان ڪڙي مصور سان
ملي هيس. هن کي ڏسي مون ائين سمجهيو هو ته اهو ئي
منهنجو پرين آهي جنهن کي مان گوليندي ٿي وٺان. هو
ڪلاڪن جا ڪلاڪ مون کي سامهون ويهاري منهنجون
نصويرون ٺاهيندو هو. آهسته آهسته مون محسوس ڪيو ته
هن کي مون کان وڌيڪ پنهنجي فن سان پيار هو. جنهن
فن جي ڪري مون هن سان پيار ڪيو هو ان ساڳي فن
سان مون کي ساڙ ٿيڻ لڳو ۽ جلد ئي مون محسوس ڪيو
ته مون پنهنجو پاڻ کان فريب کاڌو آهي. هي منهنجو
پرين نه آهي، مون هن کي ڇڏي ڏنو، پر جذباتي لحاظ کان
صفا بي سهارا ٿي پيس ۽ پوءِ مان پڙهن لاءِ انگلنڊ ويس.
انگلنڊ ۾ منهنجي ملاقات آور سان ٿي ۽ وري مون پنهنجو
پاڻ کان فريب کاڌو ۽ آور کي پنهنجو وڇڙيل پرين سمجهي
وينس ۾ هتي اچڻ کانپوءِ آهسته آهسته مون محسوس ڪيو
ته آور به منهنجو پرين نه آهي. ٻڌاءِ منهنجو پرين ڪٿي آهي،
ڪهڙو آهي ۽ مان هن کي ڪڏهن گولي لهندس.“
هوءُ مات ٿي وئي ۽ وري يڪدم چيائين.

”سگريٽ اٿئي.“

مون هن کي سگريٽ ڏنو ۽ هوءُ سگريٽ ڊڪائي سونڀ
هڻڻ لڳي. مون پهريون ڀيرو هن کي سگريٽ پيئندي ڏٺو
هو. ”منهنجي زندگيءَ جو ڪو مقصد ڪونهي. اڃا به
هروڀرو پئي جيئان. مون پنهنجي شخصيت جي اظهار لاءِ
نصويرون ٺاهڻ شروع ڪيون پر جلد ئي خبر پئجي ويس

ته مون ۾ تصويرون ٺاهڻ جي ذات ڪانهي. شاعري شروع ڪيم. ڪچا ڦڪا شعر لکي ڦاڙي ڇڏيم. وري ڪهاڻيون لکڻ لڳس ته اهي به بي جان بي چميون ۽ ڦڪيون. مون ۾ ڪا ذات ڪانهي. مان هڪڙي معمولي، اجاڻي ۽ عام زندگي تي ڪهاڙيان.“

”ڇڻو ٿيو جو توکي جلد ئي خبر پئجي وئي ته تو ۽ ذات ڪانهي. مون کي ته هينئر خبر پئي آهي جڏهن وقت گهڻو گذري چڪو آهي. مون ذات جي ڪوڙي ڏيک تي پئيلجي پنهنجو سارو رت ۽ ست ان کي بهاري ڇڏيو ۽ پاڻ ايترو ته نسو ۽ ساڻو ٿي پيو جو زندگي ۽ وقت سان وڪ وڌائي نه سگهيس. هينئر ته ڇيلهه ۾ رسا ٻٽل آهن ۽ گهڙين جون گهوڙيون گهلينديون، لتاڙينديون، ڇپاٽينديون سڀن سان ساڻو ڪنديون ڊوڙنديون ٿيون وڃن. آخر مان ڇو ٿو لکان. ڪنهن لاءِ ٿو لکان. مون کي بڙهن وارو ڪير آهي. هرڪو پنهنجي لٽي ۽ اڏي جي چڪر ۾ ڦاٽو پيو آهي ۽ ڪنهن کي فرصت ڪانهي جو مون سان گڏ اهي عذاب سهي جيڪي مان ڪهاڻيون لکڻ کان اڳ ۽ ڪهاڻيون لکڻ مهل سهندو آهيان. جڏهن مون ۾ ذات به ڪانهي مون کي ڪو پڙهڻ وارو به ڪونهي ته پوءِ مان ڇو ٿو لکان. بليڪ مارڪيٽنگ ڇو نٿو ڪيان. گهڻا ليکڪ پنهنجو پاڻ کي اهو فريب ڏيندا آهن ته هو سماج مان براهين کي تڙڻ لاءِ لکي رهيا آهن. مون کي ته ان فريب جو به سهارو ڪونهي. مان ڪڏهن به سماجي

سڌارڪ جيان ور ڪنجي، قلم جو ڀالو هٿ ۾ کڻي سماجي
برابرن سان وڙهڻ لاءِ نه نڪتو آهيان مون ته هيشه قلم جي
ڀالي کي پنهنجي هانءَ ۾ هنيو آهي ۽ پنهنجي ئي رت ڦڙڙ،
سان ڪهاڻيون لکيون اٿم.

هوءَ مون ڏانهن پڪ ڏک بهاري رهي هئي ۽ پوءِ
منهنجي سيني تي مٿو رکندي چيائين.

”تنهنجو درد ڪيترو نه فنڪارانه درد آهي. اسين ٻئي
زندگيءَ جي ويٽنگ روم ۾ ويٺل مسافر آهيون. اڪيلا
اوپر ۾ اداس، اچ ته ٻئي هڪ ٻئي کي سهارو ڏيون.“
مون هن کي سيني سان لائو. ڇنڊ آسمان سان لهي
اچي منهنجي سيني تي مٿو رکيو ۽ چولين جون چورسون
ڇال ڏيڻ لڳيون.

پل - پڪيٽڙا پرڙا ڦرڪائي اڏامندا ٿا وڃن، وقت
ڪسڪندو، ترڪندو، وهندو ٿو وڃي. ڄڻ ريل ۾ ويٺو
آهيان ۽ سڀئي وڻ ٿڻ، سهڻيون صورتون، من موهندڙ نظارا
پنٿي ڊوڙندا ٿا وڃن ۽ ريل رڙندي، گجندي، باه اوکاڇيندي،
سڀني نظارن کي لتاڙيندي، چيپاٽيندي، ڊوڙندي ٿي وڃي.
فوٽ پاٽ تي بيهي ٽيڪسيءَ جو انتظار ڪري رهيو آهيان.
اوچتو سامهون بورڊ تي نظر ٿي پئيم. لکيل آهي No Stan-
ding (بيهن جي منع آهي) اڳتي وڌي ٻي فوٽ پاٽ تي
ٿو بيهان. هتي به ساڳيو بورڊ! وري اڳتي وڃي فوٽ پاٽ
تي ٿو بيهان. هتي به بيهن جي منع آهي. هر هنڌ بيهن جي
منع آهي ته پوءِ ڪٿي بيهي بس جو انتظار ڪريان. هيڏي

وڏي شهر ۾ ٻيهر جي جاءِ نٿي ملير پند ٿي پند، سهڪندو هوٽل ۾ ٿو پهچان. خبر پير نه No Standing جي معنيٰ آهي No Parking (موٽرن بيهارڻ جي منع آهي).

ايلز هوٽل ۾ چانهه نسي سڏايو آهي. رات جي ماني ٽڪي کائي، خوب ٻيٽ پري، وڃان ٿو پير هن سان ڏنر کائي ٿي پوي شرم کان چئي نٿو سگهان ته ماني کائي آيو آهيان. صبح جو ٻيٽ خراب. ايلز چوي ٿي:

”مون نه توکي دعوت ٿي مانيءَ جي ڏني هئي.“

”تو نه چيو هو ته ’ٺي‘ مون سان پيچان.“

”اوه“ هوءُ کلي ٿي. ”رات جي مانيءَ کي اسين ’ٺي‘

چوندا آهيون.“

هي ”نيرا ٻهڙ“ (پر هنن جو رنگ نه نورو ڪونهي!) پهرين پهرين جڏهن انگريز هن ڪنڊ ۾ اچي لٿا ته کين خبر ڪانه هئي ته هن ٻهڙن جي هن پار ڇا آهي. ڪيتري عرصي تائين انهن ٻهڙن کي عبور ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا رهيا. آخر ڪامياب ٿيا. ٻهڙ جي هن طرف درياه هئا ۽ انسان جي آباد ٿيڻ جا امڪان هئا. جنهن ٽوليءَ هن ٻهڙ کي عبور ڪيو تنهن ڇمل جو هڪ وڻ ڪڍي ان جو تڙ هتي ڪوڙي ڇڏيو جيڪو هينئر به ان حالت ۾ بيٺو آهي. ٻهڙ جي ڇولي اٽڪل چار هزار فوٽ بلند آهي ۽ ڇوليءَ تي پورو شهر آباد آهي. ڇوليءَ جي پڪيڙ جتي ختم ٿي ٿئي اتي چار هزار فوٽ اونهي ڪاهي آهي ڪاهيءَ جي مٿان جبلن جون ٽي سئهيون چوٽيون اهڙيءَ طرح گهڙيل آهن

ڄڻ ٽي عورتون پٺيون آهن. انهن کي ٽي پيٽر سڏيو ويندو آهي. قدرت جي هٿن سان گهڙيل ٽن پيٽرن جون اهي مورتيون ڪنڌ کڻي ڪاهيءَ جي هن پار واري پهاڙ ڏانهن ڏسي رهيون آهن. هتي ڪارا ڪڪر وسي وسي ٽڪجي، ساڻا ٿي لپتي پيا آهن. ساڄي هٿ تي هڪڙي سنهي چوٽي ڪر ڪميون پيني آهي. مٿس اچو جهڙائون ٿو لڳي ڄڻ ڪو سنڌي سورھ اچي پڳ پائي بيٺو آهي. ايلز ۽ مان هيٺ ڪاهي ۾ نهاريون ٿا ته پستي ۽ بلندي جو فرق ڏسي سارو وجود ڏکي ٿو وڃي مون کي ائين ڇو ٿو محسوس ٿئي ته مان پهرين به هتي آيو آهيان. هي بلنديون ۽ پستيون، پهاڙ جي چوٽيءَ تي سٺل ننڍا ڪڙا ڪڪر. قدرت جي هٿن سان گهڙيل هي ٽي پيٽر ۽ ايلز پهرين به مون ڏٺيون آهن، شايد سان ۽ ايلز هتان جي اصلوڪن رهاڪن جي ڪنهن قبيلي ۾ پيدا ٿيا هئاسين ٻئي نانگن بتن تي آسماني ديوتائن جون گهاڙهيون پيليون شبهون چٽي، هٿن ۾ پٿر جا پالا کڻي، جبل جي هنن پيلن ۾، ڪينگرو جو شڪار ڪندا هئاسين. هنن ٽن پيٽرن جي ڀر ۾ ويهي مون ايلز جي سونهن جي حمد ۾ گيت چيا هئا ۽ منهنجي قبيلي جي ماڻهن انهن گيتن کي آسماني اشلوڪ سمجهي ڇانڊوڪي راتين ۾ به جا مڃ باري، نچي نچي ڳايو هو. پوءِ اچن اچي مون کي، ايلز کي ۽ منهنجي گيتن کي ڪنو. مان ۽ منهنجا گيت هرهند ڪٺا آهيون. منهن جي ڌڙي ۾، مياڻيءَ جي ميدان تي ۽ هنن ٽن پيٽرن جي ڀر ۾!

پهاڙ جي ٻئي چيڙي تي هوٽل آهي جنهن ۾ اسان
رهيل آهيون. هوٽل جي دريءَ کان هيٺ ساڳي ڪاهي،
ٻيلا ۽ هڪو هڪو ڏنڌ. والڙ شروع ٿئي ٿو. اهلڙ
چوي ٿي.

”ات ته نچون.“

”مان نچي نه ڄاڻان.“

”نون ات ته سهي.“

والڙ جا سر ڪيترا نه ڪومل آهن. بدن جا بار لهي
ويا آهن. اسان جا روح سُرڻ جي پرن تي نچندا، جهومندا،
اڏامندا ٿا وڃن. هر طرف خنڪيءَ ۾ رچيل ڏنڌ آهي ۽
وري اوچتو چنڊ نڪري ٿو اچي ڇانڊاڻ روح ۾ رچندي
ٿي وڃي.... سڀ نظارا پئتي ڊوڙندا ٿا وڃن ۽ ريل رڙندي،
گجندي، باه اوڳاچيندي، سڀني نظارن کي لتاڙيندي
چپاڙيندي ڊوڙندي ٿي وڃي ۽ اڳيان آئيندو وڇايو پيو آهي.
اڻ ڏٺل، اڻ ڄاتل ۽ پراسرار!

اسان جي ٽريننگ ختم ٿي وئي آهي ۽ اهوڪو ڏينهن
اسان جو هتي آخري ڏينهن آهي. اڄ اسان کي اي. بي. سي
طرفان الوداعي پارٽي ملي هئي. هال ۾ اي - بي - سي جي
استاف جا مرد، عورتون ۽ اسپن ايفرو ايشيائي ڪارا، سانورا
۽ ٻيلا شاگرد بيٺا هئاسين. سڀئي شاگرد پنهنجو پنهنجو
ملڪي لباس پائي آيا هئا. مان به سنڌي شلوار، شڪارپور
جو ڀرت تي ڀريل پاسي ٽي ڪچي ۽ وارو ململ جو چولو
پاڻي آيو هوس. سڀ حيرت وڇان اسان کي ڏسي رهيا هئا.

اسان جي ٽريننگ، جي ڊائريڪٽر مسٽر ٿامسن گلو صاف
 ڪيو ۽ عيوض ڪي اکين تي ٺيڪ ڪندي چيائين. ”منهنجا
 پيارا پرديسيو! اڄ کان ڇهه مهينا اڳ، هن ساڳي هنڌ، مون
 مرڪنڊڙ هائو سان اوهان جو آڌرڀاءُ ڪيو هو. اڄ ڇهن
 مهينن کان پوءِ ان ساڳي هنڌ مان روئندڙ دل سان اوهان
 جي اڳيان وڃوڙي جي تقرير ڪري رهيو آهيان. پنهنجي
 دل کي روئندو ڏسي، پنهنجو پاڻ کان پڇان ٿو ته آخر مون
 ۾ ۽ هنن آفريقي ۽ ايشيائن ۾ ڪهڙو رشتو آهي جو هنن
 کان جدا ٿيڻ وقت دل روئي رهي آهي. اوهين ڪير ۽
 مان ڪير، اوهان جي ۽ منهنجي وچ ۾ رنگ، نسل ۽
 جاگرافي جا ويڇا ۽ فاصلا آهن، پوءِ آخر اسان جي وچ ۾
 اهو ڪهڙو رشتو آهي، جيڪو غم بنجي منهنجي هاند ۾
 چپي رهيو آهي. جنهن انهن سڀني ويڇن ۽ فاصلن کي ريتي
 ۽ ميٽي ڇڏيو آهي. شايد اهي سڀئي ويڇا هٽرادو آهن. ■
 اسان نه يورپي آهيون، نه ايشيائي ۽ نه آفريقي، اسان صرف
 هن ڌرتيءَ جا ٻچڙا آهيون، اسان ڌرتي ماءُ جي ٽچ پيتي
 آهي. ■ اسان جو پاڻ ۾ رشتو عظيم. ■ اٿو آهي. اچو ته
 اسان پاڻي جي ان لازوال رشتي لاءِ جام خالي ڪريون.“
 سڀني گلاس ڇڻن تائين آنداء. مسٽر ٿامسن جي تقرير جو
 جواب اسان مان ئي ڪنهن کي ڏيڻو هو. اسان سڀني
 مليشيا جي گهڻ - ڳالهائون نمائندي ڏانهن نهاريو. هو فلپين
 جي نمائندي ڏانهن نهارڻ لڳو، فلپين جي نمائندي مون
 ڏانهن ڏٺو ۽ مان مس اما ڏانهن ڏسڻ لڳس. مس اما اڳتي وڌي

گلو صاف ڪيو ۽ چوڻ لڳي:

مسٽر ٿامسن ۽ منهنجا پريديسي ساٿيو! اڄ رات اسان
 هميشه لاءِ وڇڙڻ لاءِ گڏ ٿيا آهيون ايترو مس چيائين
 ته هانءُ ڀرجي آيس، آواز ڏڪڻ لڳس ۽ وڏي اوچنگار ڏنائين.
 سڀ اداس ۽ خاموش ٿي ويا ۽ ساري ماحول تي اداسائي
 تلوار جيان ناٿجي وئي.

ٻارڻي شروع ٿي. پروگرام مطابق سڀني کي پنهنجو
 پنهنجو ملڪي گيت ٻڌائڻو ۽ ناچ ڏيکارڻو هو. زمينيا
 جي نمائيندي ۽ مس. اما گيت ۽ ناچ شروع ڪيو. هاڪي
 هاڪي موسيقي اڀري ۽ اکين آڏو آفريقا جا جهنگ پکڙجي
 ويا. زال ۽ مڙس خوشيءَ ۾ ٽڙندا، ٽهڪڙا ڏيندا جهنگ
 مان لنگهن ٿا ۽ اوچتو چرڪي بيهي ٿا رهن. اڳيان موت
 سندن انتظار ڪري رهيو آهي. ٻئي هراسيل اکين سان
 مٿانهن هونڊانهن ٺهرين ٿا. هڪڙو ماڻهو جهنگ مان
 نڪري مرڻ تي حملو ٿو ڪري. عورت چيٽ ڪري پري
 بيهي ٿي رهي. هو ٻئي وڙهندا ٿا رهن ۽ عورت جي چهري
 تي ڪيمي جذبا جرڪڻ ٿا لڳن. هراس، مايوسي، ۽ پوءِ
 اميد جو هلڪو هلڪو سوجھرو مرڪ جي صورت ۾ سندس
 چيٽن تي چمڪي ٿو. ۽ هو خوشيءَ وڃان پنهنجي قنيل،
 ٽڪيل، سهڪندڙ ساٿي ٿيل مڙس اڳيان نچي ٿي. خوشي
 ۽ فتح جو وحشي ناچ!

هينئر منهنجو وارو هو مان ”هو جمالو....“ جي ٽيپ
 چاڙهي، اچي ايلز جي ڀر ۾ بيهي رهيس. سڀ ماڻ ٿي ويا

ٽپ ختم ٿي. سڀني ٽڙيون وڇاڻ لڳا. اُما مون کي
ٻانهن کان جهلي ٻاهر وٺي آئي. ٻاهر آسمان ۾ چنڊ ڪڙيل
هو. هر طرف گل ڦل ٽڙيل هئا، اُما جي گلن تي پگهر جا
ڦڙا چمڪي رهيا هئا، جهڙا ڪارن ڪلابن تي ماڪ ڦڙا.

سندس وڏين اکين ۾ اونداھين راتين جون خنڪ اونداھيون
رڇيل هيون.

”مان پاڪستاني ناچ سٺو ڪري سگهان ٿي ني.“

”ڏاڍو سٺو ڪري سگهين ٿي.“

”مون کي تو وانگر تنهنجي ملڪ جو گيت ۽ ناچ به
پسند آهي. مان توکي هميشه ياد رکنديس. پر تو مون کي
رنجايو آهي جنهن لاءِ مان توکي ڪڏهين معاف نه
ڪندس.“

”مون توکي رنجايو آهي!“

”ها، تو مون کي رنجايو آهي. تو ڪڏهين به مون سان
ٻه چار اڪيليون گهڙيون نه گهاريون. ڪڏهين به مون کي
بيچ تي يا ڪنهن نائيٽ ڪلب ۾ نه وٺي وئين. هڪ ٻه
دفعو چيو مان ته نٿاڻي ڇڏيء. ان ڪري نسي جو مان
ڪاري آهيان، شيدائي آهيان.“

”نه نه، اها ڳالهه نه آهي.“

”نه ته ڪهڙي ڳالهه آهي. آخر ايلز ۾ ڇا آهي جيڪو
مون ۽ نه آهي. مون ڏانهن هزار ڇامان ايلز جهڙي جوان
نه آهيان. منهنجو بدن ايلز جي بدن کان گهٽ حسين ۽
جوان آهي. پوءِ آخر ڪهڙي ڳالهه آهي جو تون ايلز جي
ڪڍ لٿور لٿور ڪندو ٿو وئين ۽ مون کي ليکين ٿي نٿو.
ان ڪري ني جو مان ڪاري آهيان، شيدائي آهيان اوهان
ايشياڻي ته رنگ جي مت پيد ڪان مٿاڻن ٿيندا آهيو ۽
ايشيا ۽ آفريقا جي پائڻيءَ جا نعرا هڻندا آهيو. پر اوهين

ڪوڙا آهيون. سامراجين وانگر چالباز آهيون. اوهين صرف يورپ سان مقابلو ڪرڻ لاءِ آفريڪا کي ايشيا سان ڳنڍڻ تان چاهيون. هونئن ته توهان کي به اسان جي ڪاري رنگ کان نفرت آهي. اسان کي به توهان کان نفرت آهي. توهان جي سهڻي رنگ ۽ روشن کان نفرت آهي، ٻڌين ٿو خود پرست ايشيائي، مون کي توکان نفرت آهي.

هن اوچنگار ڌرتي ۽ ٻنهي هٿن ۾ منهن لڪائي ڊوڙندي اندر هلي وئي. مان اتي ئي بيٺو رهيس، بي حس ۽ بي ستو! گهڻي دير کانپوءِ اندر ويس ته آها هڪڙي شيدي چوڪري سان ٿوئست ناچ ٺڄي ۽ ٽهڪڙا ڏيئي رهي هئي. آخر ۾ سڀني گڏجي الودائي گيت ڳاتو. لڙڪ گاڏڙ مرڪ سان هڪ ٻئي کان موڪلايون.

مان ۽ ايلز هينئر پارٽي ۾ تان موٽيا آهيون ۽ سمنڊ جي ڪپڙ تي اچي ويٺا آهيون. رات جا ٻه لڳي رهيا آهن. مون کي صبح جو پنجين لڳي هوائي اڏي تي پهچڻو آهي. باقي چند گهڙيون وڃي بچيون آهن. اڄ به آسمان ۾ چند کڙيو بيٺو آهي ۽ لهرن جون ليلائون چند جي چنيسر سان ڇاڳ ڪري رهيون آهن. ڪا لهر گهوڙيل وانگر اڇانگ ڏيئي، واسينگ وانگر وري، ڪاريهر وانگر ڪرڪڙي ڪپڙ ڏانهن ڊوڙندي ٿي اچي ۽ پوءِ زندگيءَ جي خوابن جيان وٺڙي ٿي وڃي. چانڊاڻ ۾ واريءَ تي ماڻهن جي پيرن جا نشان ڇمڪي رهيا آهن. چند گهڙين کانپوءِ اهي سڀئي نشان مٽجي ويندا. سان هليو ويندس ۽ حمد ائين ٻيو ڇمڪندو

سمند ائين پيو لڄندو، چولين جون چوريون ائين ئي پيون
چال، ڏينديون ۽ هن واريءَ تي نت نئون ماڻهن جي پيرن
حانوان نشان پيا ڇمڪندا. ايلز چوي ٿي:

”مان توکي هميشه ياد رکندس. مون توسان زندگيءَ
جون ڏاڍيون پياريون ۽ مٺيون گهڙيون گهاريون آهن.
اهي گهڙيون مون کان ڪڏهن نه وسرنديون. اسان ٻئي
زندگيءَ جي واٽ تي ٻن همدرد دوستن جيان ملياسين،
ٿوري دير گڏ سفر ڪموسين. هڪٻئي جو ڏک سور ونڊوسين
۽ هينئر وڇوڙي جي ٻه - وائي تي اچي بيٺا آهيون. هيءَ
واٽ پنهنجي آهي ۽ هوءَ تنهنجي. اسان جي دوستيءَ جو
ناتو سڄو ناتو هو. اهو ناتو هميشه قائم رهندو. اسان ٻئي
زندگيءَ جي ويٽنگ روم ۾ ويٺل مسافر آهيون اداس، اوڀرا
۽ اجمبي ۽ ريل جو انتظار ڪري رهيا آهيون اها ريل
ضرور ايندي ۽ اسان کي ان ديس ۾ وٺي هلندي جتان اسان
کي جلاوطن ڪيو ويو آهي، جتي مان پنهنجي وڇوڙيل
پرينءَ سان ملندس ۽ جتي ايشيا جي بڪ، بيماري ۽ غلاميءَ
جا ناسور چٽي ويندا، ماڻهو خوشحال هوندا ۽ تنهنجي ذات
کي سڃاڻندا ۽ سمجهندا.“

اسين ڳالهائيندا تار هون. سمند رڻدو ٿو رهي، ڇنڊ جو
ڇهرو بي نور ٿيندو وڃي.

مان جهاز ۾ ويٺو آهيان ۽ پريان پنهنجن پيارن کسي
الوداع چوڻ لاءِ آيل ماڻهن سان گڏ ايلز بيٺي آهي ۽ هٿ
۾ رومال لوڏي مونکي وڇوڙي جو پيغام ڏيئي رهي آهي.

وقت کسڪندو ترڪندو، وهندو ٿو وڃي، سڀئي سهڻيون
صورتون، من موهيندڙ نظارا، پٺتي رهندا ٿا وڃن.... روڪيو
روڪيو. جهاز کي روڪيو، ريل کي روڪيو، نظارن کي
روڪيو، پر جهاز زوزاٽ ڪندو اڏامندو ٿو وڃي. ريل
رڙندي، گجندي، باه اوکاڇيندي، سڀني نظارن کي لتاڙيندي،
ڇپاڻيندي ڊوڙندي ٿي وڃي ۽ اڳيان آئيندو وڇايو پيو
آهي. ڏنل واٽل ۽ اونڊاهون!

درد جا رشتا

۰ د پئسفڪ هوٽل،

سڊني.

ادا، ٽيون ڏينهن ميل بدران ڪان سڊني پهتو آهيان. ٽريننگ جا باقي ٻه مهينا وڃي پڇيا آهن. اهي ٻه مهينا ريڊيو آسٽريليا مان وابسته رهڻي گذاريندس. جنهن هوٽل ۾ رهيل آهيان سو پئسفڪ سمنڊ جي ڪپرن جي هڪڙي مٿاهين ٽڪريءَ تي آهي. سامهون ٽڪريءَ جي لاهيءَ تي سائي گاهه جي چادر وڇايل آهي. پائين Pine جا ماري ۽ سڪل وڻ اڀرڻاڻي گدا ڪرڻ جيان هٿ ڦهلائي ٻڌا آهن. نيڻ نهار تائين سمنڊ ڦهليل آهي، اٿاه ۽ پراسرار ۽ ٻه جهڙي انسان جي دل! سمنڊ جي ڪناري وٽ سهڻيون، جوان ۽ جرڪندڙ عورتون پائي ۽ تڙڪي رهيون آهن جهڙيون جل پريون، جهڙيون ڪهاڻي نويس جي دل ۽ اڻ لکيل ڪهاڻيون. هنن کي پائي ۽ تڙڪندو ڏسي بت مان سيءَ جا سسرات نڪري ٿا وڃن. جون جو مهينو ۽ ههڙو سيءَ! حيدرآباد ۽ ته هن وقت سج باهه جا پالا هڻندو هوندو. هر هاڻي حيدرآباد جون هواون، منگهه، ستورا، سهڻا، سڀا جهڙا ماڻهو، جيڄل ماءُ جي ٽچ جهڙي مٺڙي ٻولي! هتي ته غلط انگريزي ڳالهائي ڳالهائي ڪيائين پر ئي سور پئجي ويو آهي.

ادا سڏنيءَ بابت ڪنهن ٻئي دفعي لکندو سان. اڄ
 سڏنيءَ جي هڪ سون ورتي سوڍيءَ جي ٿو ڳالهه ٻڌايان. ه.
 چوڪري ته نه آهي الاڻي ڇا آهي. آيو قد، آسمان جهڙيون
 نيريون ۽ وشال اکيون، چانڊاڻ جهڙا سنهري وار، ڳاڙهو
 ڳاڙهو ٻرندڙ جرڪندڙ جسم، جهڙو باه جو آلو. هن سان
 ڪالهه ملاقات ٿي آهي، پر ان ٿوري عرصي ۾ اسان هڪ
 ٻئي جي ابترو نه ويجهو اچي ويا آهيون جو هينئر به سندس
 بدن جي باه جي چر ٿي جرڪائيم. ڪالهه گهمندو گهمندو
 ريڊيو جي لئبريريءَ ۾ ويس ۽ ڪتابن جي الماريءَ ۾ ڪتاب
 جاچي رهيو هوس جو هوءَ ۾ اچي بيٺي ۾ پڇيائين.

”مان اوهان جي ڪا خدمت ڪري سگهان ٿي؟“

”مون کي ايلٿيٽ جي نظمن جو ڪتاب گهرجي.“

”اوهان مشرقي ايلٿيٽ پڙهي ڇا ڪندا، اوهان جي

رنگا رنگ تهذيب ته عمر خيام جهڙا شاعر ٻڌا ڪيا.“

”جنهن مشرقي تهذيب عمرخيام جهڙا شاعر ٻڌا ڪيا

سا هينئر مغرب جي سريت ٿي ويئي آهي ۽ ايلٿيٽ جي

انڌي تقليد ۾ ٻڌا ٿيندڙ شاعر ان سريت جو ناجائز اولاد

آهن.“

”ڪهڙي ملڪ مان آيو آهين؟“

”پاڪستاني آهيان.“

”مون کي پاڪستان ڏسڻ جو ڏاڍو شوق آهي. مون

سنڌ ماڻھو جي پراڻي تهذيب بابت پڙهيو آهي. دل ٿي چوي

نه ان پراڻي تهذيب جا ڪنڊر ڏسان.

”مان سنڌو ماٿر جو رهاڪو آهيان.“ مون غرور سان چيو.
 ”مسلمان آهين؟“
 ”ها.“

”اوهان تقدير کي مڃيندا آهيو؟“
 ”اسان تقدير کي ايترو ته مڃيندا آهيون جو ڏاڍن سان وڙهي پنهنجو پيٽ پالڻ ۽ انگ ڍڪڻ جي بجاءِ پنهنجي مفاسي ۽ بڪ کي به تقدير سمجهندا آهيون.“

”مان ڪنهن مشرقي مسلمان کي ڏسندي آهيان ته الف ليلي ياد ايندي اٿم. اوهان جي تهذيب ڪيتري نه رنگا رنگ آهي توکي اسان ماده پرست مغربين جي بي رنگ تهذيب جي پڪسانيت اڃان بيزار نه ڪيو آهي.“
 ”جي مان به تو وانگر ان تهذيب ۾ پيدا ٿيان ها ته پوءِ شايد ان جي پڪسانيت کان بيزار ٿيان ها، ڇاڪاڻ ته هر ذهين ماڻهو پنهنجي پسگردائي ۽ پنهنجو پاڻ کان غير مطمئن هوندو آهي.“

”تنهنجون ڳالهون ڏاڍيون وڻندڙ آهن، شام ڪو خاص پروگرام نه ڪونهي؟“
 ”خاص نه، ڇڏيو منهنجو نه ڪو عام پروگرام به ڪونهي.“

”پوءِ اڄ شام اچ ته گڏجي ماني کائون. تون مون کي پاڪستان جي باري ۾ ڳالهون ٻڌاء.“
 ”مون کي ته خوشي ٿيندي جو شام توهان گذاريندس؟“

”ڇڏو پوءِ پاڻ شام جو ملنداسين. ريڪس هوٽل ڏٺو
اٿئي ٿي؟“

”ها ڏٺو اٿم. مان پالڻهي آئي پهچي ويندس.“
مون هن کان ڪتاب ورتو ۽ پنهنجي آفيس ۾ موٽي آيس.
شام جو آسمان ٽي ڪڪر مڙيا بيٺا هئا ۽ ڦڙ ڦڙ ٿي
پيئي. ٿڌيون هواڻون. جسم جي آرهه ٿي هليون ويون. مان
مقرر وقت کان ٿورو اڳي هوٽل جي سامهون پهچي هن جو
انتظار ڪرڻ لڳس. ٿوري دير گذري ته هو ٽيڪسيءَ مان
لٿي. کيس وڏو ڳاڙهو ڪوٽ پيو هو. مون کي ڏسي لڙي
پيئي. مون اڳتي وڌي سندس هٿ هٿ ۾ جهليو.
”هائي، ڪيڏو ته سيءُ آهي! تنهنجي ملڪ ۾ به هيڏو
سيءُ پوندو آهي؟“

”ها، اسان وٽ به ايترو ئي سيءُ پوندو آهي. پر جون
۽ نم، ڊسمبر ۾ پوندو آهي.“

”مان به ڪيتري نه بدتميز آهيان جو هن مهل تائين نه
پنهنجو نالو ٻڌايو اٿمان ۽ نه تنهنجو نالو پڇيو اٿم. منهنجو
نالو سومن آهي. پر سڀئي مونکي سوزي چوندا آهن.“
”منهنجو نالو ڏاڍو ڊگهو ۽ ڏکيو آهي، ان ڪري
تون مونکي احمد سڏي سگهين ٿي.“

اسان هوٽل ۾ اچي ويٺاسين. ٻنهي وسڪي گهرائي ۽
پيئڻ لڳاسين.

”سوزي ڳالهه ٻڌ. مان مشرقي آهيان ۽ پنهنجي مشرقي
تهديب ۾ نهن کان وٺي چوٽيءَ تائين رچيل آهيان. ان

ڪري جي اوهان جي مغربي آداب جي خلاف ڪجهه ڪري
 وجهان ته مون کي ٻڌائجانءِ.

”مان ته پاڻ خوش ٿيندس جي تون هتي به پنهنجي
 مشرقي نموني ۾ هلندهن.“

”جي هتي مشرقي نموني ۾ هلان ته پوءِ سڀ کان
 پهرين هن سامهون ويٺل ماڻهو ڪي سڌو ڪريان جيڪو
 توڏانهن نھاري رهيو آهي.“

هو ڪلي ويٺي ۽ چيائين:

”اوهان مشرقي عورت جي معاملي ۾ ڏاڍا ساڙيل ٿيندا
 آهيو.“

”اسان ان ساڙ کي غميرت سڏيندا آهيون. اصل ۾ اسان
 مشرقي مڙد عورت جي حفاظت کي پنهنجي زندگيءَ جو
 مقصد سمجهندا آهيون.“

”اسان مغربي عورتون به چاهينديون آهيون ته اسان
 جي حفاظت ڪئي وڃي. پر مغربي مڙد ان ڳالهه مان ڇا
 ڄاڻن. اسان جي گهريلو ناچاڪي، طلاقون، حدڪان وڌيڪ
 آزادي ۽ جنسي بي راه روي جو وڏو سبب اهو آهي جو
 اسين پنهنجو پاڻ کي غير محفوظ سمجهنديون آهيون. حد
 کان وڌيڪ آزاديءَ اسان جي شخصيتن ۾ ڇڪتاڻ پيدا
 ڪري ڇڏي آهي. اسان پنهنجي حفاظت به چاهيون ٿيون
 ۽ آزادي به ڇڏڻ نٿيون چاهيون.“ هن وسڪيءَ جو ڍڪ
 ڀريو ۽ چيائين.

”هاڻي مون کي پاڪستان جي رهڻيءَ ڪرڻي بابت ٻڌاءِ.“

”اسان جو ملڪ سڪيو ۽ ماڻهو سکر آهن.“ اڃا ايترو
 مس چيم ته پنهنجو ڪلارڪ باد پير جنهن کي سو رپيا
 پگهار ملندو هو، جنهن کي ڇهه ٻار هئا جنهن جي زال کي
 سلھ هئي، زال کي سيني ٿوريئم ۽ داخل ڪرائڻ لاءِ درخواست
 موڪلايائين ته کيس زال مرڻ کان پوءِ اجازت نامو مليو.
 حد نظر تائين ڦهليل جهريل جهوپڙيون، جهول جهلي
 وانهڙن کان جيئن جو حق پندڙ بڪارن جا هٿام، چنگهندڙ،
 جهرندڙ، محنت ۽ ڪمال، رت اوکاڇيندڙ، پيلا، بي نور،
 مرئنگ ماڻهو. هي پاڪستان آهي، هي ايشيا آهي—
 صدين کان غلام ايشيا، ڪاري، ڪوجهي، بيمار ۽ بکي
 ايشيا! مون پڪدم وٺي ڪي جو ڪلاس کنيو ۽ گهٽ ڏيئي
 پي ويس.

”مون ٻڌو آهي ته اوهين عورت جي عزت نه ڪندا
 آهيو.“

”اسان نه عورت جو احترام ڪندا آهيون. منهنجي
 ٻوليءَ ۾ چوڻي آهي ته نياڻي ست قرآن آهي. سڙد جڏهن
 نياڻيءَ جو قسم ڪندا آهن ته مري به اها ڳالهه پوري
 ڪندا آهن.“

(۽ جڏهن ان نياڻيءَ جي شادي ٿي ويندي آهي تڏهن
 سندس ڪهڙو حشر ٿيندو آهي.)

مون پڪدم پيري کي سڏي پيو پيگ گهرايو.
 ”پلا اوهان جون عورتون ڀردو ڪنديون آهن؟“
 ”ها.“

”نون پردي جو ڦاٿل آهين؟“
 ”عقلي طرح نه آهيان پر جبلتي طرح ڦاٿل آهيان.“
 ”مائنن جي مرضي سان شادي ڪندا آهيو يا پنهنجي مرضي سان؟“
 ”مائنن جي مرضي سان.“
 ”شادي کان اڳ پنهنجي ٿيل واري وٺي ڪي ڏسندا آهيو ته سهڻي آهي يا نه؟“
 ”سونهن جي معاملي سان ڪي پنهنجي پيرون ۽ مائرن جي ذوق تي اعتبار ۽ اعتماد ڪرڻو پوندو آهي.“
 ”جنهن کي ماءُ يا پيءُ نه هجي ته پوءِ؟“
 ”پوءِ پاڄائي.“
 ”جي پاڄائي ڏهر کان ناراض هوندي پوءِ ته ڪا بچڙي زال چنبڙائيندي هوندس.“
 مان کلي ويس. سوزي مون کان ڳالهائون پڇندي رهي — مان جي ريتن رسمن، رهڻي ڪهڻي، ادب ۽ آرٽ جون ڳالهائون. مان ڪجهه ڪوڙا ۽ ڪجهه سچا جواب ڏيندو رهيس.
 ”تون سنڌو ماڻھو جي پراڻي تهذيب جا ڪنڊر ڏٺا آهن؟“
 ”مان ته جڏهن به اداس ٿيندو آهيان تڏهن انهن ڪنڊرن تي ويندو آهيان.“
 ”جڏهن انهن ڪنڊرن تي ويندو آهين ته ڇا محسوس ڪندو آهين؟“
 ”موهن جي دڙي کي ڏسي وقت جي دٻايت کان دل دهلجي

ويندي آهي سوچيندو آهيان ته هتي به اسان جهڙا انسان
رهندا هوندا. هنن به اسان جيان محبتون ۽ نفرتون ڪيون
هونديون. ڏاڍ ۽ ڏهڪاءَ جي جانده هنن کي به اسان جيان
پينو هوندو. ڪي ارڙا اڙپنگ انيا سان اٽڪيا هوندا ۽ ڪنهن
شاعر انسان جي ڀلائي جا خواب ڏنا هوندا. اهي سڀ انسان
ڪيڏانهن ويا. ڇا انسان جي سموري ڇڪتاڻ، هنن هٿان ۽
شاعرن جي سمورن خوابن جو انجام هي کنڊر آهن.

”شاعر آهين؟“

”نه.“

”ليکڪ آهين؟“

”نه چار ڪچيون ڦڪيون آ ڪاٺيون لڪيون اٿس.“

”پوءِ ته وڏو ماڻهو آهين.“

هن جي ڳالهه ٻڌي ڪل اچي ويو. پنهنجي ملڪ جا
اهي سڀئي شاعر ۽ ليکڪ ياد پير جيڪي قلم جا ڀالا هئا ۽
نبي، پنهنجن رت ڦڙن مان گل گونچ اڀائيندا آهن
۽ انسان جي عظمت ۽ ڀلائيءَ جا ڪيت ۽ ڪهاڻيون
لکندا آهن.

”ڪهڙي قسم جون ڪهاڻيون لکندو آهين؟“

”تو جهڙن حسين چهرن جون ڪهاڻيون لکندو آهيان.
۽ اهڙن مجبور ۽ محروم انسانن جون ڪهاڻيون لکندو
آهيان جن جا خواب تو جهڙا حسين ۽ جواڻ هوندا آهن پر
اهي خواب جوانيءَ ۽ ئي مري ويندا آهن.“
”ڪهڙي قسم آهين؟“

”اڀر چونست آهيان.“

هو ڪلڻ لڳي.

”يلا توکي اسانجي آسٽريليا پسند آئي؟“

”سٺو ملڪ آهي، باقي شهر سو هڪ ٻئي جو نقل ٿا

لڳن.“

”ان جو سبب اهو آهي جو اسان جا شهر تاريخ جي سڀني مان نه آسريا آهن، انڪري اسان جي ڪنهن به شهر جي ڪا الڳ شخصيت ناهي، ڪنهن به شهر جي تصور سان ڪو داستان، ڪو رومان ذهن ۾ نٿو اچي. ان ڪميءَ کي دور ڪرڻ لاءِ اسان شهرن جا نالا آسٽريليا جي اصولن کان رهاڪن جي ٻوليءَ جا رکيا آهن. پر صرف نالن سان نه شخصيت ڪانه بڻجي آهي. اوهان جا شهر تاريخ ۽ فطرت جي سڀني ملن ائين آسريا آهن جيئن جهنگ آسرنڊو آهي. انڪري اوهانجي ملڪ ۽ شهرن کي پنهنجي پنهنجي شخصيت آهي.“

”شهرن کانسواءِ مونکي ته هتان جا ماڻهو به هڪٻئي

جو نقل ٿا لڳن.“

”ماڻهو ته واقعي هڪ ٻئي جو نقل آهن. ساڳيو لباس، ساڳيو رنگ، ساڳي ٻولي. تڏهين ته ڀڄيو هيومانءَ ته اسان جي بي رنگ تهذيب جي بڪسانيت کان اڃان بيمار ڪونه ٿيو آهين. هاڻي بي ڳالهه ٻڌ. اڄ پنهنجي هڪ ساهيڙيءَ پنهنجن دوستن کي پارٽي ڏني آهي. مونکي به سڏيو اٿس. مون پنهنجي ڳالهه ڪيائين ته توکي ضرور وٺي

اڃان سو جي هليڻ ته اتي هلي ماني کائون.“
”چون ٿا هندنس.“

”ڇڱو پلا ويه، ته مان هن کي فون ڪري اڃان.“

هو فون ڪري آئي ۽ ٿاڻم ڏسندي ڇمائن.

”هنن ساڍا اٺ ٿيا آهن. پاڻ نائين لڳي هتان هندناسين.“

مون جڏهن پنهنجي ساهڙي کي ٻڌايو ته تون به هلڻ لاه

راضي ٿيو آهين ته هو ڏاڍي خوش ٿي. اسان آسٽريلياڻي

ٻين سان ملڻ لاه ڪندا آهيون. اسان جو ملڪ هڪ طرف

آهي، سو ڏورانهين ملڪن جا ماڻهو مڙهي گهٽ ايندا آهن.

اتي هلي ڏسجان ته تنهنجي ڪيتري نه عزت ٿي ڪئي

وڃي. تنهنجي ساهڙي تو جهڙي ڪا مشهور ۽ دولتمند

عورت نه آهي پر مون جهڙي هڪڙي گمنام ۽ عام ڇوڪري

آهي. تو جهڙي وڏي ماڻهو سان ملندي ته خوش ٿيندي.“

هن هر گهڙي مون کي وڏو ماڻهو ٿي سڏيو، ڇاڪاڻ

جو مون کيس ٻڌايو هو ته مان ليکڪ آهيان. ڇا ليکڪ به

وڏا ماڻهو ٿيندا آهن! ڏٺل، ڏڪاريل، پنهنجن خوابن جي

سيتن تي روئيندڙ ليکڪ ڪهڙن وڏا ماڻهو ٿي سگهن ٿا.

اوچتو حال جون بيمون وسائي ويون ۽ سامهون اسٽيج

تي تيز روشني وارا بلب پرن لڳا ۽ ٻه چار عورتون ۽ مڙد

ساز وڃائڻ ۽ ٺڄڻ لڳا. مون سوزي کي ڪن ۽ ڇمو.

”هوئل وارن کي سهڻن ڇوڪرين کي اندر اچڻ جي

اجازت نه ڏيڻ ڪهڙجي.

”ڇو؟“

”انڪري جو سندن بيمن وسائڻ جو مقصد فوت ٿي وڃي ٿو.“
 ”ڪيئن؟“

”ڏس ني هنن بيمون وسائي ڇڏيون آهن ته جيئن هال ۾ اونده ٿي وڃي پر تنهنجي چاهي جي نور ۽ سارو هال ٻيو جرڪي.“

هو ۽ کلي ويٺي ۽ چيائين.
 ”توڪي عورت سان، گفتگو ڪرڻ جو ڍنگ اچي ٿو جي هن ٻار ٿي ۽ ۾ ڇوڪرين کي اهڙيون ڳالهيون ٻڌائي ته پڇاڻي ويندو.“

هيٺر اسٽيج تي ساز نيز ٿي ويا ۽ ٻه چار عورتون ۽ مڙد سازن جي تيز لٽي تي نچڻ لڳا. هال ۽ ويٺل ماڻهو بي اختيار ٿي ٽارڙيون وڄائڻ لڳا.

”ڪيئن اسانجو مغربي ناچ پسند اچي ٿو؟“
 ”مونکي ته ائين ٿو محسوس ٿئي ڇڻ سڀني کي ماريخوليا ٿي پئي آهي ها کين ڏينهو پيا ڏنگ هڻن.“
 ٿوري دير تائين اسان اهو ماريخوليا وارو ناچ ڏسندا رهياسين ۽ پوءِ جڏهن نو وڳا ته اٿياسين.

سوزي ۽ جي سامهڙي ۽ جي گهر ۽ گهڙيلين ته هن ڏاڍي سڪ سان اسانجو آڌر يا ڪيو. سوزي اسانجو تعارف ڪرايو ۽ مونکي خبر پئي ته هن جو نالو ايليس آهي. ايليس چڱي سهڻي ڇوڪري آهي، پر سوزي ۽ جي سامهون سندس سونهن مونکي متاثر نه ڪيو.

”ايليس. احمد پنهنجي ٻوليءَ اڄوليڪڪ به اٿئي، پنهنجي ملڪ موٽندو ته آسٽريليا جي پس منظر ۾ ڪهاڻيون لکندو، سو هن کان مڙو. ڊپ ڪجانءِ ته ڪٿي پاڪستاني پڙهندڙن بدنام نه ڪريئي.“

”پوءِ ته احمد خطرناڪ ماڻهو چئبو. هاڻي هلو، پنهنجا پنهنجا گلاس کڻو ته احمد جو مهمانن سان تعارف ڪرايائون. مون سڀني مهمانن کي ٻڌائي ڇڏيو آهي ته اڄ اسانجو هڪڙو پاڪستاني دوست به اچڻو آهي، سو سڀني احمد جا منظر آهن.“

اسان پنهنجا پنهنجا گلاس کنيا. ايليس اسان کي هڪڙي وڏي هال ۾ وٺي آئي. هال ۾ هلڪي هلڪي اونده چانيل هئي، مڌم سرن ۾ سازن جا ريڪارڊ وڃي رهيا هئا ۽ عورتون ۽ مڙد نئين نئين ٽولن ۽ ٻيٽا گالهليون ڪري رهيا هئا. سوزيءَ ته چيو هو ته ايليس عام ۽ غريب عورت آهي. پر هن وٽ ڪهڙي شيءِ جي ڪمي هئي. ڪار، ٽيليفون، ٽيليويزن، پيانو، فرنيچر، قالين، سندس گهر اهڙو ته سينگاريل هو جو اسانجي ملڪ ۾ ڪنهن رشوتي سي-ايس بهي آفيسر جو گهر به اهڙو سينگاريل نه هوندو. اچي ڪاري غربت ۾ به ڪيترو نه فرق آهي!

”خواتين و حضرات،“ ايليس اسان کي چيو، ”مان ڏاڍي فخر سان پنهنجي غير ملڪي مهمان احمد جو اوهان سان تعارف ڪرايان ٿي. اچو ته اسان پنهنجي پاڪستاني دوست جي محبت جو جام پيون.“ سڀني مهمانن

پنهنجا پنهنجا ڪلاس هوا ۾ لهرابا ۽ ڇهن نسي چاڙهي
بيٺل لڳا.

سان هڪڙو گمنام ۽ ٻي نشان ليڪڪ اڄ ڪٿي اچي
نڪتو هوس. ڇا اهو مان ئي هوس، جنهن جي ڪا ٻاسي
سوزي ٻيئي هئي ۽ ٻئي ٻاسي ايلس ۽ جنهن لاه هيڏا سارا
اڃا مهذب ماڻهو، اسانجا اڳوڻا حاڪم، هاڻي جا رزاق،
ڪارن لاه ڪوربا ۽ وٽ نام ۽ وڙهندڙ اڃا مهذب ماڻهو،
جام خالي ڪري رهيا هئا.

”مهربان،“ ايلس جو آواز ڪونجيو، ”مان اوهان کي
خبردار ڪريان ٿي ته احمد ليڪڪ آهي سو هن سان خيال
سان هلجو ته ڪٿي سندس قلم جو شڪار نه ٿي وڃي.“
ٿورڙي دير ۾ مان مهمائن جي گهيري ۾ هئس، هر
ڪنهن پنهنجو تعارف ٿي ڪرايو. پوءِ ته حوالن جا سلسلا
شروع ٿي ويا.

”پاڪستان ڪٿي آهي؟“

(دنيا جي نقشي تي)

”هينئر به اتي راجا مهاراجا آهن؟“

(سڀ ڪجهه ساڳيو آهي رڳو نالا بدلجي ويا آهن.)

”پاڪستان جي آدم شماري ڪيتري آهي؟“

(اسانجو سفارت خانو ڇا ٿو ڪري!)

”ٻڌو آهي آمريڪا اوهان کي ڏاڍي مالي مدد ڏيندي

آهي؟“

(ها، هينئر اسان آمريڪا کي ايسٽ انڊيا ڪمپني کولڻ

جي اجازت ڏني آهي).

اوهان جا چين سان تعلقات ڇو آهن؟
(ڇو نه هجن)

هڪڙي عورت، جوڪا هڊو پاڪ جي تاريخ سان واقف ٿي لڳي تنهن پڇيو.

”هندستانين ۽ پاڪستانين ۾ ڪهڙو فرق آهي؟“

”محترم، هونءَ ته اسان ۾ ۽ هندستانين ۾ گهڻو ئي فرق آهي، پر مان اوهان کي هڪڙو معمولي فرق ٿو ٻڌايان. هندستان ۾ شيمو جي نالي هڪڙو تاريخي شخص ٿي گذريو آهي. هندستاني هن کي پنهنجو قومي هيرو سمجهندا آهن پر اسين کيس ڦورو ۽ باغي.“

هن پنهنجي ڳالهه نه سمجهي سو وري پڇيائين.

”ٻيلا اوهان جدا ملڪ جي گهر ڇو ڪئي؟“

”اوهان اسپين جي تاريخ پڙهي آهي. اسپين ۾ ڪئي صديون مسلمان حڪومت ڪندا رهيا پر اڄ اتي هڪ به مسلمان ڪونهي. اسان تاريخ کان ٿي ڊناسين ته ڪٿي تاريخ هندستان ۾ به پنهنجو پاڻ کي نه ڏهرائي. ان ڪري اسان هڪ جدا ملڪ جي گهر ڪئي.“

”اوهان هڪ يا ٻي صديءَ تائين انگريزن جا غلام رهيا آهيو ڇا انگريزن اوهان کي مهذب بڻايو؟“ ان ساڳي عورت سوال ڪيو. سندس سوال ٿر وانگر منهنجي هانءَ ۾ وڃي ڪٽو.

”جي تهذيب ريل گاڏي، ٽيليفون ۽ ريڊيو جهڙي

شين جي ايجاد جو نالو آهي تہ پوءِ مان اعتراف ڪندس تہ انگريزن اسان کي واقعي مهذب بڻايو. پر جي تهذيب ڪنهن قوم جي روحاني، جذباتي ۽ جمالياتي تجربن جي گڏيل اظهار جو نالو آهي تہ پوءِ مان چوندس تہ اسان هنن کي مهذب بڻايو. محترم، اسان ڪارن کان اوهان رڳو هڪ ڪالھ ۾ اڳتي آهيو تہ اوهان اسان کان اڳ تباه ڪندڙ هٿيار ايجاد ڪيا، نه ته، نه هندو و پاڪ ڪنڊ غلام ٿئي ها، نه هيروشيما تباه ٿئي ها ۽ نه اوهان آسٽريليا جي اصلوڪن رهاڪن کي سندن ئي وطن ۾ جلاوطن ڪري هتي اچي آباد ٿيو ها.“

منهنجو جواب ٻڌي سڀ خاموش ٿي ويا. ماحول تي تلخ خاموشي چائنهجي وئي. آخر هڪڙي نوجوان خاموشي کي ٽوڙيندي چيو.

”اوهان سچ ٿا چئو تہ يورپي ماڻهن سڀ کان اول تباه ڪندڙ هٿيار ايجاد ڪيا ۽ اهڙي ريت هنن ايشيا کي غلام بڻايو. پر جي اوهان ايشيائي اسان کان اڳ اهڙا هٿيار ايجاد ڪيو ها، ته ڇا اوهان اسان کي غلام نه بڻايو ها؟ اها سڀ تاريخ جي اک ٻوٽ راند آهي، نه ته بنيادي طرح سان ڪير ڪنهن کان برتر ڪونهي. ويهين صدي ته بين الاقواميت جي صدي آهي. ڪارن ۽ اچن جي عالمي برادريءَ جي صدي آهي. اوهان هتي اچي ڏٺو هوندو تہ اسان آسٽريليا کي رنگ جي مٽ پيمڊ کان مٿاوان آهيون.“

واقعي ويهين صدي اچن ۽ ڪارن جي عالمي برادريءَ

جي صدي آهي، تڏهن ته آسٽريليا ۽ آمريڪا جا اڇا سپاهي پنهنجو گهر ٻار ڇڏي ويٺ نام جي جهنگن ۾ ڪارن سان ڪلهو ڪلهي سان ملائي وڙهي رهيا آهن. هن ئي صديءَ ۾ مون آسٽريليا جي اصلوڪن ڪارن کي پنهنجي رنگ کان شرمسار، ڪنڌ جهڪائي، سڀنيءَ جي سڙڪن تي، گهمندو ڏٺو آهي. مون سندن نياڻين جهڙن نمائڻ نيٽن ۾ صدين جا سور ۽ اڻ پورين آرزوئن جا ناسور ڏٺا آهن. ڏاڍ ڏهڪاءُ سان چمپائيل روحن جون ريهون ٻڏيون آهن. اڄ به هنن کي مٿي لڪائڻ لاءِ اجهو ۽ انگ ڍڪڻ لاءِ لتو ڪونهي. ها مون ڏٺو آهي ته آسٽريلياڻي رنگ جي مت پيد ڪان مٿاوان آهن تڏهن ته مون ڪاري جي صحت لاءِ جام خالي ڪيا پيا وڃن ۽ مون کي هيڏي عزت ۽ سڪ ڏني پئي وڃي. پر ايڏي عزت ۽ سڪ جي باوجود مان هتان جو شهري ٿي نٿو سگهان ڇاڪاڻ جو مان ڪارو آهيان ۽ آسٽريليا جو هيڏو سارو ڪنڊ صرف چند اڇن لاءِ آهي.

”منهنجي هڪڙي پاڪستاني شاعر دوست ٻڌايو هو ته آسٽريلياڻي ڪارن کان نفرت ڪندا آهن پر هتي اچي خبر پيم ته هو ڪوڙو هو. ان ڪري جو آسٽريلياڻي ته پاڻ ڪارن سان پيار ٿا ڪن.“

”تنهنجو اهو شاعر دوست پڪ ڪميونسٽ هوندو، هڪڙي سهڻي چوڪريءَ چيو. مون کي ڪل اچي ويئي. ”منهنجي مڙي سهڻي يورپي گڏي. تنهنجن نازڪ ۽ سهڻن ڇڙن تي ڪميونزم جهڙو آگرو ۽ قبيح لفظ نٿو آهي.“

مون هيڏانهن هوڏانهن نهاري ڀرندڙ چهرن ۽ حرڪندڙ
جسمن ۽ سوزي ۽ ڪسي ڳوليو. هو ۽ پريان پيانو کي ٽيڪ
ڏيئي ايليس سان ڳالهائون ڪري رهي هئي. مون ئي ڏسي
مرڪي ۽ اشاري سان چيائين.
”ڏاڍو سٺو پيو وڃين!“

مان گوڙ مان پاڻ بچائي سوزي ۽ ڏانهن وڌيس ته ايليس
هن جي ڪن ۾ ڪا ڳالهه ڪئي. ويجهو ويس ته سوزي ۽ چيو.
”خبر اٿئي ايليس ڇا ٿي چوي. چوي ٿي ته يا ته تون
ڏاڍو عيار آهين يا ڏاڍو معصوم. ان ڪري جو هر وقت
کلندو ٿو رهين.“

”منهنجي خيال ۾ ايليس جي پوئين ڳالهه صحيح آهي
ته مان ڏاڍو معصوم آهيان. مان اوهان کي پنهنجي هر وقت
مرڪن جو سبب ٻڌايان ٿو. گهڻو وقت ٿيندو مون ’کلڻو‘
نالي هڪڙو ناول پڙهيو هو. ناول جي هيرو کي ننڍپڻ ۾
ڪي بد معاش ڪڍي ٿا وڃن ۽ سندس ڇن جي اهڙي ريت ته
آپريشن ٿا ڪرائين جو هو هر وقت کلندو ٿو رهي. وڏو ٿئي
ٿو ۽ زندگي ۾ جي عذابن ۾ سندس دل ڏانهن ٿي ڪري پر
سندس چپ کلندا ٿا رهن. مان به اهڙو ٿي ڪلڻو آهيان.“

رات جو جڏهن پارٽي ختم ٿي ۽ سڀئي مهمان هليا ويا
تڏهن ايليس مون کي ۽ سوزي ۽ کي پنهنجي ڪار ۾ پنهنجي
پنهنجي جاء تي ڇڏي وئي. اچڻ سان پليٽڪ ٽي لٽيس ته
اهڙي ته ننڍڪڻي ويم جو منجهند جو ٻارهن لڳي جا ڪيمو
آهيان ۽ توڏانهن هي خط لکي رهيو آهيان. وڌيڪ احوال

ٻئي خط ۾ لکندوسانءَ. في الحال موڪلائي، جو ستين لکي آفيس پهچڻو اٿس.

سدائين تنهنجو

احمد

۵. پئسفڪ هوٽل،

سڊني.

ادا، رات جا ٽي لکي رهيا آهن. سڊني رنڊي ۽ جيان ٽڪي ٿئي ۽ ساڻي ٿي پئي آهي. سمنڊ رات جي ڪاري چادر ٽائي سمهي پيو آهي پر کيس نند ڪئي! مون وانگر پيو لڳي، ڦٽڪي ۽ ٽڙپي. الاڻي ڪهڙي يوناني ڊرامانويس چيو هو ته سمنڊ ڌرتيءَ جا ڦٽ ڌوئيندا آهن. پر سمنڊ ته پنهنجي ئي اندر جي لوچ ۾ پيو لڳي ۽ ڦٽڪي، ڌرتي ۽ ڌرتيءَ جي ٻچڙن جا ڦٽ پيا چڪن.

منهنجي پهرين خط ۽ هن خط جي وچ ۾ جيڪا وچوئي آهي، تنهن ۾ ڏاڍا عجيب واقعا پيش آيا آهن. اهو ايترو عرصو، منهنجي ۾ سوزي ۽ جي وچ ۾ مشرق ۽ مغرب جي فاصلن جيان حائل ٿي ويو آهي. ويجهڙائي ڪيئن دوري بڻجي وڃي ٿي. ساه کان ويجهي سپرين ڪيئن اوڀر ۾ اٿڻاڻ ٿي وڃن ٿا. ڇا سڀئي انساني مٿا رشتا وقت جي اک ٻوٽ راند آهن؟

ان ڏينهن توکي خط لکي آفيس ويس، واندو ٿيس ته ۽ لکندوسان ۾ وڃي پهتس. مون کي ڏسڻ سان سوزي ۽

جي ڇپڙن تي مرڪ ڦهلجي وئي.
 ”کڻا انسان. تنهنجي مرڪ ڏاڍي وڇڙندڙ بيماري آهي.
 هڪ ڏينهن توسان گذاريو اٿم ته مون کي به اها بيماري وئي
 وئي آهي. هر وقت ٿي مرڪندي وٽان. ڀلا ٻڌاء راتوڪي
 پارٽي پسند آئي؟“
 ”ڏاڍي پسند آئي.“

”اڄوڪي پارٽي راتوڪي ڪان به وڌيڪ پسند ايندو.“
 ”اڄ به ڪنهن پارٽي هلائو آهي ڇا؟“
 ”مٺاڻو ويسارو آهي. راتوڪي ڳالهه به ياد ڪانهي.“
 اسان ۾ رات ايترو ماڻهن ته دعوتون ڏنيون جو ياد ٿي
 نه رهيم ته ڪنهن ڪنهن دعوت ڏني آهي.“

”رات جنهن خوبصورت عورت پنهنجي تواريخ ڏاني
 ڏيکارڻ لاءِ توکان اجايا سجايا سال ٿي ڪيا. تنهن اڄ
 پارٽيءَ ۾ سڏايو آهي. منهنجي ته رات واقف ٿي آهي باقي
 ايليس جي سو پراڻي ساهيڙي آهي. اسان مغربي عورتون
 غير ملڪين سان دوستي پيدا ڪرڻ ۾ ڏاڍو فخر محسوس
 ڪنديون آهيون. تون ستين لکي مون وٽ اچجانءِ ته پوءِ
 اوڏانهن هلنداسين. ايليس به مون وٽ پهچي ويندي. چڱو
 پوءِ ملنداسين. في الحال خدا حافظ.“

مان جڏهن سوزيءَ جي فليٽ تي پهتس ته هو ٻئي
 منهنجو انتظار ڪري رهيو هو. اسان ايليس جي ڪار
 ۾ سندس ساهيڙي جي گهر پهتاسين هيءَ پارٽي به راتوڪي
 پارٽيءَ جو نقل ٿي لکي. ساڳيا ڏنگيندڙ، جلندڙ، جلائيندڙ

جليل بادامن جهڙا بدن. پاڪستان بابت ابتا سبتا سوال ۽
منهنجا ڪجهه ڪوڙا ۽ ڪجهه سچا جواب. مان پنهنجو
پاڻ کي ڪيترو نه اهم سمجهي رهيو هوس. هيءَ ساري
پارٽي، پارٽيءَ جي ساري رونق، مسڪراھتون، ٺھڪڙا ۽
سرگوشيون منهنجي ڪري هيون. مان مهمانن جي هجوم
۽ وينو هوس ۽ سڀني مون کان سوال پڇي رهيا هئا. اوچتو
ھال ۾ تيز ساز گونجڻ لڳا. اسان سڀني ڪنڌ ڦيري ڏٺو.
پريان سوزي ھڪڙي نوجوان سان نچي رھي هئي. ٻنهي
جون اکيون هڪٻئي ۾ کتل هيون ۽ ٻئي سازن جي تيز لئي
تي، پير زمين تي هئي ڇپتيون وڄائي نچي رهيا هئا. سوزيءَ
جو انگ انگ، سنڌ سنڌ؛ لونءَ لونءَ تي ٽڙڪي، ٽڙڪي
۽ ڦٽڪي، جهڙو ٻارو. سندس پور پور مان مست، وحشي،
چري ۽ چتي جواني ٿي چاڪي. چانڊاڻ جهڙن وارن جون
چمڪندڙ چڱون سندس ويڪري ۽ روشن پيشانيءَ تي
پريشان هيون ۽ هو انهن چڱن مان ان نوجوان کي گهوري
نچي رهي هئي. سندس نيرن نيٽن ۽ شراب ۽ جوانيءَ جي
مستي هئي. هوءَ ڪيتري نه خوش ٿي لڳي. سندس وچ جيان
وراڪا ڏيندڙ بدن، گاڙهاڻ مائل نيريون اکيون ۽ پيشانيءَ
تي پريشان چڱون ڪهڙيون نه موٽيون هيون. پر منهنجي
دل ڇو پئي وساندي وڃي. خوشين جو جوڀن ڇو پيو لڏو
وڃي. پاڻ سڀال اي دل! تنهنجي ۽ هن جي وچ ۾ ٻن ڏينهن
جي آشنائي کان سواءِ ٻيو رشتو به ڪهڙو آهي پر ڪير
ٿو چئي ته هن جي ۽ منهنجي وچ ۾ صرف ٻن ڏينهن جي

آشنائي جو رستو آهي. مان ته هن کي صدين کان سڃاڻان. اهي چانڊاڻ جهڙا ڇمڪندڙ وار صدين کان منهنجي هنج ۾ لهرايا آهن. انهن نيرين اڪڙين جي اٿاه اونهيان ۾ ٻڏي مون زندگيءَ جا سمورا امرار ۽ گجهه سليا آهن. سندس سنڌ سنڌ منهنجي سونهون آهي اوچتو ساز چوٽ تي پهچي بند ٿي ويا ۽ سوزي ٽهڪڙا ڏيندي، ساڻي ٿي اچي ديوان ٿي ڪري. جيتري دير پارٽي هلي سوزي پيئندي، نچندي، کلندي رهي. هن مون سان گالهايو به ڪونه. ڄڻ مون کي سڃاڻي ٿي ڪانه، ڄڻ منهنجو وجود ئي ڪونه هو. جڏهن پارٽي ختم ٿي ته هو مون کان موڪلائڻ کانسواءِ ان نوجوان سان ڪار تي هلي ويئي، مان ايليس جي ڪار ۾ پنهنجي هوٽل ۾ موٽي آيس. واٽ تي ايليس مون سان سوزي جي ڪا گالهه نه چيڙي. هيڏانهن هوڏانهن جون گالهيون ڪندي رهي ڄڻ منهنجي دل تي بهلايائين. موڪلائڻ مهل جڏهن مون مرڪي کيس خدا حافظ چيو ته چيائين.

”تون واقعي ان ناول جي هيرو جهڙو ڪٿو آهين.“

پلنگ تي لپتيس ته ننڍ ٿي نه اچيم، رڳا ٿي پاسا ورايم. پلنگ تي جهڙا ٿانڊا پيا هئا جن ۾ سارو تن ٿي تنور وانگر بچريو. آخر سوزي مون سان اهڙي بسي رخي سان ڇو پيش آئي هئي، ڪالھوڪي هڪ ئي ملاقات ۾ اسان هڪ ئي جي ڪيترو نه ويجهو اچي ويا هئاسين. پر اوچتو ئي اوچو، بنان ڪنهن سبب جي، هو مون کان ڪيترو نه دور ٿي وئي هئي. آخر ان دوري جو سبب ڇا هو، ڇا مون

ڪا اهڙي ڳالهه ڪري وڌي هئي جيڪا فاصلو بچجي اسان جي وچ ۾ حائل ٿي وئي هئي. جنهن نوجوان سان هوءُ نچي رهي هئي سو ڪهڙو نه حسين ۽ جوان هو. مون ٽپ ڏيئي بتي ٻاري ۽ آئيني ۾ پاڻ کي ڏسڻ لڳس مان به ڪو شڪل جو بچڙو ته ڪونه آهيان. پر مان ته 'ڪارو' ايشياڻي آهيان. شايد منهنجو رنگ ئي سوزيءَ جي اهڙي ورتاءُ جو سبب بڻيو آهي نه ته اهو منهنجو احساس ڪمڌري آهي. هن جي دل ۽ دماغ تي شراب جو نشو ايترو ته چڙهي ويو هو جو ان وقت هن پنهنجو پاڻ کي به ڪونه ٿي سڃاتو. ان خيال ۾ ڇڏي هاڻ ته ٿورو ڇنڊو هنيون ۽ مان پلنگ تي اچي لٽيس. پر وري اندر ۽ باهه جا ڀڙ ڀڙ ڪي پيا. هينئر سوزي ان نوجوان سان هوندي. سندس زلفون هينئر ان نوجوان جي هنج ۾ پڪڙيل هونديون. سندس سنڌ سنڌ گرم هٿن جي چاهه سان ڦٽڪندو ۽ ٽڙڪندو هوندو ساري رات ائين جلدو رهيس. صبح جو آفيس ويس ته سوزيءَ سان ڪونه مليس.

ادا، توکي ياد هوندو. گهڻو وقت اڳ مون توڏانهن لکيو هو ته مون سان گڏ گهانا ۽ فليپن جا به چوڪرا به ٽريننگ وٺي رهيا آهن. فليپن جو نالو جاني آهي ۽ گهانا واري چوڪري جو نالو جيم آهي. جيتوڻيڪ آسٽريلياڻي اسان غير ملڪي ڪارن سان ڏاڍو سٺو سلوڪ ڪري رهيا آهن پر ته به الاڻي چو اسان ڪارن کي پنهنجو پاڻ ۾ جيڪو بهنجائپ جو احساس ٿو ٿئي سو آسٽريلياڻي اچن مان نٿو

ٿئي. شايد ان ڪري جو اڃان اسان جي مڙن ۽ ڪراڻن تي غلامي جي زنجيرن جا زخم تازا آهن. انهن زخمن جي رشتي اسان کي هڪ ئي ڪٽنب جو ڀاتي بڻائي ڇڏيو آهي. نه ته ڪٽي گهانا، ڪٽي فلپين ۽ ڪٽي پاڪستان. ان ڏينهن جيئن ته مان سوزي ۽ سان ڪونه مليو هوس انڪري شام جو هن سان ڪو پروگرام ڪونه هو. مون جاني ۽ ڄم کي پاڻ وٽ سڏايو، شام جو هو آيا ۽ اسان ويٺا پي رهيا هئاسين جو اوچتو در کڙڪيو. مون اٿي در کوليو ته حيرت ۽ وات ٿي پئجي ويو. سامهون سوزي ۽ ايليس بيٺيون مرڪي رهيون هيون.

”حيران ڇو ٿو ٿين. اسان اهو ڏسڻ آيا آهيون ته راتوڪو ڌڪ سھسابو اٿئي يا اڃان نه“ ايليس چيو. سوزي کلڻ لڳي. مون هنن کي اندر آڻي ويهاريو ۽ حاني ۽ ڄم سان تعارف ڪرايو مان. هو پاڻ ۾ ڳالهائڻ لڳا ۽ مون يڪدم هنن لاءِ گلاس تيار ڪري ورتا، ايليس مات ڪري پي رهي هئي ۽ سوزي ڏاڍي دلچسپي سان هنن کان سندن ملڪ بابت سوال پڇي رهي هئي. ساڳيا سوال هن مون کان به پڇيا هئا. تڏهن به هن جي چھري تي اهڙي ئي ٻارائي حيرت ڇانيل هئي. ڇا هن جو مونسان تعلق محض هڪڙي اجنبِي ملڪ مان آيل اجنبِي انسان ۽ قدرتي طور پيدا ٿيندڙ دلچسپي هئي. مون يڪدم گيت ڏيئي گلاس خالي ڪري ڇڏيو. سوزي هنن سان ڳالهائيندي رهي ۽ مان گلاس تي گلاس خالي ڪندو رهيس. هينئر سڀني جي اکين تي مڌ جا

ڪيپ چڙهڻ لڳا. سوزي جي اکڙين ۾ ڪلڙهڻ نسرڻ لڳي. هن آئي ريڊيو آن ڪيو، ريڊيو تي ساز وڄڻ لڳا. سوزي مون کي ٻانهن کان اچي جهليو.
 ”آٽ ته نچون.“

”مان نچڻ ڪونه ڄاڻان.“

”تون آٽ ته سهي مان پٽيهي سيڪاريان ٿي.“
 سان اٿيس ۽ ٻانهن سندس چيتي جهڙي چيلهه جي چوڌاري ورائي، کيس سيني سان لائي، ساڙن جي هر آهنگي ۾ قدم اڳتي ۽ پٺتي کڻڻ لڳس. هو منهنجي ڪيترو نه ويجهو هئي. انگ انگ ٿي مون کي ڇهيو.

”ڪلڻا انسان. اڄ ائين خاموش ڇو آهين؟“

”پهريون دفعو توکي ايتري ويجهڙائي کان ڏٺو اٿم ۽ تنهنجو حسن ڏسي حيران آهيان.“

”تنهنجون ڳالههون ڏاڍيون رومانوي ٿينديون آهن.“
 ”سوزي تون ڏاڍي حسين آهين.“

”مهرباني.“

”تو کي ته ايشيا پيدا ٿيڻ گهربو هو.“

”ايشيا ۾ پيدا ٿيان ها ته هينئر ڪنهن پاڪستاني جي حرم ۾ هجان ها ۽ ڪوئن ۾ بند هجان ها جيئن جو مقصد آزادي آهي، ويچاري ايشياڻي عورت کي ڪهڙي خبر ته آزادي ڇا آهي.“

”پر آزادي جون به ڪي حدون هونديون آهن.“

”مان ڪنهن حد جي ڦاٽل نه آهيان.“

مان ملڪ ٿي ويس.
 ”سوزي نوکي خبر آهي ته منهنجي ٽريننگ جو وقت
 ختم ٿيڻ وارو آهي ۽ مان جلد ئي نوکي ۽ منهنجي ملڪ
 کي ڇڏي هليو ويندس.“

”منهنجا کلڻا خوبصورت نوجوان! زندگي جي حقيقت
 صرف گذرندڙ گهڙي آهي. انڪري ايندڙ وقت جي بجاءِ
 هن گهڙي بابت سوچ، جيڪا ٿوري دير کان پوءِ مرده
 ماضي جو حصو بڻجي ويندي.“

”مان ان وقت لاءِ ڪيئن نه سوچيان جنهن سان
 تو کان هميشه لاءِ جدا ٿي ويندس. سوزي مون کي توسان
 محبت آهي.“

منهنجي ڳالهه ٻڌي هوءَ کلڻ لڳي.
 ”تو کي مون سان محبت آهي؟“ هن پڇيو
 ”ها، سوزي مون کي توسان محبت آهي.“
 هوءَ وري کلڻ لڳي.

”اسان جي ملاقات کي ٻه يا ٽي ڏينهن ٿيا آهن. پر
 مون کي ائين ٿو لڳي ڄڻ مان توکي صدين کان سڃاڻان.
 ڇا توکي مون سان محبت ڪانهي؟“

”ڇڻي نٿي سگهان.“ هن ڏاڍي بي نهاڙي سان جواب ڏنو.
 ”چوندا جو آهڻ نه. محبت محبت کي پيدا ڪندي
 آهي.“

”اها صرف چوڻي آهي، جنهن جو حقيقي زندگي سان
 ڪو واسطو ڪونهي.“

هن جا جواب ٻڌي ائين محسوس ٿيڻ لڳم ڇڻ عرش
تان ڪلتيون کائيندو فرش تي اچي ڪريو آهيان. ٽڪرا
ٽڪرا ٿي ويو آهيان، چٽجي ويو آهيان.

ريڊيو تان رڪارڊ پورو ٿيو. مان ۽ سوزي پنهنجي
پنهنجي جاءِ تي اچي ويٺاسين. ٿوري دير من گذري ته
ريڊيو تي وري ٻيو رڪارڊ وڃڻ لڳو. هن دفعي جرمني
سوزي ۽ کسي پنهان کان جهليو ۽ کيس نچڻ جي دعوت
ڏنائين. ايليس مونکي نچڻ لاءِ چيو. مان نچي ته ايليس سان
رهيو هوس پر اڪيون سوزي ۽ ۾ ڪٽل هيم. جرمني جي چيل
جي چوڌاري هٿ ورائي کيس سڃي سان لائي نچي رهيو هو.
”ڏاڍو ڪو ساڙيل آهين.“ ايليس چيو.

”ڇا؟“ مون خيال مان سجاڪ ٿيندي پڇيو.
”ڇوان ٿي ڏاڍو ڪو ساڙيل آهين. نچي مونسان رهيو
آهين پر اڪيون سوزي ۽ ۾ ڪٽل اٿئي، ائين ڪري تون
منهنجي توهين ڪري رهيو آهين.“

”ايليس تون ڏاڍي حسين آهين. مشرقي شاعرن جي
خوابن کان به وڌيڪ حسين.“

”بڪواس بند ڪر. مونکي بيوقوف نه بڻاء. مونکي
خبر آهي ته توتي سوزي ۽ جو پوت سوار آهي. پر هڪڙي
گالهه ٻڌاء ٿي چنڊانه ته سوزي ۽ مان ڪجهه ڪونه ورنده.
اجايو ٻاڇولي پنهان ٻيو ڊوڙين. اوهان مشرقي جنهن عورت
کي پسند ڪندا آهيو تنهن کي پنهنجي قبضي ۾ آڻڻ
رڪڻ چاهيندا آهيو پر سوزي قبضي ۾ اچڻ واري چوڪري

نه آهي. هو نه آزاد پکيٽڙو آهي، ڪنهن به رشتي جو ٻنڌڻ
کيس قيد ڪري نٿو سگهي. ماءُ - پيءُ، مٽ مائٽ ڇڏي،
انگنڊ مان لڏي، هتي اڪيلي اچي رهي آهي. هتي دل نه
لڳس نه آمريڪا يا ڪئناڊا ڏانهن هلي ويندي. هو ڪهريلو
قسم جي چوڪري نه آهي.

ايليس ڪالهاٿيندي رهي ۽ مان سوزيءَ ڏانهن ڏسندو
رهيس. سوزيءَ تي شراب جو نشو چڙهي ويو هو ۽ هو
جم جي سيني تي مٿو رکي ٿڙنڌڙ قدمن سان نچي رهي
هئي. جم هن جي ڪن ۾ ڪجهه ڇيو ۽ هو مرڪي ويئي.
پوءِ جم آڪڙ سان سندس ڪاڏيءَ کي مٿي ڪيو ۽ پنهنجا
چپ هن جي ڇن تي مون ست ڏيئي ايليس کان پاڻ
ڇڏايو ۽ ٽپ ڏيئي جم جي ڳچيءَ کان جهليو. هتي هٿ سان
سوزيءَ کي چڪي پري ڪيم ۽ در کولي جم کي ڏڪو
ڏيئي در بند ڪري ڇڏيم. اهو سڀ ڪجهه اک چنپ ۾
ٿي ويو. سڀ حيران، هراسيل ۽ همسيل نگاهن سان مون
ڏانهن نهارڻ لڳا. اوچتو سوزيءَ جا تارا ڦاٽي ويا ۽ ٽانڊن
جيان ٻرڻ لڳا. ٺڪاءُ ڪري مونکي چمات وهائي ڪيڊائين.
”وحشي، جاهل، اڻ مٽريل. تون پاڻ کي سمجهين
ڇا ٿو. مان تنهنجو حرم آهيان. زر خريد پانهي آهيان.
مشرقي غلام عورت آهيان. مشرقي وحشي مونکي نوکان
نفرت آهي.“

هن ست ڏيئي در کوليو ۽ زور سان رڙ ڪيائين.
”جم جم بيمه مان اڃان نه ٿي.“

هن جو آواز دور ٿيندو ويو. مان اتيئي پند پهڻ ٿي بيٺو رهيس ۽ ايتري به خبر ڪانه پير ته ايليس ۽ جاني ڪهڙي مهل هليا ويا.

ان رات مون هڪ منٽ لاه به اک نه ٻوڻي. ساري رات صوفي تي لپي سگريٽ پيئندو رهيس. مون مشرقي وحشيءَ جو ڪجهه ڪيو هو تنهن لاه نه مون پاڻ کي ننديو ٿي ۽ نه ئي ساراهيو ٿي. اهو سڀ ڪجهه مون غير شعوري طور ڪيو هو جنهن ۾ سوچ سمجهه ۽ ارادي کي ڪو دخل نه هو. ڪمري ۾ هر طرف ويراني ۽ تنهائي ڄاڻيل هئي. ٿوري دير اڳ ان ساڳي ڪمري ۾ سوزيءَ جي سونهن جي ڇانڊاڻ ڇمڪيل هئي، سندس ٽهڪڙن جا گل ٿي ٽڙيا پر هينئر هر طرف ويراني ۽ تنهائي ڦهليل هئي ۽ مان مٺ ڪري، بي ستو ٿي سگريٽ پي رهيو هوس. وقت جي آڏو انسان ڪيترو نه هيڄ ۽ حقير آهي ۽ وقت ڪيترو نه رحيم ۽ ڪيترو نه قهار آهي. هڪ ڪهڙي خوشين جي رم جهر ته پي ڪهڙي رڻ ۽ راڙو. هڪ ڳالههين ته چڱو ٿيو جو اها ڪهاڻي اتيئي ختم ٿي وئي، نه ته ان ڪهاڻي جو انجام الائي ڪهڙن ناسورن تي ٿئي ها. مون کي اڄ به سڀاڻي وقت ۽ فاصلن جا اته ساگر اورانگي، هن ٻار پنهنجي ديس پهچڻو آهي. چڱو ٿيو جو محبت جي مڪڙي ٽوڙڻ کان اڳ ئي ڪوماڻجي وئي. جي اها مڪڙي ٽڙي ها ته پوءِ زخم به ٿڙن ها. مان هت زخم وٺڻ نه نه آيو آهيان، مان ته پنهنجي زخمن ۾ چور چور ٿيل ديس کان پڇي هتي خوشيءَ جون به چار

ڪهڙيون گولڻ آيو آهيان. سوزي ۽ منهنجو ميلاپ ٿي به. ڪيئن ٿي سگهيو. مشرق ۽ مغرب به ڪڏهن مليا آهن. هو البيلي، ارڏي چنچل ۽ چلولي هئي، سندس سنڌ سنڌ وحشي جسماني مسرت جي مڌ لاه ازل کان اڃايل هو. ۽ مون مشرقي ۽ سندس سونهن مان روحاني مسرت حاصل ڪرڻ ٿي چاهي. هو آزاد فضاڻن ۽ آڏامنڌڙ پکيڙو هئي ۽ مون کيس محبت جي پجري ۾ قيد ڪرڻ ٿي چاهيو. چڱو ٿيو جو سڀ ڪجهه ختم ٿي ويو.

صبح جو مان آفيس نه ويس، سوزي ۽ جر کي ڪيئن منهن ڏيکاري سگهان ها. سارو ڏينهن شهر جي سڙڪن تي رلندو رهيس. رستي تي لنگهندڙ عورتن مٿي ۽ مهربان مرڪ سان ٿي مون اجنبی ڏانهن نهاريو. مان به ڪهڙو نه چريو هوس جو رڃ پٺيان رلي پنهنجو روح رتو ڇاڻ ڪيو هيم. هتي نه وڪ وڪ تي جواني ۽ سان سرشار، چلڪندڙ ۽ اٿلون ڏيندڙ جسم هئا، جيڪي مون اڃايل مشرقي کي سڏي رهيا هئا. هڪڙي چوڪري ۽ مون ڏانهن نهاريو. مون به هن ڏانهن نهاريو. ٿورو مرڪس نه هو ۽ به مرڪي. ويجهو وڃي چيو مانس.

”اجنبی اڃايل آهيان. پراڻي شهر ۾ اهاڻڪو ٿي پيو آهيان. ٿوري دير لاه ساٿ ڏيندين؟“

هن مرڪ سان هاڻوڪار ڪمي. هن کي وٺي اچي هڪڙي هوٽل ۾ وينس ۽ بيٺن شروع ڪيو سين. مون هنجي حسن جي تعريف ڪئي ۽ هو ۽ ڪل ميهوي جمان منهنجي جهول

۾ اهي ڪري. مان کيس پنهنجي ڪمري ۾ وٺي آيس. صبح جو جڏهين هوءَ هلي وئي ته وري سوزي ياد پيم. ڇا محبت ۾ جسم کانسواءِ به ڪا حقيقت آهي. منهنجو جسم تڪميل جي سرشاري ۾ ڏکي رهيو هو پر اندر ۾ اُن تڻ هئي. جسم کانسواءِ هي ڪهڙي تڪميل جي آندَ ماندَ ۾ لوڇ هيم. هينئر ان لوڇ ۾ لڇندي توڙانهن هي خط لکي رهيو آهيان. وڌيڪ ڇا لکان، وڌيڪ ڪجهه لکيو نٿو ٿيم. سدائين تنهنجو

احمد

فلائيٽ نمبر ۵۱/۰۳۱

قمنٽاس.

ادا، هي خط سان توکي هوائي جهاز مان لکي رهيو آهيان. اڄ مان هميشه لاه سوزي ۽ جملي سڏني کي ڇڏي هانگ ڪانگ وڃي رهيو آهيان. اسانجو جهاز هينئر سڏني جي هوائي اڏي تان اڏاڻو آهي. مان آخري دفعو سڏني کي الوداع چوڻ لاه ڌري ۽ جي شيشي مان هيٺ ٺهاريان ٿو ته ڪيئي ڇاڪ ڇڪي ٿا پون. يادن جا هشام دل جي ديار تي ڌوڪيندا ٿا اچن. مان اڪيلو ۾ يادن جو هيڏو هجور! ادا، ويجهو اڄ ته توسان اندر اوريان.

ان رات واري واقعي کانپوءِ مون به ڏينهن موڪل ورتي. ٽن ڏينهن آفيس مان فون تي اطلاع مليو ته مونکي

هفتي لاءِ ڪين برا ريڊيو استيشن ڏانهن موڪليو ويو آهي
 ۽ مونکي هينئر جو هينئر هوائي اڏي نسي پهچڻ گهرجي.
 مان ڏاڍو خوش ٿيس. ان عرصي ۾ مان سوزي ڪي وساري
 سگهندس ۽ ڄم به ان رات واري واقعي کي وساري ڇڏيندو.
 ڪين برا ۾ نون ماڻهن سان مليس. نوان هنگامان، نيون
 پارليون، نوان چهره، نيون مسرتون. اڪ ڇنڀ ۽ هفتو
 گذري ويو. جڏهن سڌني واپس وريس ۽ پنهنجي ڪمري ۾
 پير پاتم نه وري سوزي ياد پير. هن جو ڊگهو ۽ لڇڪندڙ
 قد، جواڻ جمان ۽ سرشار جسم، آسمان جهڙيون نيريون ۽
 وشال اکيون، چانڊاڻ جهڙيون ڇمڪندڙ چڱون، پر چڱو
 ٿيو جو سڀ ڪجهه ختم ٿي ويو.

مان سامان وغيره ٺاهي وهنجي سهنجي، صوفي تي لپتي
 سگريٽ پسي رهيو هوس ته ٽيليفون جي گهٽتي وڳي. اٿي
 رسيور ڪنيم.
 ”هلو.“

”ڇا مان احمد سان ڳالهائي رهي آهيان.“
 ”جي ها، مان احمد ڳالهائي رهيو آهيان.“
 ”هاو احمد مونکي ٺٽو سڃاڻين. مان سوزي آهيان.“
 ”سوزي نون!“ مون اچرج وڃان پڇيو.
 ”پڇين ته ائين ٿو ڄڻ مان انتقال ڪري وئي هيس ۽
 هينئر اوچتو جيئري ٿي پئي آهيان. ڪيئن آهين ڪين برا
 وقت ڪيئن گذاري؟“
 ”ڏاڍو سلو وقت گذريو، نون ڪهڙن آهين.“

”مان پنهنجون خبرون پوءِ ڏيندي سان، پهرين اهو
 ٻڌائي ته اڄ شام ڪو پروگرام نه ڪونهي.“
 ”ڪو خاص پروگرام نه ڪونهي.“

”شام مونوٽ اڄ نه گذجي ماني کلون. اڄ مان توکي
 هڪڙي Surprise ڏيندس. ضرور اچجان ۽ چڱو خدا حافظ.“

سوزي ۽ مونڪي هڪ نئين سونجھاري ۽ وجهي ڇڏيو.
 ان رات ته سڀ ڪجهه ختم ٿي ويو هو. پوءِ هو ۽ مونڪي پاڻ
 وٽ چالاھ سڏائي رهي هئي. هو ۽ مونڪي هڪڙي Surprise
 ڏيندي. ڇا هن جي دل ۾ به محبت جا ڪي پٽي هئي. ڇا
 هن ان رات واري تلخيءَ کي دور ڪرڻ ٿي چاهيو، ته جيئن
 مان هميشه لاءِ پنهنجي ملڪ موٽي وڃان ته پاڻ سان هن
 جون ڪي تلخ يادون ساڻ کڻي نه وڃان.

شام جو مان سهي سنڀري هن وٽ ويس. درڪڙ ڪاير.
 هن درڪوليو. اڄ هو پهرين کان به وڌيڪ حسين ٿي لڳي.
 سندس بدن نسي ڍڪيل ڪارو لباس، چن ڏينهن رات جو
 سيلاپ، چن اونده مان ڦٽندڙ سوجهرو. مونڪي ڏسي هو
 ٿڙي پيئي.

”تنهنجا ڪلا شاعر اچي وڃن.“ هن اڳتي وڌي تنهنجي
 چين کي چميو: ”توڪي هيتن ڏينهن کانپوءِ پاڻ وٽ ڏسي
 مونڪي ڪيتري نه خوشي ٿي آهي. اوچتو ئي اوچتو هليو
 وڃن. ٻڌائي به ڪونه. مون سمجهو تون مونسان ملڻ لاءِ
 ايندين. پر تڏي ڏينهن گذري ويا تون نه آئين. تنهنجي آفيس
 مان وڃي پڇا ڪير. ته خبر پئي ته تون ڪنهن برا ويل آهين.“

هن جي ڳالهه ٻڌي منهنجي هانءَ جو ڪومائل ڪنول
ٽڙي پيو. نڌهين هن ان رات واري واقعي کي وساري ڇڏيو
هو ۽ ٻئي ڏينهن تي منهنجو انتظار به ڪيو هئائين. مان نه
مليو سالن ته آفيس مان منهنجي پڇا به ڪيائين.

”اڄ منهنجو ڪمرو مهذب عورت جو ڪمرو ٿو لڳي.
هر هڪ شيءِ ترتيب سان رکي اٿم. زندگي ۽ ترتيب
ڪانهي ان ڪري ڪنهن شيءِ ۽ ترتيب ڪانهي. زندگي
جس ڪپاڙيءَ جو دوڪان آهي. اڌوراڻا جذبا، اڌوراڻيون
خوشيون. ڀلا توکي منهنجا گل وٺن ٿا؟“ هن سامهون ڪلڏانڙ
رڪيل رنگ ٻرنگي گلن ڏانهن اشارو ڪندي چيو.
”نه. مونکي نٿا وٺن.“

”ڇو؟“

”انگري جو تنهنجي آڏو سندن رنگ روپ ۽ خوشبود
ختم ٿي وئي آهي.“
”اوه احمد، تنهنجيون اهڙي ڳالهيون ته ڀلا پوندڙ
هيءُ.“

هن وسڪيءَ جو گلاس مونکي ڏنو ۽ پنهنجو گلاس
منهنجي گلاس سان ٽڪرائيندي چيائين: ”پنهنجي ڪلام
شاعر جي سدا بهار مرڪ لا.“

”پنهنجي سونهن پريءَ جي سدا بهار سونهن لا.“

هن ڍڪ ڀريو ۽ چيائين: ”تنهنجي وڃڻ کانپوءِ مون
پاڪستان جي باري ۾ ڪتاب پڙهيا آهن. تون سڌو ماڻ
جو رهائو آهين. ان ساڳي ماڻهر هر به پٺا ٿيا هئا.“

هرن جو نالو ٻڌي منهنجي چين نسي مغرور مرڪ
ٽهائجي وئي.

”تو کي پنهنجي قوميت تي ڪيڏو نه غرور آهي. اوهان
مشرقين جو ٽرٽي سان رشتو ڪيترو نه گهرو ۽ مضبوط
آهي. ڀلا اهو ٻڌاء ته تون هر ته نه آهين؟“
”مان انهن ماڻهن مان آهيان جن هنن تي گوليون
هلايون.“

”مون توکي چيو هيو ئي ته مان توکي Surprise
ڏيندس. مون تـو لاه پاڪستاني طعام نيار ڪيا آهن ڇا
چوندا آهن انهن طعامن کي. بيٺه ته ٻڌايان ٿي.“
هن پنهنجي ٻاڙي کولي ۽ يڪدم چيائين: ”ٻلاء ۽
شامي ڪباب.“

مان سندس اچارن تي کلي ويٺس.
”ڇو کلين ڇو ٿو. منهنجي اچارن تي ٿو کلين. اها
ڪهڙي نه شرم جهڙي ڳالهه آهي جو اوهين ته اسان جي
هولي ڳالهائي سگهو ٿا پر اسان اوهان جي هولي ڳالهائي نٿا
سگهون.“

”مان تنهنجي هولي انگري ڳالهائي ٿو سگهان جو
تنهنجي هولي منهنجي رزق جو وسيلو آهي، جي انگريزي
پڙهيل نه هجان ها ته پا ته بڪ مران ها يا ڪنهن ننڍڙي
ڳوٺ ۾ سنڌي ماسٽر هجان ها.“
”هاڻي اڄ ته ماني ڪاڏون.“

اسان ماني ڪاڏڻ شروع ڪئي. هن واقعي سٺا پاڪستاني

ڪلاڙي جي تعريف ٻڌي هو ڏاڍي خوش ٿي ۽ جيئن ئي خوشيءَ وڃان پلا ۽ جو ڪره ڪنيائين ته اچي ڪنگهه ورتس. ۽ اکين مان پاڻي وهڻ لڳس ۽ سارو منهن پڪهه ان پڪهه ٿي ويس.

”احمد،“ هن مذماڻي آواز ۾ چيو، ”هيترن ڏينهن کانپوءِ مليو آهين پر تون مونکي پيار به نٿو ڪرين. ڇا توکي هينئر مونسان محبت ڪانهي؟“

”چئي نٿو سگهان.“ مون انتقام وٺڻ لاءِ هن جا ان رات وارا اکر دهرايا.

”او مغرور مشرقي، تون ڪيترو نه بدلون وٺڻ وارو آهين. مون کي پيار ڪر.“ هن پنهنجا چپ منهنجي آڏو جهلڻا. جواني جي رس ۽ رسيل ڳاڙها ڳاڙها چپ منهنجي ازل کان اڃا به ۽ نرسايل چپ سندس چپن تي رکيا ۽ هو ۽ ڏٺو ويڙهي ۽ وانگر مون کي وڪوڙي وئي. سندس سنڌ سنڌ وحشيانه انداز ۽ ٿي ڦٽڪيو. مون سندس انگ انگ مان سندس جوين جي مٿي کي ڳيٽون ڏيئي پيو، ۽ لون ۽ لون ۽

ان مذ جي سستي ۾ سائي ٿي پيم. هو اٿي پيمي ۽ مونکي
ٻانهن کان جهلي، اٿاريندي چيائين:
”اٺ نه نچون.“

مون ٻانهن سندس چيله جي چوڌاري ورائي کيس سيني
سان لاتو. اسان نچڻ لڳاسين. سوزي منهنجي سيني سان
لڳل هئي، گلدانن ۾ رنگ ٻرنگي گل سائن ڏانڊن تي جهڪيل
هئا. سازن جي مڌم سرن تي اسين نچي رهيا هئاسين. اڄ
هي ڪمر وڃي ساري ڪائنات تي چانهجي ويو هو. ان
ڪائنات ۾ مون ۽ سوزي ۽ کان سواءِ ٻيو ڪنهن جو به
وجود ڪونه هو. ساري رات اسان جاڻ پورا روح ۽ اڻ پورا
اڃايل جسم تڪميل حاصل ڪندا رهيا. گهڙي گهڙي
خوشين جي رم جهم لائي ۽ اسان خوشيون ماڻيندا رهياسين.
ٽانجو ٻئي ساڻا ٿي پلنگ تي ڪري پياسين. هن منهنجي
اکين کي چمندي چيو:

”احمد. تون خوش آهين ني.“

”ڏاڍو خوش آهيان.“

”تون واقعي مونسان محبت ڪرين ٿو؟“

”تنهنجي سوال جو ڪهڙو جواب ڏيان.“

هو ملڪ ڪري منهنجي اکين ۾ ٺهاريندي رهي ۽ پوءِ

سندس نهن ۾ لڙڪ ٺري آيا ۽ هن منهن منهنجي سيني ۾
لڪائي ڇڏيو.

”ڪڙي ڳالهه چوان.“

”پيم.“

”مڃيندين؟“

”جي سمنڊ ۾ ٽپڻ لاءِ چوندين؟ ته اها ڳالهه به مڃيندس.“
 ”جي توکي واقعي مونسان محبت آهي ته پوءِ منهنجي
 ڳالهه سمنڊ ۾ ٽپڻ کان به وڌيڪ خطرناڪ آهي.“
 ”تون چئي ته ڏس.“

هن مٿو کڻي منهنجي اکين ۾ نهاريو ۽ وري منهنجي
 سيني ۾ منهن لڪائي ڇڏيائين.
 ”احمد، منهنجا مٿڙا احمد، تون منهنجي زندگي ۾ مان
 هليو وڃ.“

مون کان چرڪ نڪري ويو جن بجلي ۾ جي اگهاڙي ڌار
 ڇهي وئي.
 ”ڇا...؟“

”منهنجي زندگي ۾ مان هليو وڃ ۽ وعدو ڪر ته اڄ
 کانپوءِ وري مونسان نه ملندين.“
 ”ڇئين ڇا ٿي، هوش ۾ ته آهين.“
 ”ها، احمد مان هوش ۾ آهيان، توکي چوان ٿي ته
 اڄ کانپوءِ مونسان نه ملندو ڪر.“
 ”پر آخر ڇو...“

”انڪري جو مونکي نوسان محبت ٿي وئي آهي.“
 ”پر سوزي محبت ڪندڙ دليون ته هميشه گڏ رهن
 ڇاهينديون آهن ۽ تون ٿي ڇوڀن ته مان توسان نه ملندو
 ڪريان.“

”احمد، مان آزاد ڇوڪري آهيان، اڄ تائين مونکي

ڪنهن سان به محبت ڪانه ٿي آهي. مون پهريون دفعو پنهنجي دل ۾ ان اجنبِي ۽ اوپري جذبي کي محسوس ڪيو آهي. مونکي ان اجنبِي جذبي کان ڊپ ٿو ٿئي. مان جڏهين پهريون دفعو نوسان مليس ته تون مونکي چڱو لڳو هئين. تنهنجي شڪل صورت، ڳالهائڻ جو انداز ۽ هر گهڙي جو مرڪن مونکي پسند آيو هو. پر پسند ۽ محبت ۾ گهڻو فرق آهي. اڄ تائين مونکي ڪيئي نوجوان پسند آيا آهن. مون انهن کي ائين استعمال ڪري اڇلائي ڇڏيو آهي جيئن سگريٽ پي اڇلائي ڇڏيندي آهيان. مون توکي به ائين استعمال ڪرڻ ٿي چاهيو. پر ان رات تو جو جرم سان جيڪو ورتاءُ ڪيو تنهن مونکي تنهنجي محبت ۾ ڦاسائي ڇڏيو. تنهنجي شخصيت ڪنهن مضبوط قلعي جي ديوارن جيان منهنجي چوڌاري ڦهلجي وئي ۽ زندگي ۾ پهريون دفعو مون پنهنجو پاڻ کي انهن ديوارن ۾ محفوظ محسوس ڪيو. هر ساڳي وقت منهنجي آزادي به مجروح ٿي هئي. اها رات مون جرم سان گذاري. ان لاءِ جو مون توکان انتقام وٺڻ ٿي چاهيو ته تنهنجي جهل کانپوءِ به مان جرم جي هنج ۽ آهيان پيو ته مون پنهنجو پاڻ کي يقين ڏيارڻ ٿي چاهيو ته مان آزاد آهيان ۽ ڪير به مونکي جرم سان رات گذارڻ کان روڪي نٿو سگهي. مان جرم سان ستل هيس پر منهنجي دل ۽ دماغ تي تون ڇانيل هئين. هر گهڙي دل تي چاهيو ته تنهنجي هنج ۾ اچي هڪران. ان جذبي کي ختم ڪرڻ لاءِ مون نئين وڌيڪ ٿي جرم کي پيار ڪيو. پر جيئن جيئن وقت

گذرندو ويو اهو جذبو، اهو احساس شديد ٿيندو ويو،
 مون پنهنجي دل جي ٽڙڪڻ مان پنهنجي شڪست جو
 آواز ٻڌي ورتو. مان ته آزاد پڪيڙو آهيان، پوءِ منهنجي
 اندر ۾، پڃري ۾ قيد ٿيڻ جي تمنا جو جاگي پئي هئي.
 مونکي پنهنجو پاڻ کان وحشت ٿيڻ لڳي. محبت جي بي پناه
 زبردست جذبي کان ڊپ ٿيڻ لڳم. منهنجا ڪلڻا شاعر.
 منهنجا مشرقي وحشي. مونکي تباه نه ڪر. محبت مونکي
 تباه ڪري ڇڏيندي. مونکي جيئن ڏي ۾ منهنجي زندگيءَ
 مان هليو وڃ.

”سوزي هي تون ڇا ٿي چوڻ. مونکي مس مس زندگيءَ
 ۾ محبت ملي آهي سا تون مون کان چو ٿي ڪسين. مان
 توکي پنهنجي ملڪ وٺي هلندس. توکي موهن جو دڙو،
 حيدرآباد جا سنگهه ۾ هوائون ڏيکاريندس. چانڊوڪي ۾
 تنهنجو هٿ هٿ ۾ وٺي مهراڻ جي ڪپڙ تي لٽندس. سوزيءَ،
 حيدرآباد جي چانڊوڪي تنهنجي جسم جيان جوان ٿيندي
 آهي. مان توکي ڪيئن ڇڏي سگهندس.“

هن اکيون مون ۾ کپائي ڇڏيون ۾ هڪ ٽڪ ائين
 ڏسڻ لڳي، جيئن مرندڙ انسان آخري دفعو پنهنجي پيارل
 کي ڏسندو آهي، ۾ پوءِ هو ۾ مونسان چنڀڙي پئي ۾ چرين
 جيان پيار ڪرڻ لڳي. مون هن کي سڀني سان لاتو ۾ پيار
 ڪندي ڪندي کيس نڊ کڻي ويئي. هينئر هر طرف سوجهرو
 ٺهائجي چڪو هو ۾ سوزي اگهور نڊ ۾ هئي. مون هن جي
 پيشانسي، اکڙين ۾ وارن کي چميو ۾ پنهنجي ڪمري ۾

هليو آيس ۽ وهنجي سهنجي آفيس ويس. اهو ڏينهن ڏاڍو مصروف گذريو. مختلف ماڻهن سان ملاقاتون، پاڪستان ۽ آسٽريليا بابت گفتگو. شام جو موڪل ڪان ٿوري دير اڳ، واندو ٿيس، سڌو لئبريري ۾ وڃي پهتس. پر سوزي اتي ڪانه هئي. پڇا ڪيم ته خبر پئي ته سوزيءَ هفتي جي موڪل ورتي آهي ڊوڙندو سوزيءَ جي فليٽ تي پهتس. پر هن جي فليٽ کي نالو لڳو پيو هو. مان در وٽ بيهي هن جو انتظار ڪرڻ لڳس. رات جا ڏهه ٿي ويا، ٻارهن ٿي ويا، ٻه لڳي ويا پر سوزي نه موٽي.

ٻئي ڏينهن وري سندس فليٽ تي پهتس پر ڪالهه جيان در بند هو. پورو هفتو مون هن جي در جو دربان بڻجي گذاريو. هر آواز تي سوزيءَ جي پيرن جي پڙلاءَ جو گمان ٿيندو هو. پر سوزي ڪانه موٽي.

جنهن ڏينهن هن جي موڪل پوري ٿيڻي هئي، ان ڏينهن صبح جو سوير ڊوڙندو لئبريريءَ جي در تي وڃي بيٺس. هڪ هڪ ٿي سڀئي آيا پر سوزي نه آئي. اندر وڃي پڇا ڪيم ته زمين ٿي پيرن هيٺان فڪري وئي. چڻ وڃ ڪري ۽ منهنجو سارو وجود جلي سڙي رکڻ ٿي ويو. سوزي استعفيٰ ڏياري موڪلي هئي. ڊوڙندو ايليس وٽ وڃي پهتس. پر ايليس کي به هن جي خبر ڪانه هئي. پوءِ ته چرين جيان کيس اجنبي شهر جي ان سونهن رستن تي گولڻ لڳس. پر جنهن واٽ تي وڪ ٿي وڌايم سا سوالسي نشان بڻجي اڳيان اڀري ٿي آئي. مان هن کي هن اجنبي ديس،

هن ان ڄاتل ڪنڊ ۽ ڪٿي گوليان. ڪنهن کان هن جو ڏس پڄان. مان اجنبي دس جي ان ڏنل ڇوڙاڻن نسي پيمو هوس ۽ مونکي خبر ڪانه هئي ته ڪهڙي واٽ جي اجگر هن کي گڙڪائي ڇڏيو هو سوزي سوزي تون ڪٿي آهين!

مان مايوس ٿي چڪو هوس ۽ پڪ ٿي وئي هيم ته سوزي وري نه ملندو. پر دل ۽ اميد جو ڏهڻو ٽمڪي رهيو هو ته وڃڻ کان اڳ سوزي هڪوار ضرور ملندي. اڄ جڏهين مان هميشه لاءِ سڀني کي الوداع چئي رهيو هوس تڏهين پڪ هيم ته ڪٿان نه ڪٿان، ڪيئن به ڪري هو، مونسان آخري دفعو ملڻ لاءِ ايمپورٽ تي ضرور ايندي. ايمپورٽ تي مون هيڏانهن هوڏانهن واجهايو. هر چهري کي غور سان ڏٺو. پر سوزي نظر نه آئي. اڄ مان هن کي هميشه لاءِ ڇڏي وقت ۽ فاصلن جا اٿا ساگر اورانگي واپس وڃي رهيو آهيان. پر هينئر به دل ۽ اميد جي شمع روشن آهي ته هي دنيا تمام مختصر آهي ۽ هڪ نه هڪ ڏينهن، ڪٿي نه ڪٿي، زندگي جي ڪنهن نه ڪنهن منزل تي جڏهين سوزي جي دل مان محبت جو هراس ختم ٿي ويندو هو، مونسان ضرور ملندي.

مون پنهنجو خط پورو ڪيو آهي ۽ جهاز جي سهڻي هوسٽيس اعلان ڪري رهي آهي ته هينئر اسان جو جهاز فلپائن جي پيٽن مٿان لنگهي رهيو آهي ۽ اسان جلد ئي منيلا جي هوائي اڏي تي پهچڻ وارا آهيون. مان دري جي

ميشي مان هيٺ نهاريان ٿو. هيٺ نيري سمنڊ جي سيني تي فلپين جا ساوا ساوا ٻيٽ اڀريا ٻيٽا آهن. آسمان جي نيري وسعتن ۾ بادلن جا ٽڪرا برفاني ٻيٽن حيان تري رهيا آهن. سج نيري سمنڊ جي هنج ۾ ٽپي هڻي رهيو آهي ۽ بادلن جي برفاني ٻيٽن ۾ شفق جا آلا هري پيا آهن، جن جو اولڙو نيري سمنڊ، ساون ٻيٽن ۽ ننڍڙن ننڍڙن گهرڙن، انسان جي ننڍڙن ننڍڙن ڪائناتن تي پئجي رهيو آهي. ادا، انسان جي هي ۽ انوکڻ نائن واري دنيا ڪهڙي نه حسين آهي. پر هيروشيما تي بم اڇلائيندڙ انسانن انوکڻ نائن واري ههڙي حسين دنيا کي ڪيئن تباه ڪيو!

سدائين تنهنجو

احمد

اڪيون آرسبون

هانگ ڪانگ ۾ رات ائين آئي هئي، جيئن رنڊي سنڌ سنڌ سينگاري محفل ۾ ايندي آهي. سندس ڪارو ڪارو جوپن ٿڙي پيو هو ۽ روڻ ۽ روڻ مان روشنيون ڦٽي پيون هيون. دوڪان به رنڊين وانگر سينگاريل هئا ۽ گراهڪن جي اچ وڃ لڳي پئي هئي. پيلا چيني چاؤ، ماڻ، لسن پياؤ واري ٻولي جي بدران، ولسن ۽ جانسن واري ٻولي ڳالهائي رهيا هئا. ان سونهان رستا، اوڀرا ماڻهو، ٻراؤ شهر. هانگ ڪانگ! روشنين جو شهر، انگلنڊ جي بئنڪ، يورپ ۽ آمريڪا جي سریت! اڃا اها سریت سينگار ڪري ويئي هئي ۽ سندس گراهڪ ڪهڙين ۾ گهمي رهيا هئا. رستن تي ماڻهن جا انبوه هئا، پر ڪنهن به اک کڻي مونڏانهن ڪونه ٿي نهاريو. ڪيترو نه غير اهم، اجنبی ۽ اڪيلو هوس. اڪيلائي کان پڇڻ لاءِ هروڀرو به هڪڙي ڪپڙي جي دڪان تي چڙهي ويس. دوڪاندار چيني نه پر ڪرڙو هندستاني هو. مون کي شايد دولت مند سياح سمجهيائين، سو ڏاڍي ڪاروبارانہ نوڙت ۾ نیاز سان انگريزيءَ ۾ پڇيائين، ”سائين، مان اوهان جي ڪا خدمت ڪري سگهان ٿو.“

مون کي هن جي انگريزي لهجي مان سنڌ جي ٻرن جي بوءِ آئي ۽ هانءُ ئي هڪارجي ويو. مون هن جي اکين ۾ نهاريو. سندس اکيون ساميءَ جي سلوڪن جهڙيون

ٻاجهاريون ٿي لڳيون. سنڌيءَ ۾ پڇيومانس، ”سنڌي آهيو ڇا؟“

منهنجي واتان سنڌي ٻڌي هو خوش ٿيو، پر حيران نه ٿيو (ڇاڪاڻ جو هانگ ڪانگ ۾ گهڻي هندو سنڌي آهن).
”ها پاڻي، کيرين پٽين سنڌي آهيان. تنهن به سنڌي آهيو. ڪاٿئون آيا آهيو. بمبئيءَ مان؟“

”نه مان بمبئيءَ مان نه، پر سنڌ مان آيو آهيان.“
ڄڻ بجليءَ جي تار ڇهي ويس. اڇانگ ڏيئي اٿيو ۽
ڇڪي ڇاتي سان لٽائين.

”اڙي پاڻي پل آئين. جيءُ آئين. پڳوان کڻي ڪيو
سنڌ جو سنڌي ملايو آ.“ جاءِ نه مليس جو ويهاري. وس
پڇيس ته هانءُ ۾ جاءِ ڏيئو.

”پاڻي تون ته اسان جي جيجل ماءُ وٽان آيو آن. اسان
جي جيجل خوش آئي. پنهنجي وچڙيل ٻچڙن کي ته باد
ڪندي هوندي. ٻلا سنڌ ۾ ڪاٿي رهندو آن.“
”شڪارپور ۾.“

”شڪارپور ۾! اڌل مان، به شڪارپوري آهيان، هانپڻ
جي پاڙي ۾ رهندو هوس. اري ارجن او ارجن، اري جلدي
ڪر. چانهه پائي گهرائي وٺ. ڏسڻ نٿو ڪير آيو آ. ڪاٿئون
آيو آ. اڙي شڪارپور مان آيو ٿي، اسان جي ڪاشيءَ مان. اڌل
شڪارپور جون خبرن ڏي. اسان جي شڪارپور شهزادي
خوش آئي. هاڻي در، لکي در. جمائي هال، سڀ خوش آهن.
لکي در تي اڃا شام جو ميلو لڳندو آ. راڌي جون ڇاپان،

مونءَ جي ڪلفي، ناؤن جي مٺائي ۽ ٺاڪر جو لمليٽ نه
 ياد ڪندا هوندءَ. ڀلا سرها اڃان آچار وجهندا آهن. ڀائي
 شڪارپور شهزاديءَ جون ڪهڙيون ڳالهيون ڪجن. شام
 ٿيندي هئي ته گهوڙن کي عطر سان وهنجاري، سنجن ۾
 ريشمي رومال ۽ رابيل جون ڪنڊيون ٻڌي ڇو چاڪي بڳيءَ
 تي لکي در جو چڪر هڻڻ نڪرندا هياسِي. شاهي باغ جو
 چڪر هڻي، لکي در نسي اچي مونءَ جي ڪلفي کائي،
 ٺاڪر جو لمليٽ پيئندا هياسِي ۽ پوءِ دوني ۾ راڌي کان
 چاپان ۽ ڪنڊا ٻڌرائي، تيجل جو پاڻ ۽ رابيل جون ڪنڊيون
 وٺي گهر موٽندا هياسِي. اڌل شڪارپور جا اسان جي هانءَ
 ۾ ڦٽ ٿي.

هو ماٺ ٿي ويو ۽ سندس اکيون ڏور ڏور ڏورڻ لڳيون.
 ”هر آچر تي سنڌ واه تي ميلو لڳندو هو. ڪاٿي ٿاڏل
 ٻئي گهوٽي هئي، ڊيگيون پيون ڊمبيون هيون ته ڪاٿي
 وري راڳ جي محفل لڳي ٻئي هوندي هئي. تنهن سان گڏي،
 واه جي ڪڙ سان به چار ميل پنڌ نڪري ويندا هياسِي ۽
 پوءِ ڪنهن گهيڙ تان واه ۾ لهي لات پوندا هياسِي. ڪي
 اڙپنگ سانگ رچائيندا، ترندا ڳائيندا هئا.

لوٽو ماڪي آئي ڏي، ڏنگ دارونءَ جو ڏيانءَ
 شيشو شراب جو ڏيانءَ، منهنجو کير پيئڻ جو لوٽو
 ٺاڙن جو ڦهڪو پيو پوندو هو. عجيب رنگ لڳا پيا
 هوندا هئا. ڀلا اڃان شڪارپور جا اهي جوڀن آهن. اڃان
 سنڌ واه تي ميلا لڳندا آهن؟“ مان هن جو سوال ٻڌي ماٺ

ٿي ويس، ڪهڙو جواب ڏيانس. هي الائي ڪهڙي شڪارپور جون ڳالهون ٿو ڪري. منهنجي شڪارپور ۾ نه رڳا مٽي جا دڙا آهن. ويران گهٽيون، اجڙيل رستا، ننڍا واه هينئر به وهي رهيو آهي، پر اجڙيل ۽ ويران. ڇڻ دساکڻ جي سبب!

”اڙي ارجن. مهمان جي آڇيان به نٿو ڪرين.“ هن سامهون بيٺل نوجوان کي چيو، جيڪو خالي اوڀرن اکين سان مون ڏانهن ڏسي رهيو هو، ”اڙي ۽ شڪارپور مان آيو ٿي، منهنجي ڪاشي مان.“

ارجن اوڀرن اکين سان مون ڏانهن نهاريندو اڳتي وڌيو ۽ مون سان هٿ ملايائين. هن جي هٿ جي چاهه ۾ نه سڪ هئي ۽ نه پنهنجائي، ڇڻ هن مون سان هٿ نه ٿي ملايو، پر ڪپڙي جو وال پي ڪڇيائين. مون هنن کان موڪلايو، پر هو مون کي ڇڏي نه.

”ادل، ائين ڪيئن ويندين. اسان جو دال ڦلڪو ڪاٺلو پوندو.“

مان ڪم جو بهانو ڪري ۽ ساڻس ٻئي ڏينهن ملڻ جو واعدو ڪري موڪلائي هيٺ لٿس ۽ نڪڙو تڪڙو اڳتي وڌي ويس. وري اهي اجنبی رستا، اوڀرا ماڻهو ۽ پراڻا شهر. رستا روشنين ۾ وهڻ هئا، پر مان دل جي ويران ۽ سڄي رستن تي ڀٽڪي رهيو هوس. دل ڇڻ شڪارپور جو شهر هئي اجڙيل ۽ ويران. سامهون بورڊ تي نظر پير. لکيل هو، ’او-ڪي بار‘ يڪدم اندر گهڙي ويس، ڇڻ پنهنجو پاڻ

کان ڀڄي پناه وٺڻ ٿي چاهيم. ٻار ۽ هلڪي هلڪي اوند
 ۽ هلڪي هلڪي سوجهري جو ڏنڌ چانيل هو هلڪن آوازن
 ۾ موسيقيءَ جا سُر گونجي رهيا هئا. سارو ماحول جهڙو
 شرابي شاعر جو تصور! هر طرف يورپي ۽ آمريڪي سياح
 ۽ خلاصي وندرائيندڙ چوڪرين (Gay Girls) سان شراب
 پي رهيا هئا ۽ هٿ چراند ڪري رهيا هئا. هنن جي هٿ چراند
 سان وندرائيندڙ چوڪرين ٽهڪڙا ٿي ڏنا. سندن ٽهڪڙن
 جا آواز ائين ٿي لڳا، جن اوچتي ڇههءَ سان چرڪندڙ چوريءَ
 جي پازيب جا چمڪا. پريان صوفي تي هڪڙي وندرائيندڙ
 چوڪري اڪيلي ويٺي هئي. شايد کيس گراڻ نه مليو هو
 مون کي ڏسي مرڪڻ لڳي. جن دعوت ٿي ڏنائين. مان يڪدم
 ڪنڌ ڦيري، سندس مرڪ کي لتاڙيندو، وڃي ڪاٺونتر وٽ
 وينس. ٻه ڀيڳ پيتم ته اکين تي ڪيمپ چڙهي لڳا. ذهن ۾ شراب
 جو سرور موسيقيءَ جي سُرڻ وانگر ڪر موڙڻ لڳو. ڪنڌ
 ڦيري هن اڪيلي ويٺل چوڪريءَ ڏانهن نهاريم. هو اڃا
 اڪيلي ويٺي هئي. مون کي ڏسي وري مرڪڻ لڳي. هلڪي
 هلڪي ڏنڌ ۾ هو ائين ٿي لڳي، جن ڪنهن ڪهاڻي نويس
 جي ذهن ۾ ڪهاڻيءَ جو تصور، هلڪو، مبهم، ڪنوارو ۽
 حسين! گلاس کڻي، ذهن ۾ ڪر موڙي جاگي پيل سرور
 جي سُرڻ ۾ ترندو هن وٽ وڃي پهتس.

”هلو سهڻي چيني گڏي.“

”هلو....“ هن ورائيو.

”تون ڪيتري نه حسين آهين. جن هن موسيقيءَ جا

”سر مجسم ٿي تنهنجي صورت اختيار ڪري ويا آهن.“
پنهنجي تعريف ٻڌي هو ٿڙي پئي. خوشي وڃان چيائين،
”مهرباني.“

”تون منهنجي اها ڪهاڻي آهين جنهن جي اظهار لاءِ
لفظ لولا، لنگڙا ۽ گونگا آهن ۽ جڏهن به مان ان ڪهاڻي
کي لکڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان ته لفظ شرم وڃان سون
ڪڍي منهن لڪائيندا آهن.“

هن منهنجي ڳالهه سمجهي الائي نه پر خوش ڏاڍي ٿي
بي اختيار پنهنجو هٿ کڻي منهنجي هٿ تي رکيائين. هن
جو چهاڙ شڪارپور جي منجهند جهڙو جلائيندڙ هو ۽ سندس
مرڪ حيدرآباد جي چانڊوڪي جهڙي خنڪ، ٿڌڪار
ڏيندڙ ۽ ننڍا ڪڙي هئي.

”ڪهڙي ملڪ مان آيو آهين؟“

”پاڪستان مان.“

”ڇا ڪندو آهين؟“

”توڪي ڳوليندو وٺندو آهيان. ننڍ ۾ به، جاگ ۾ به.“

”گهڻن چوڪرين کي اها ڳالهه ٻڌائي اٿئي.“

”جنهن جون اکيون آرسون هونديون آهن ۽ جن آرسين

۾ مان پنهنجي وچڙيل چنڊ جو اولڙو ڏسندو آهيان.“

”پهرين به ڪڏهن هانگ ڪانگ ۾ آيو آهين.“

”ها. پهرين به آيو آهيان. تڏهين مفلس ۽ گم نام مصور

هيس. ”لم ڪاڪ“ هسول ۾ رهندو هيس ۽ هوئل ۾ ايندڙ

وندرائيندڙ چوڪرين ۽ سندن خلاصي ۽ سياح گمراهڪن

جون تصويرون ٺاهيندو هيس. اتي منهنجي توسان ملاقات
 ٿي هئي ۽ اسان ٻنهي کي هڪ ٻئي سان محبت ٿي هئي.“
 ”پوءِ مون کي سلهه ٿي پئي هئي، تـو منهنجو علاج
 ڪرايو هو. مان چڱي پلي ٿي وئي هيس ۽ اسان ٻئي شادي
 ڪري ٺوڪيو ۾ وڃي رهيا هئاسين. ’سوزي وانگ جي دنيا‘
 فلم جي ڳالهه ٿو ڪرين ني. مون اها فلم ڏٺي آهي. سٺي
 آهي ني.“

”مون فلم نه ڏٺي آهي، ناول پڙهيو اٿم ۽ ناول جي
 ڪردارن سان گڏ هانگ ڪانگ جي گهڻين ۽ ڏهن ٽي
 زندگي جا عذاب سٺا اٿم.“

”منهنجو نالو سوزي وانگ نه، پر روني يو آهي.“
 ”منهنجو نالو احمد آهي ۽ توسان مائي ڏاڍي حوشي
 ٿي اٿم.“

ايتري ۾ هڪڙو ريڪارڊ وڃڻ لڳو. ڇا وڇوڙي جي
 ويران واديءَ ۾ ڪو روئڻ لڳو.

”هن ڌار تي، جتي راتيون روشن آهن
 جتي جبلن جي چوٽين تي سنهري س ۽ ڪندي آهي
 آتي مان سفر سانگي ويو هوس

۽ جمیکا ۾ ترسيو هوس
 اڄ اتان هميشه لاءِ وڃي رهيو آهيان
 ۽ شايد وري واپس اچڻ نصيب نه ٿيندو
 اڄ منهنجو روح اداس ۽ دل ويڳائي آهي

ڪنگسٽن شهر ۾ مان پنهنجي پرينءَ کان وڇوڙو آهيان.“
 اڪيون ٻولجي وير ۽ راڳ جا سر ساه کي وڪوڙي

ويا. هان وُ تي اها گهڙي نري آئي، جيڪا ڪڏهن گيت
 بڻجي گونجندي آهي، ڪڏهن سر بڻجي سڻڪندي آهي ۽
 ڪڏهن ڦٽ بڻجي ڏڪندي آهي.

”ڇا تون ڪنهن کان وڇڙي آيو آهين؟“ روبيءَ جي
 آواز تي اڪيون کولي، گيت جا سر آخري سڏڪا پري
 سانت ٿي ويا هئا!

”اسين سڀئي هڪ ٻئي سان ملندا ٿي ان لاءِ آهيون ته
 وڇڙي وڃون. زندگيءَ ۾ رڪ رڪ تي وڇوڙو آهي.
 شايد زندگي خود وڇوڙي جو گيت آهي. شايد تون به مون
 جيان ڪنهن کان وڇڙي هوندين، شايد تنهنجا ڇاڪ به
 ههڙي گيت ٻڌڻ سان ڇيهون ڪري چڪي پيا هوندا. پر
 تڏهن به تون ڪلين، ڪلائين ٿي. ڇاڪاڻ جو توکي جيئڻو
 آهي! اڄ ته ٻئي جيئون. هڪ ٻئي تي هن ميخلائ جي ماڪ
 هاريون، ٻه ٽائين پيئون ۽ ڪلون. ايترو ڪلون. ايترو ڪلون
 جو روئي ويهون. منهنجي هيٺلي هان وُ تنهنجي اکڙين جي
 آرسين ۾ پنهنجي وڇڙيل چنڊ جو اولڙو ڏٺو آهي ۽ ڏس ته
 ڪيئن نه ٻارڙي جيان ٻيو مرڪي.“

”مان هتي ويهي سگهان ٿو.“ اوچتو اوڀرو آواز آيو.
 اڪيون کڻي ڏٺو: سامهون شراب جو گلاس جهلي هڪڙو
 آمريڪي بيٺو هو. جيسين مان کيس جواب ڏيان، تيسين
 هو سامهون واري ڪرسيءَ تي ويهي رهيو ۽ چيائين، ”منهنجو
 نالو پال آهي. مان آمريڪي سياح آهيان.“

مون هن کي ڪو جواب نه ڏنو. پر روبيءَ هن کي

مرڪي 'هلو' چيو.

"شايد اوهانڪي منهنجي هتي ويهڻ واري ڳالهه نه وئي؟"
 "نه اها ڳالهه نه آهي." مون پاڻ تي جبر ڪري مروت
 ڏيکاري.

"اصل ۾ ساري ٻار ويهڻ لاءِ ڪرسي خالي نه هئي.
 هتي ڪرسي خالي ڏنڻ ته اچي ويهي رهيس. اوهان هندستاني
 آهيو؟"

"نه پاڪستاني آهيان."

"اوه پاڪستاني آهيو! اوهان سان ملي ڏاڍي خوشي
 ٿي. مان اڄ پاڪستان مان هتي پهتو آهيان. منهنجو ڀاءُ
 پاڪستان ۾ ايمپسي ۾ نوڪري ڪندو آهي. مان ڀاءُ سان
 ملڻ ۽ ان بهاني ايشيا گيمز لاءِ آيو هوس. اڄ ڪراچي
 کان هتي پهتو آهيان ۽ ٻه چار ڏينهن هتي رهي پوءِ بنسڪاڪ
 ويندس."

"ڪيئن پاڪستان پسند آيو؟" مون هن سان ڳالهائڻ

لاءِ هر ڀيرو پڇيو.

"سٺو ملڪ آهي. هر معاف ڪجو ماڻهو ڏاڍا بي ايمان
 ۽ لالچي آهن. شل نه ڪو غير ملڪي ڏسن، پوءِ اخبارن
 وارا چوڪرا ۽ دلال ڪڍي لڳي پوندا. هوا ۽ اس ڪانسواڙ
 ڪا شيءِ نه ٿئي ملي. لئڪسين جا ميٽر به ماڻهن وانگر
 بي ايمان آهن. ٻي ڳالهه ته ماڻهو بي حس به ڏاڍا آهن. وڏن
 وڏن شاهراهن جي فوٽ پاتڻ تي غريب ماڻهو پيا آهن. ميرا،
 گدلا ۽ بيمار ۽ سڙڪ نسي لنگهندڙ ماڻهن جي هٿامن مان

ڪو هڪ ماڻهو به ڪنڌ کڻي هنن ڏانهن نٿو نھاري. ڄڻ اهي انسان نه پر ڪتا آهن. هڪڙي ڏينهن اخبار ۾ پڙهيم ته هيٽرن ڪروڙن جي خرچ سان فلاڻي ترقياتي رٿ تي عمل ٿي رهيو آهي. وري ان ساڳي اخبار ۾ هڪڙي ڪنڊ ۾ خبر ڇپيل هئي ته رات هڪڙو ماڻهو فوت پات تي سيءُ ۾ سڪي مري ويو، ڪيتريون نه هڪ ٻئي جي متضاد ۽ هڪ ٻئي تي ٺٽوليون ڪندڙ خبرون!

منهنجا ڪن ڳاڙها ٿي ويا. ڄڻ هو منهنجو هڪ ڪهڪڙو لاهيندو ٿي ويو ۽ هيڏي ساري هجوم ۾ شل اگهاڙو ڪري ڇڏيو هئائين.

”مڃاڻ. ٿو ته اسين بي حس، بي ايمان ۽ لالچي آهيون. اسان جا ننيڙا ٻار اخبارون کڻي ۽ دلال عورتون کڻي غير ملڪين جي ڪڍ لور لور ڪندا آهن. پر منهنجا مذهب دوست! جڏهن به اسان فوت پات تي سيءُ ۾ سڪي مرنڙ پنهجي ميري گدلي ۾ بيمار ڀاءُ کي اجهو ڏيارڻ، اخبارن وڪڻندڙ ٻارن کي اسڪول موڪلڻ ۾ پيشو ڪرائيندڙ عورتن ۾ دلالن کي پنهنجي ڪارخانن ۾ پورهيو ڪرائڻ چاهيندا آهيون تڏهن اوهين اسان جي ملڪ کي ڪوربا ۾ ويٺام بنائي ڇڏيندا آهيو. منهنجا مذهب دوست. مون کي نومان ان ڪنواري چوڪريءَ جي ويٺناسي دوست جي رت جي بوءِ ٿي اچي جنهن جو ان ڏينهن مون اخبار ۾ ڦوٽو ڏٺو هو. جنهن جي هٿن ۾ پهرن جون تريون سهاڳ جي ميڊي ۾ رتل هجن جي بدران سندس ئي رت ۾ رتل هيون

جنهن جي سنڌ سنڌ تي گهاٽو گل بڻجي ٿڙي پيا هئا. ”معاف ڪڇو. اوهين غلط ٿا چئو. اسين نه ڪوربا ۾ پاڻ مرادو آيا هئاسين ۽ نه ويٽنام ۾ پاڻ مرادو وڙهي رهيا آهيون. اسان کي اڃان جي ماڻهن پاڻ مدد لاءِ سڏايو هو.“

”جيئن فلپين جي ماڻهن اوهان کي سڏايو هو ته اوهين اندلسن کي فلپين مان ڪڍڻ لاءِ سندن مدد ڪريو ۽ اوهان واقعي هنن جي مدد ڪئي هئي ۽ اندلسن کي ٿڙي پاڻ سندن حاڪم بڻجي ويهي رهيا هئا.“

”منهنجي خيال ۾ اسان کي پنهنجي حسين ساٿي جي جذبات جو احترام ڪرڻ گهرجي ۽ اهڙيون ڳالهيون ڪرڻ نه گهرجن، جن ۾ هن جي دلچسپي ڪانهي.“

هن روبن کي مخاطب ٿي چيو، ”مان پنهنجي حسين ساٿي جو نالو پڇي سگهان ٿو.“

”منهنجو نالو روبن ليو آهي.“

”روبن ليو! ڪهڙو نه مٺو نالو آهي. گهڻو وڻندي آهين؟“

”ٿوري دير لاءِ يا ساري رات لاءِ.“

”جيتريون راتيون مان هتي آهيان انهن سڀني لاءِ.“

”هر رات لاءِ ڏيڍ سو ڊالر.“ (هانگ ڪانگ جو ڊالر چوڏهن اٺن جي برابر آهي.)

مون پڪڙم ڪٿي روبن کي پانهن کان جهليو.

”هيءُ منهنجي آهي. تون هن کي مون کان ڪسي نٿو سگهين.“

”هيءُ نه تنهنجي آهي نه منهنجي. هيءُ ڊالر جي آهي.“

”مون وٽ ڊالر آهن. روبن مان توکي رات لاءِ ٻه سو

ڊالر ڏيندس.

”مان ٿي سو ڊالر ڏيندوسان.“ آمريڪي مطمئن مرڪ سان واک ڏنو. واک وڌندو ويو. هر واک سان منهنجي گرفت روبي جي ٻانهن تي وڌيڪ مضبوط ٿيندي ويئي ۽ پال جي ڇن تي مرڪ وڌيڪ گهري. مطمئن ٿيندي وئي. ”مان ٻارنهن سو ڊالر ڏيندوسان.“ پال واک ڏنو. منهنجو هٿ پنهنجو پاڻ روبيءَ جي ٻانهن مان ڇڏائجي ويو. جن منهنجي جسم ۾ ايتري طاقت ٿي ڪانه هئي جو هن جي ٻانهن کي جهلي سگهان. پال آهستيءَ سان پنهنجي ڪرسيءَ تان اٿيو، ٻانهن ڊگهيري روبيءَ کي هٿ کان جهليائين. سندس چيلهه جي چوڌاري ٻانهن ورائي، فاتحانه انداز سان مون ڏانهن نهارائين ۽ مطمئن مرڪ سان خدا حافظ چئي اڳتي وڌي ويو. اوچتو جن ٻار ۾ خاموشي ڄاڻجي وئي. جن سڀ آواز پنهنجن مخرجن ۾ موٽي ويا ۽ هر طرف سانت جو صحرا ڦهلجي ويو. ڏور وچوڙي جي واديءَ ۾ ”سَر سڌڪڻ لڳا.“

هن فسارتي، جتي راتيون روشن آهن، جتي جبلن جي چوٽين تي سنهري آس جهڪندي آهي.... جتي آسمان سفر سانگي ويندا آهيون ۽ ٻيو پنهنجي ڀرينءَ کان وڇرندا آهيون.... جتي اکيون آرسيون بڻجي وڇريل ڀرينءَ جو اولڙو پسائينديون آهن ۽ ڊالرتي وڪامي وينديون آهن.... جتي راتيون رڻن ٿيون ۽ جبلن جي چوٽين تي اٿاءِ اوندهه ڇانيل آهي.... ساهه سڀني ۾ سڌڪڻ لڳا. هليلو هانءُ ٻارڙي جيان روئڻ لڳو.

نير فيلمس جا تازا شايع ٿيل ڪتاب

۱. ياب ۽ پيرا (ناول)
۲. خبرون ڪيڙائن جون (سفرنامو)
۳. الوداعي گيت
۴. دل جي دنيا (ڪهاڻيون)
۵. پسي ٻاڙها گل (ڪهاڻيون)
۶. رهجي ويل منظر (ناول)
۷. تاريخ جو ڪفن (ڪهاڻيون)
۸. ڪريلا (ڪهاڻيون)
۹. ٽڪرا ٽل صليب جا ۽ واٽون ڦٽن چاڻيون
۱۰. سنڌو منهنجي ساهه ۾
۱۱. لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ (سفرنامو)
۱۲. ڪوٽ لکپت جو قيدي
۱۳. خط، الترويؤ، تقريرون
۱۴. هينڙو ڏاڙهو ۽ گل جيئن (شاعري)
۱۵. سوزي سان پيار
۱۶. دنيا پنهنجي دهر ۾ آيا آهه نامو
۱۷. منهنجو ڏس آسمان کان (ڪهاڻيون)
۱۸. مٺي مراد (ڪهاڻيون)
۱۹. پٽن ٿو پور ڪري (شاعري)
۲۰. اهر چند سر برين (شاعري)
۲۱. انهن لفظن (ڪهاڻيون)
۲۲. علم نظم
۲۳. فريخ انقلاب
۲۴. منهن ٽئين مشعل
۲۵. روس جو سير
۲۶. ولسر محل جو ساغر (سفرنامو)
۲۷. مون سحر آءِ ناول
۲۸. جلا وطن (ڪهاڻيون)
۲۹. ڪراچيءَ جا ڏينهن ۽ راتيون
۳۰. پڪل ڪيڙاڻيون
۳۱. انون ماڻهو (ڪهاڻيون)
۳۲. هم اوست (ناول)
۳۳. اولداهي ڌرتي روشن هت (ناول)
۳۴. ڌرتي روشن آهي (ڪهاڻيون)
۳۵. آزادي خاطر (ڪهاڻيون)
۳۶. سڌارٽ (ناول)
۳۷. سورج هوندي مرجھايل (ڪهاڻيون)
۳۸. سانباھو سمونڊ جو (سفرنامو)
۳۹. جڏهن مان نه هوندس (ڪهاڻيون)
۴۰. پڙاڏو سوئي سڌ (ناول)
- دوستو وسڪي / رشيد پٽي
- الطاف شيخ
- شيخ اياز
- امر جليل
- رسول بخش پليجو
- طارق عالم اڀڙو
- امر جليل
- نور الهدى شاه
- شيخ اياز
- امر جليل
- طارق عالم اڀڙو
- رسول بخش پليجو
- شيخ اياز
- شيخ اياز
- الطاف شيخ
- اياز لطيف پليجو
- امر جليل
- ماھتاب محبوب
- شيخ اياز
- شيخ اياز
- موهن ڪلپنا
- الهداد بوهيم
- محمد ابراهيم جويو
- تنوير عباسي
- چوهار لال حيدر
- عبدالجبار جوڻيجو
- سراج
- نور الهدى شاه
- شيخ اياز
- خليل جبران
- سراج
- آغا سليم
- آغا سليم
- آغا سليم
- مرتبہ فيروز احمد
- هرمن هيس
- نجر عباسي
- الطاف شيخ
- امر جليل
- سراج

نيوفيلڊس طرفان شايع ٿيل هند ۽ سنڌ جي مهان ليکڪ

آغا سليم

جا به اهڙا ناول جن جا ٽي ٽي ايڊيشن شايع ٿي چڪا آهن. ان مان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته پڙهندڙن ۾ اهي ناول ڪيترو نه گهڻو مقبول آهن.

۱. اونداهي ٽرٽي روشن هت

هڪ اهڙو ناول جنهن لاءِ آغا سليم جو چوڻ آهي ته:
”هڙو ناول مان وري لکي نه سگهندس.“

صفحا ۳۱۶ - خوبصورت ٽائيٽل - قيمت -/۴۵ روپيا

۲. هم اوست

هڪ اهڙو ناول جنهن جو پهريون ايڊيشن صرف چئن مهينن ۾ ختم ٿي ويو. ٻيو ايڊيشن به تيزي سان ختم ٿي ويو. خوبصورت ٽائيٽل. صفحا ۲۱۶. قيمت -/۳۵ روپيا

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻَ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پن به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پنن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پنن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَنَ کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وَڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪارَ سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارودَ
 جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ چُپن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيتُ اُٿي، هي بَمَ - گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)